yazko

somut

22 TEMMUZ 1983
70 Lira
Yıl: 3 Sayı: 51/25

HAFTALIK SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ

nasılsınız

Basın özgürlüğü bu çağın en yeni, en etkili milli araçlarından biridir Ülkede basın olmaksızın halk yönetiminin bulunduğunu varsaymak ihtimali yoktur.

İNÖNÜ

Gazeteciler: "Basın özgür olmalı"

Devlet Bakanı İlhan Öztrak'ın koordinatörlüğünde hazırlanan basın yasasında değişiklik yapan tasarı, 15 Haziran Çarşamba günü Danışma Meclisi Başkanlığı'na sunuldu. Konuyla ilgili olarak on gazetecimiz sorularımızı yanıtladı. Eleştiriler tasarının basın özgürlüğünü ortadan kaldıracak nitelikte hazırlandığı noktasında birleşiyordu. (10. ve 12. sayfada) Basın Yasası'nda değişiklik öngören tasarı, yayın organlarında tartışılırken, "Meşrutiyet Dönemi ve Düşün Akımları" başlıklı bir incelemeyi de, 3. sayfamızda Şükran Kurdakul'un kaleminden bulacaksınız. 6. sayfada da Kürşat Bumin'in "Ütopya ve Sansür" adlı araştırması yer almaktadır.

Cüneyt Arcayürek: "Basın günün birinde kendini savunmaya başlayacaktır."

Nadir Nadi: "Doğru haberlerin bile yalanlanabileceği bir ortam gelişecek."

Yavuz Donat: "Türk basını bu aşırı tedbirlere layık değildir, müstehak değildir."

Yalçın Doğan: "Böyle bir tasarının yasalaşması, siyasal iktidarlara da yarar getirmez."

Nahit Duru: "Korsan basın'ın suç işlemesine engel olmak güvenlik örgütlerinin görevidir."

Mehmet Ali Kışlalı: "Tasarı gayri ciddi, savunulması çok güç..."

Hasan Yılmaer: "Şu veya bu yolla hiç kimsenin yüzyıl sonra sansürü geri getirebileceğine inanmıyorum."

Bekir Coşkun. "Tasarı, Türkiye'de basın özgürlüğünü 45 sene geriye götürüyor."

Abdullah Uraz: "Bu kanun mutlaka yeni siyasi döneme bırakılmalıdır."

Burhan Uygur

YİĞİTLEME

Burhan Uygur'a

Bu herif karnabahar değil
Karnı güneş...

Bu herif ressam!

Can YÜCEL

Savaş yılları ve gizli sansür

KEMAL SÜLKER

İlk gazetenin İstanbul'da yayımından bu yana 152 yıl geçti. Ama basın özgürlüğü konusunda ileri-geri görüşler, eleştiriler, özlem ve yakınmalar sürüp gitti. Nitekim T.Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi yöneticileri, basın özgürlüğü konusunda tedirginlikler, olağanüstü koşullar bahane edilerek basın özgürlüğüne karşı bazı çevrelerce takınılan tavır ve düşünülen tasarlamalar üzerine bir araştırma yapmak zorunluğu duyduklarını belirtmişlerdi (1).

Denebilir ki, 1864, 1909, 1931 tarihli basınla ilgili yasaların tümü, basın özgürlüğünü tanımışsa da uygulamada; haber verme, düşünüleni yazma özgürlüğü, birbirinden değişik biçimde iktidarlarca kısıtlanmıştı. Örneğin 1867 Anayasasında Osmanlı ülkesinde yasaya uyma koşuluyla basının özgür olduğu 12. maddede yer almıştı. Ancak kısa bir süre sonra Bakanlar Kurulu basına sansür koymayı kararlaştırmıştı. Bu; belirli, ya da belirsiz günlerde yayımlanan gazete ve dergilerin basılmadan önce hükümet adına karar verme, uygun bulmadığı yazı, resim, çizgi ve düşünceleri belirten makaleleri yasaklamaya yetkili kişilerin onayının alındığı bölümlerin yayınlanması demekti. Bu anlayış geçmiş yıllarda her dönemde görülmüştü: 1. Meşrutiyet, İstibdat, 2. Meşrutiyet, 31 Mart Sonrası, te memleket çıkarlarını önde tutmaktı. Ne var ki iktidarların basına karşı tutumu ayrılık gösteriyordu. Örneğin Başbakan Şükrü Saracoğlu, bir başyazarla konuşurken, Anayasaya bağlı kalacağını açıklıyor, bu nedenle basına sansür koymayacağını söylüyor, ancak şunu da ekliyordu: "Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezanı göreceksin" (5). Bir başka başyazar da o dönemin iktidarlarının tutumunu şöyle saptıyordu: "Resmen sansür yoktu. Ama Bakanlar ve Basın Genel Müdürlüğü hemen hergün gazetelere direktifler verirlerdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapanmak tehlikesi altındaydı" (6). Nitekim o savaş yıllarında pek çok gazete ve dergi şu, ya da bu nedenle kapatıldı.

Bu direktiflerin amacı, yayınlanmadan önce "gazeteleri görme olan açık sansüre" başvurulmadığını anlatmak, ancak iç ve dış haberlerde ve yorumlarda iktidarın uygun gördüğü çizgiye aykırı yol izlenmesini önlemekti. Bu "direktifler" yazılı olabiliyor, telefonla bildiriliyor, ya da yetkililerin dar bir basın mensubuyla yaptığı özel toplantıda açıklanarak uygulanıyordu. Başyazara, gazetenin sahibine, yazıişleri müdürüne, bunlardan birisi bulunamıyorsa nöbetçi sekretere yazılı metin verilip imzası alınıyor, telefonla direktif veriliyorsa, alanın adı sanı karşı tarafca sorulup saptanıyor, direktifi bildirene duyuruluyordu. Sıkıyönetim uygulaması bulunduğu için Komutanlığın tebliğleri

Resim Heykel Müzesi'nde

1. Dünya Savaşı yılları boyunca basın özgürlüğü hep sözde kalmıştı. Bazı gazeteler, ya gizli parasal desteklerle Padişah, ya da hükümetler yörüngesinde yayınlar yapmaya soyunmuşlar (2), ya da halkın çıkarlarını kollayıp kirli işleri, gizli anlaşmaları açıklama çabasına giren gazeteciler kiralık katillerce öldürülmüştü (3). Bu arada bazı gazeteciler yabancı devletlerden paraca kollanmışlardı (4). Sansürcülerden ayrı olarak, Maarif Nezareti (Milli Eğ. Bakanlığı) kendi anlayışına göre kitapları denetlemiş, kimisini toplatmış, kimisinin okunmasını yasaklamış, piyeslerin oynanmasını önlemiş, kitaplarda geçen sözcüklere bakarak onların okunmasını ve evlerde bulundurulmasını olanakdışı bırakmak için kitapları Çemberlitaş Hamamı'nın külhanında günlerce yaktırmıştı.

UYGULAMA LAFTA KALDI

Özetlersek; Osmanlı İmparatorluğu döneminde açık sansür dönemi yaşanmıştı. Yasalardaki basın özgürlüğü uygulamada lafta kalmıştı. 1938 sonrasında 1960'a kadar resmi ilan dağıtımı yoluyla iktidarlara yatkın gazeteler kollanmış, karşıtlar parasal destekten az pay almıştı. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında basın bir bakıma gizli sansür dönemini yaşamıştır. Biz bu dönemden özgün örnekler ile durumu daha açık seçik belirtmeye çalışacağız.

Savaş tehlikesi Türkiye için de söz konusu olduğu o karanlık yıllarda başta İstanbul olmak üzere bazı illerde Sıkıyönetim İlânı yoluna gidildi. Olağanüstü durumlarda basına düşen görevler elbet ilk ve en önemli direktiflerdi. Bunu Basın-Yayın Genel Müdürü'nün, C.Savcısının, Valinin, Emniyet Müdürünün, nöbetçi emniyet müdürünün, İstanbul'da basın işlerine bakan görevlinin gününe göre verdikleri uyarılar, yasaklamalar, yönlendirmeler türündeki direktifleri izlerdi. Bunlara aykırı yayın yapmanın ilk cezası gazetenin süreli, ya da süresiz kapatılması, yazanın, ya da sorumlu yazı işleri müdürünün yargılanması da ikinci ceza olarak hep beklenirdi.

DİREKTİFLERİN BİR BÖLÜMÜ

Tan gazetesinde çalışırken gazeteye bildirilen "direktifler"den bir bölümünü, bugünün basın özgürlüğü ve basının görevleriyle ilgili konulara ilgi duyanlara -bir fikir edinmeleri isteğiyle- olduğu gibi aktarıyorum.

• Şüpheli eşhasın yakalandığı hakkında havadis yazılırken bunların yakalandığı mevkiler hakkında malumat verilmemesi, zira askerî mıntıka olması ihtimali vardır. (Vilayet, 14.6.1940).

• Bugünlerde vukua gelen tren kazaları hakkında hiçbir suretle neşriyat yapılmaması Matbuat Umum Müdürlüğü'nden emredilmiştir. Ajans verirse yazılabilecektir. (Nöbetçi Birinci Şube Md. Muavini Süleyman Sırrı, 4.2.1941)

• Vergilere mutasavver zamlar hakkında hiçbir neşriyat yapılmaması tebliğ olunur. (Emniyet Nöbetçi Md. 19.3.1941)

• Tevkifhanede hükümleri katileşmiş mahkûmlardan (50) kadarı eskiden olduğu gibi şimdi de-

(Devamı sayfa 12'de)

resim çalışmaları yapılacak

İstanbul Resim-Heykel Müzesinde düzenlenmekte olan 3. Yaz Resim Çalışmaları 3 Ağustos 9 Eylül 1983 günleri arasında müze binasında yapılacak.

Her hafta çarşamba-perşembe-cuma günleri 9.30—12.30 arası yetişkinlerle gençlere; yine aynı günlerde 13.30—16.00 arası çocuklar için resim çalışmaları yapılacak. Ayrıca, her hafta çarşamba ve cuma günleri saat 13.00 de uzmanlaşmış kişiler tarafından sanat ve kültür konularında herkesin izleyebileceği dizi konferanslar verilecek.

Resim çalışmalarına katılmak isteyenler Resim-Heykel Müzesinden kayıtla ilgili bilgiyi alabilirler.

ŞAKİR AKSEKİ'NİN SERGİSİ

Ressam Şakir Akseki, 2. resim sergisini İzmir Akbank Sanat Galerisinde açtı. Temmuz sonuna dek açık kalacak olan sergide Efes, Bergama, Ödemiş, Kiraz ve çevresindeki eski evleri, tarihi yapıları konu alan 42 resim bulunuyor.

Sergide ayrıca küçüklü büyüklü 18 ağaç yontu, 12 oyma yazı bloku yer alıyor. Oyma yazılarda başta Pir Sultan olmak üzere bir çok ozandan dizeler yer alırken, yontularda daha çok insan konu ediliyor. 37 yaşındaki öğretmen-ressam Şakir Akseki, sergisini Bergama ve Efes Arkeoloji Müzelerinde de yinelemek istiyor.

YAPI VE KREDİ BANKASI SANAT GALERİSİNDEKİ SERGİLER

Bankanın Kazım Taşkent Sanat Galerisinde Nesrin Karaaslan ve Feyzi Özbakır'ın eserleri sergilendi.

Nesrin Karaaslan'ın bu ilk kişisel sergisinde 66 yapıt yer almakta idi. Kurutulmuş çiçeklerden yapılmış tabloların yer aldığı bu sergi sanatçının iki yıllık çalışmalarını kapsıyordu.

Feyzi Özbakır, aynı salonda 6. kişisel sergisini açtı. Sergide ikisi yağlı boya olmak üzere 46 yapıt yer almaktadır. Sergideki diğer tablolar pullardan yapılmıştır. Sanatçı bir tablo için 6 ay — 2.5 yıl çalışmaktadır. Bir tabloda 5—10 bin arasında pul kullanmaktadır.

Sergi 20 Temmuz'a kadar açık kalacaktır.

Bankanın Kadıköy Şube vitrininde Subay Hamdi İldem'in yapıtları sergilendi. Sanatçının bu 3. kişisel sergisinde 10 yıllık çalışmalarını kapsayan 22 eseri yer almaktadır. Sergi 20 Temmuz'a kadar açıktır.

Ali Saydam: "Dileğimiz tasarının Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda hazırlanmasıdır."

İstanbul Festivali Konserleri TRT-3'ten yayınlanıyor

İstanbul Radyosu prodüktörlerinden Üstün Duruel'in hazırladığı "II. Uluslararası İstanbul Festivali'nden" adlı program, Perşembe ve Cumartesi günleri TRT-III'de yayınlanıyor. II. Uluslararası İstanbul Festivali'nde yer alan çeşitli konser ve resitallar banttan sunuluyor.

Programın 18 Ağustos gününe kadar sürecek olan yayının içeriği şöyle: 23 Temmuz saat 23.00'de viyolacı Ruşen Güneş ve piyanist Judith Uluğ'un konseri; 28 Temmuz saat 19.12'de Lardet-Jamet-Causset üçlüsünün konseri; 30 Temmuz saat 23.00'de TRT Ankara Radyosu Çoksesli Korosu'nun konseri; 4 Ağustos saat 19.12'de Gürer Aykal yönetimindeki TRT Ankara Oda Orkestrası'nın konseri; 6 Ağustos saat 23.00'de Gabrieli Beşlisi'nin konseri; 11 Ağustos saat 19.12'de Bach Collegium München'in ilk konseri; 13 Ağustos saat 23.00'de gitarist Pepe Romero resitali; 18 Ağustos saat 19.12'de Leningrad Filarmoni Orkestrası'nın İdil Biret'in solist olarak katıldığı konseri; 20 Ağustos saat 23.00'de Janos Sebestyen klavsen resitali; 25 Ağustos saat 19.12'de Bach Collegium München'in ikinci konseri; 1 Eylül saat 19.12'de Suna Kan ve Gülay Uğurata'nın da katıldığı Margand Dörtlüsü konseri.

somut

Sansürlerin en kötüsü

Her rejim, toplumun geleceğini kendi istencine göre belirlemek ister. Bir yerde buna zorunludur. Ayakta kalması ve sürekliliğini sağlaması buna bağlıdır. Toplumsal bir değer haline gelebilmesi ve işlerlik kazanması da, yetişen kuşakların rejime sahip çıkmasıyla mümkündür. Bunun için de, yapılması gerekenlerden önce, yapılmaması gerekenleri belirlemeye koşuludur. Dilimiz bu koşula, "yasak" der.

Yasak, çoğun somuttur. Bir sınır çizgisi vardır. Herkesin elle tutmuş, gözle görmüşçesine kavrayabileceği bir nitelik kazanır. Örneğin öldürmek yasaktır dediğinizde, bunun niteliği bellidir. Ölüm gerçeği kadar kesin. Denetimi de aynı açıklığı taşır birinin bir diğerinin yaşamını, zamanından önce kestiğine ilişkin veriler, suçlamayı ve yasağın işlerliğini oluşturur. Kanıtlar, delilller, tanıklar durumun saptanmasında ve sorunun aydınlığa çıkmasında birer araçtırlar.

Bir de soyut yasaklar vardır. Gözle görünmez, elle tutulmaz ve yasağın dinlenilip dinlenilmediği salt yoruma dayanır. Buna örnek olarak da, yazıyı gösterebiliriz. Bir yazıda, yasağa giren bölümler var mıdır? Yazının bütünü, yasağı zedelemekte midir? Zedelemekte ise ne kadarıyla ve ne ölçüde cezalandırılmalıdır? Daha sayabileceğiniz yüzlerce sorunun yanıtlarının tümü soyuttur. Çünkü yorum denilen kavram, gözlemcinin o andaki durumundan, bütün bir geçmişin koşullanmalarına değin uzanan bir birikimin sonucunda ortaya çıkar. Değişik görüşlerden, değişik anlayışlardan, değişik kültür ortamlarından gelen değişik kişilerin, aynı bölüm üstündeki yorumları da, değişik olur. İşte işin soyut yanı da burasıdır.

Ve bu soyutluk, eyleme göre düşüncenin tehlikesini artırır. Yorumun girdiği her yerde, yorumcunun niteliği önem kazandığından, yoruma bağlanan için dert alabildiğine büyür. Somut gerçeklerden söz edilirken bile bu böyledir. Çünkü, dil denilen araç, tanımlamada çeşitli olanaklar bağışlar. Bir sözcüğün yerine kullanılabilecek bir başka sözcük, yorumlayan üzerinde ters tepki doğurabilir.

Doğurduğu anda da, yasağın kapsamı içinde sokuluverir. Ardından gelsin ceza... Kırk katır mı istersin, kırk satır mı? Vur abalıya gider artık. Elbette devletler varsa yasaklar olacaktır. Bütün insanların, bir başkasının özgürlüğüne zarar vermeyecek özgürlük anlayışına gelinceye, yasaklardan kurtulmak olası değil. Üstelik devletin varlığı, yasağın varlığıyla belli olur. Bütün bu gerçekler konumuzun dışında. Yasaklar olmasın mı, herkes istediğini yapsın mı, diyenlerle, yasaklar alabildiğine az olsun, daha doğrusu, biz istediğimizi yapalım da, başkalarına yasak konulsun düşünceleri de aynı ölçüde geçerli sayılabilir. Bizim üstünde durduğumuz bütün bunların dışında. Düşüncenin yasaklanması konusudur.

Düşünce de yasaklanabilir mi? Demeyiniz!.. Hitit Yasası, "Kralın aleyhine düşündüğü saptanan kişi, öncesi sonrasıyla yok edilir, evi yıkılır, hayvanları öldürülür" der... Demek ki, düşünce yasaklanabilir. "Kişinin beynindeki bir oluşum, kimin tarafından, nasıl öğrenilir de, cezalandırılabilir?" Sorusu öyle geçerli değil. Pek çok zehir hafiye, daha beyinde bile oluşmamış düşünceleri, kişinin duruşundan anlamakta ve cezalandırılması için çaba harcamaktadır.

Bu da o ölçüde önemli değil. Dediğimiz gibi yorum sorunudur.

Ama bir de, kişinin kendi düşüncesine koyduğu yasak vardır ki, en beteri budur. Yazı dilinde buna otosansür denilir. Her buluttan nem kaparak kendi düşüncesinin, ceza yasasının şu ya da bu maddesine girdiği düşüncesine varan bir kişi düşünün. Üstelik düşünmek veya düşünceyi yaymakla görevli ve sorumlu olduğunu varsayın... İşin dehşetini kavrayabilirsiniz. Her sözcüğün, hangi maddelere göre suç sayılacağını, bütün yorumculardan iyi bilir böylesi. Çünkü amacını bilmektedir. Yorumcu, algıladığını yorumlayabilecekken, otosansürcü, bilinmeyen, görülmeyen, düşünülmeyen yasakların kapsamını da ileri sürebilir. Böylesi düşünce, giderek bir tek yere saplanır. Korkuya... Oysa düşüncenin gerek oluşurken, gerek yaygınlaştırılırken bir tek koşulu vardır. Beynin kıvrımları arasına gizlenmiş her türlü yasak endişesini ve yasa korkusunu bir kıyıya bırakmak. Özgür düşünce ancak böyle meydana çıkabilir.

Ama ceza görmez mi? Görebilir!.. Görebilir ya, hiç bir ceza, doğru düşünceyi önleyememiştir. Ne var ki, sansürlerin en beteri olan otosansür, hem de cezaya gerek kalmaksızın, kimbilir ne kadar doğru düşünceyi daha oluşmadan boğmuştur.

Öyleyse, devletin ya da yorumcuların koyduğu yasaklardan yakınmadan önce, dönüp kendi vicdanımıza bir soralım... Acaba biz, yasak koyanlardan daha mı az suçluyuz?

Ali Rıza Avni'nin arşivi yok olma tehlikesinden kurtarılıyor

Türkiye radyolarında "Ses ve Saz Dünyamızdan" adlı programın yapımcısı Ali Rıza Avni, şimdi arşivini yeni baştan düzenliyor.

Türk müzik dünyasının ünlü adlarından Ali Rıza Avni'nin binlerce plak, nota ve musiki ile ilgili çok sayıda belgeden oluşan arşivi yok olma tehlikesinden kurtuluyor. Bilindiği gibi, Türkiye radyolarında uzun süredir yayınlanan "Ses ve Saz Dünyamızdan" adlı programın yapımcısı olan Ali Rıza Avni, içinde birçok taş plağın ve önemli belgenin de bulunduğu arşivini, bugüne dek olanaksızlıklar yüzünden evinin kömürlüğünde korumaya çalışıyordu. İzmirli genç ses sanatçılarından Hızır Yaman, Karabağlar'daki işyerinde Ali Rıza Avni'ye bir bölüm ayırdı ve burada çalışma olanağı sağladı. Ali Rıza Avni de hemen kolları sıvadı ve yılların birikimi olan çok değerli arşivini düzenlemeye başladı. Böylelikle, Türk Sanat Müziğimiz, gelecekte önemli bir kaynağını yitirmek tehlikesinden kurtarılmış oluyor.

Ahmet Şahin Köse

YAZKO, dört yazlık merkezde kitap sergileri açıyor

Sıcaklarla birlikte tatil merkezleri büyük canlılık kazanırken, aranan yayınların bulunmasında güçlüklerle karşılaşılmaktadır.

YAZKO, tatil bölgelerindeki okurlarına yardımcı olabilmek amacıyla, çeşitli dinlenme yerlerinde kitap sergileri açmayı uygun görmüştür.

İlk yıl için Marmara Bölgesi'ni seçen YAZKO Belediye Başkanlarıyla, muhtarların yakın ilgi ve desteğiyle karşılaşmıştır. Merkezlerinde, okuma alışkanlığının sürdürülmesine katkıda bulunmak isteyen başkanlar ve muhtarlar, YAZKO'nun açacağı kitap sergilerine her türlü yardımı yapmayı kabul etmişlerdir.

15 Temmuz-15 Ağustos arasında, bir ay süreyle, çeşitli yayınevlerinin de katkısıyla gerçekleşen sergiler, ilk yıl için Erdek, Marmara, Avşa adaları ve Çınarcık'ta açılmıştır.

YAZKO, geleneksel hale getirmeyi düşündüğü bu sergilerin çoğaltılmasını amaçlamaktadır.

TİYATRO

HALDUN TANER:

“‘Bir kağıt, bir kalem, bir de ben ve dünyam’’

AYÇA AKTAN

Bir yazarın yarattığı eserlere çocukları gözüyle bakılabilir. Haldun Taner'in çocukları da hikâyeleri...

“İnsan her çocuğunu sever, seçme yapmak zordur. Ancak dördüne ayrı bir sempati duyuyorum” diyor Haldun Taner. İşte bu dört çocuğunun adları: **“Konçinalar”, “Kantar Katibi”, “Piliç Makinesi”** ve **“Yalıda Sabah”**

“Bu dört hikayemin bende ayrı bir yeri vardır” diyor. **“Bana bir çeşit tatmin duygusu verir. Bunlarda belli bir ustalık ve olgunluğa vardığım kuruntusunu duyarım.”**

Haldun Taner'in tüm hikayeleri dört kitapta toplanıyor. **“Kızıl Saçlı Amazon”, “Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu”, “On İkiye Bir Var”** ve Sonbahar'da çıkacak, yepyeni sekiz hikayeden oluşan **“Yalıda Sabah”.**

Bunlardan başka Taner'in fıkralarını topladığı dört kitabı var. Gazetedeki haftalık yazılarını içeren **“Devekuşuna Mektuplar”, “Devekuşuna Mektuplar II”**, söyleşi yazılarını topladığı **“Hak Dostum Diye Başlayım Söze”, “Çok Güzelsin Gitme Dur”** ve **“Koyma Akıl Oyma Akıl”**

Haldun Taner'in gezi yazıları da **“Düşşem Yollara Yollara”** adıyla iki kitaptan oluşuyor.

“Gittiğim yerlerde aldığım notları, edindiğim gözlemleri biraraya topladım” diyor ve gezdiği çeşitli ülkeler arasında kendini en çok Mısır'ın etkilediğini söylüyor.

“Mısır'da herşey çok eskiydi” diyor. **“Neye baksanız, bir heykel 5 bin -6 bin yıl eski. Yani yüzyıllar küçük kalıyor, bir çeşit devalüasyona uğruyor. Gittiğim yerde gözlerimi faltaşı gibi açarım, zevk almaya bakarım. Şaşılacak şey, orada manyetize oldum, vuruldum ve Mısır notlarını bir solukta yazdım.”**

Tiyatro ile ilgili makalelerinin oluşturduğu **“İki Kalas Bir Heves”** ve edebi makalelerini içeren **“Seyitgazi Tepesindeki Ateş”** adlı kitaplarından başka **“Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil”** adlı bir kitabı daha var ki... Bakın o kitabı için ne diyor Haldun Taner:

“Hikâyelerim benim dalga uzunluğumda olanlara bir mektuptur.”

“Bu kitaba seçtiklerim maalesef ölen dostlarım, benim yakından tanıdığım kişiler. Tamamen sübjektif bir yaklaşımla, duygusal, iltimaslı, hem öldükleri hem de dostluğumuz olduğu için, onların yalnız iyi taraflarını vererek yazdığım yazılar. Ama artık istemiyorum, dostlarım ölmesin ben de yazmayayım.”

Haldun Taner'in 20'nin üzerinde kabare piyesi ve adaptasyonları, bunların dışında sadece tiyatro için yazdığı 15 oyunu var. **“Keşanlı Ali Destanı”, “Sersem Kocanın Kurnaz Karısı,” “Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım”** ve **“Fazilet Eczanesi”** bunların şimdiye kadar basılmış dördünü oluşturuyor.

“Gittiğim yeri, gördüğüm insanı, dinlediğim diyalogu en ince ayrıntısına kadar izlerim ve o bende kalır. Gözlem ve hafıza birleşince materyal aramama gerek kalmıyor.”

“Keşanlı Ali Destanı” ile birlikte Taner'in 12 hikayesini içeren bir kitabı da yakında Almanca olarak basılarak Frankfurt Fuarı'nda sergilenecek.

“Kısmet olursa iki yeni piyes daha tasarlıyorum” diyor. **“Bunlardan birini dört yıldır düşünüyorum, çok zor ve bütün insanları ilgilendiren bir tema. Çektiğim zorluk, bu yoğun temayı tiyatronun somut ve görüntüsel diline indirgemekten doğuyor.”**

Çok sevdiği ve takdir ettiği tiyatro sanatçısı Münir Özkul için yazmak istediğini söyledi bu oyununu.

“Zaten tek kişilik bir oyun. Bir çeşit epi...

Haldun Taner'den son olarak kendini içtenlikle eleştirmesini isteyince:

“Ben yaşta bir insanın hem samimi hem de ölçülü olması lazım” diyor... Ve bu içtenlik ve bu ölçü içinde kendi eleştirisini şöyle yapıyor:

“Hiçbir zaman bencil ve ben iddiasında olmadım. Ben insanın olgunluğunu alçak gönüllülüğüne bağlarım. Hayatım boyunca kendimi yenilemek istedim. Daha çok paraya yönelinen dünyada, ben daha çok iyiye yöneldim. Her geçen gün, başımdan geçen her olay bana birşeyler versin istedim. Bunun için hayıflanmamayı, yerinmemeyi, kınamamayı prensip edindim. İşte bu prensiplerime aykırı hareket ettiğim zaman kendimi çok fena eleştiririm, manevi surette tokatlarım.

Kendi dengem içinde kalmayı sade mutluluk değil vazife sayarım. Şaşılacak bir fikir ve duygu disiplini içinde yaşarım. Paraya pula önem vermem. Sağolsunlar ömrüm boyunca bana büyük mevkiler teklif ettiler. Kendim kalabilmek için hiç birini kabul et-

Değinip geçerken

ZEYYAT SELİMOĞLU

Bağırmalar

Kadının en büyük sorunu

RIFAT ILGAZ

“Türkiye'de kadının en büyük sorunu?” diye bir soru karşısında ilk akla geleni yanıtlayalım önce. Türkiye'mizde kadın tek bir tür müdür niteliği, yaşamı bakımından? Kimin, hangi kadının sorunudur, söz konusu olan?

Sabahları gazetelerimi tam sekizde bakkaldan alıp getiren kapıcı Ayşe Hanımdan başlayalım. Üç kızı, iki oğluyla başlı başına bir sorun... Sivas'tan gelmişler, kocası İETT'de kazma kürek işçisi... Onun becerisiyle bulmuş bu kapıcılığı... Bütün sorunu çocuklarını okutmak... Oğullarından biri, ortaokulda bütünlemeli... Bir çare bulabilir miyim bu bütünlemeye?.. Sabahları gazeteleri elime tutuştururken “Hoca! diyor, “Ali'yi çağır da bir konuş! Kitabı defteri büsbütün boşladı!”

Çoluk çocuk tek göz odada yatıp kalkıyorlar. Oğlunun bütünlemeye kalma nedeni de buradan başlıyor ya... Ali karşıdaki arsada bütün gün top oynuyor. Üzerinde çizgili eşofmanı... Belki Ali de ilerde annesinin sorununu çözümlemek için oynuyor bu topu... Yapılı çocuk... Ayşe Hanım'ın kendi sorunuysa, oğlunun, bu yıl olsun bütünlemeyi verip okulu sürdürmesiyle çözümlenecek....

Üç numaranın Sevim Hanımının sorunu ise, Ayşe Hanımın sorununa hiç benzemiyor. Üç çocuğu var, en büyüğü altı yaşında. Kocası yanımızdaki kahvede bütün gece kumar oynuyor. Sabaha doğru kapıyı çalar çalmaz kavga başlıyor. İki üç saat uyuyabilse, kendi kurduğu işe erkenden gidebilecek Bey'i.. Çantalı alacaklılar ikide bir kapısını çalıyorsa, karısının sorunlarını çözümlemeye gelmiyorlar her halde. Sevim Hanım da evde bulunmuyor ki kapıyı açsın gelenlere.... Bütün gün konkende.... Tezekten terazinin, dirheminin neden olacağı belli değil mi?

Lale Hanım, dört numarada.... Bir kızı var, ortaokul ikide... Gözleri bozuk, okuyamıyor. Göz doktoruna götürüp gözlük almalı.... Okulunu bitirirse liseye verecek, oradan Üniversiteye.... Kendisi okuyabilseydi, böyle genç yaşında, ölen kocanın üç aylığına kalıp kapı kapı yatak çarşafı mı satardı!

Leyla Hanımın sorunu da başka... Almanya'daki annesi yüz mark göndermiş elden... Sekiz bin lira mıdır karaborsadaki karşılığı, dokuz bin lira mı?.. On bin de olsa kirayı karşılamayacak... Gidip geliyor, söz verdikleri işe başlayamadı bir türlü.

Liseyi bitirse ne olacak ki kız. İşte dokuz numarada Nuran... İki yıldır girip çıkıyor sınavlara, bu yıl girse mi, girmese mi? kursa da gidiyor, on parmak daktilo kursuna. Hadi bitirdi diyelim, iş nerde? Foto romana gidiyormuş sınıf arkadaşı Pervin. Herkes onun gibi eli ayağı düzgün, biraz da havalı olamaz ki... Saçlarını bir kesse, makyajını bir değiştirse Nuran.... Şu kazakları atsa üstünden, şeyden giyinse... Girse müzikale... Yoksa urfa türkülerine mi başlasa gazinolarda? Ne de olsa anasının memleketi... kulağında küçükken dinlediği ezgiler... Yoksa pes deyip Yılmaz'ın nişanının üstüne Erdoğanla mı evlense?

Türkiye'de kadının sorunu mu? En başta gelen sorunu hem de, öyle mi? Aydın kadın mı, okulsuz kadın mı? Köydeki, kenar mahalledeki, büyük kentlerde fabrikadaki sokaktaki Kadının sorunu mu? Herbirinin sorunu başka başka... kadının erkek karşısındaki sorunu daha başka... Erkekle çıkardığı sorun? Çözümü onun omuzlarına yükleyip sırt üstü yatmayı kurtuluş sandıkları da ayrı sorun... Bir de bu yöntemi aydın kişi olmayla karıştırmaları sorunu...

Türkiye'de erkeğin sorunu kadının bu en büyük sorununu çözmekten başlamıyor elbet... Erkeğin sorunundan çok, sorumluluğu daha önemli. Kime karşı sorumlu? Önce kendine karşı. Bilir ki kadınlarımız, hem de okur yazar, aydın olanları, kurtuluşlarını erkekten kopardığı haklara bağlı sandığı sürece erkeğin sorunu daha da büyüyecek...

Geri kalmışlığımızı, ulus olarak kolayca benimseriz de kadın-erkek olarak, daha doğrusu Türkiye'li kadın-erkek olarak üzerimize almak istemeyiz. Kendimizi okuduğumuz bir kaç kitap, aldığımız diplomalarla üstün insan saflarında görür sorunlardan kaçarız. Suçu erkeğe yıkma-arada bir tersi de olabilir- kolaylığı. Sorunlar içinde göze batan önemli bir sorumluluktan kaçma yönümüz vardır. Birlikte çözüm yolları aranması gerekirken... Oysa en büyük sorun, gençlik sorununu da ele alarak söyleyelim, ekonomik olanaklarımızı insanca çağımıza yakışır biçimde çözümleme yöntemi olmalı... Evliliği maç çizelgeleri okur gibi, “karşı karşıya gelecekler...” diye nitelendirmeye kalkışmamamız gerekir. Ne kadının sorununu erkek çözer, ne de erkeğin sorununu kadın. Sorunlar düzenin tüm

Çetin Öner, "Cumhuriyet"te çıkan bir yazısında, ekrana getirilen "Çanakkale Savunması"nı söz konusu ederek, bu yapıtta yeralan oyuncuların bağırarak konuşmalarının yersiz olduğunu öne sürüyordu. Bu yargıya katılmamak olanağı yok. Gerçekten, bağırılarak yaratılmak istenen etki aslında ters bir tepki yaratıyor, ucuzluğa, kalitesizliğe yol açıyor, her şeyden önce de, yapaylığa! Hiç unutmam. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın da katılmış olduğu bir masada, bir genç arkadaş, bir aralık, anlatacağı şeyi bağıra bağıra anlatmağa başlamıştı. Dağlarca'nın o gence: "Bağırarak hiçbir şey kanıtlayamazsın" diyerek sessizce çıkışması, o genci sakinleşmeye çağrısı, sanılır aynı gerçeği vurguluyordu. Bağıra bağıra konuşanlar, bağırmayı silah belleyenler bizi kuşkuya düşürmelidir onların haklılığı ya da yetkileri, yetenekleri, yeterlilikleri konusunda. Örneğimizi yakın tarihten de alabiliriz. İkinci Dünya Savaşı'nın en fazla bağırarak konuşan lideri Hitler'di; en sakin konuşan lideri de Churchill! Bağırmanın geçerli ve yerinde sayılabilecek ortamının opera sahneleri olduğunu düşünmeliyiz. İşte ancak oradadır ki, şarkıya dönüşmüş bağırma olumlu bir sonuca ulaşabiliyor, sağlıklı bir açılım bulabiliyor kendine. Bir de örneğin Tarzan'ın bağırması yüzde yüz yerine oturmuş bir bağırmadır. Nasıl olmasın ki? Orman yasaları uyarınca yaşayan Tarzan, fillere, arslanlara, gorillere derdini nasıl anlatabilirdi bağırmadan? Tarzan'ın bağırmasında aşağılık duygusundan kaynaklanmış tek bir nota bile bulamayız, onun bağırması kendine kızmanın, kendini küçük görmenin bir açıklanma biçimi değil, filler, arslanlar ve gorillerle kendisi arasında sağlıklı bir iletişim aracıdır. Musa peygamber on emrine bir onbirinci emir daha katmalıydı: "Bağırmayacaksın, konuşacaksın!"

AYAKÜSTÜ

Yazko satış mağazasının yakınlarında bir yerde dalgın dalgın yürüyordum ki iki genç yolumu kesti. Birinin elinde defter, önümde durdu. Yakında politika yaşamına giriyormuşuz, politikacı nasıl olmalıymış? İki sözcükle ne söylenebilirse onu söyledim. Genç, notunu alırken öte yandaki de resmimi çekmeğe koyulmaz mı şak şuk? Ne de çabuk oluyor herşey. Nedir, ne değildir? demeye kalmadan ayaküstü şipşak röportajın sonu geldi. İki dakika içinde politikaya bir yön verdik ki, destur... Adımı sorup bir çırpıda yazdılar. Bir gündelik gazetenin adını söyleyip uzaklaştılar. İşte, dedim içimden, hız çağı diye buna denir, insan kendine bile yetişemiyor. Resmimin nasıl çıktığını da merak etmedim değil lâf aramızda. Derken, yürüyüşüm de mi biraz değişti yoksa yeniden yola koyulurken? Olur a, insanlık halidir. Şu politika ne önemli, ne etkin, ne seçkin şeymiş meğer! Kenarından biraz dokunman için bile sorular soruluyor, resmin çekiliyor gazete için. Ama ben gine de sevemedim ve sevemiyorum işte politikacılığı.

10 NİSAN 1983, İSTANBUL

Pencereyi açıp da bahar kokularının içeriye dolduğunu duyunca, evde kalamayacağımı anladım. Yürüyerek Taşlık'a doğru uzandım. Cadde, günlerden pazar olduğu için, her zamankinden daha bir tenha. Uzun sürmüş bir kışı sırtımızdan silkip attığımız bir gün. Taşlık gazinosuna girdim. Üzerine bir ağacın gölgesi düşmüş yuvarlak masayı kalçalarından tutup iyice güneşin altına çektim, bir "yuvarlak masa şövalyesi" gibi kuruldum. Aşağılardaki denizden gelen serinlik, tepedeki güneşin sıcaklığı yüzümde buluştu. Serinlik ile sıcaklık yalnız baharlarda biraraya gelir ve insanı bir tür sarhoşluğa sürükler. Bahar yorgunluğu denen o garip "nekahet" duygusu belki de bundandır. Dört bir yanda oturanlar. Hele çocuklar.... Çocuklar, koşan, zıplayan, tırısa kalkan, alıp başını dörtnala uzaklaşmak isteyen taylar gibi. Sık sık "sobe" sesleri geliyor. "Soba" sözcüğü artık "sobe"ye dönüşmüş, ilkyazı muştuluyor. Aşağı ötelerde, Marmara ile Boğaz kucaklaşıyor Karşıda Üsküdar ve havarileri. Bir araba vapuru ve Üsküdar'a giderken aldı da bir güneş! Adalar görünmüyor, sis henüz kalkmamış. Sarayburnu, Haydarpaşa ve Fındıklı arasındaki deniz nasıl oluyor da böylesine ıssız bugün? Pazar da ondan mı? Deniz de mi dinlenceye çekilmiş? O da mı "Pazarları Asla" yoksa? Baştan çıkaran, fındıkçı ve fettan deniz, uzaktan bakıyor; mavi gözleri hafif sis tülünün ardında. Şimdi buradan aşağıdaki denize ve İstanbul'un bir parçasına bakarken, deselerdi ki, İstanbul'u, gördüğün kadarıyla, tek bir satırda özetleyeceksin. Ne derdim? "Ey İstanbul, denizi eteklerine dolamış güzel kadın!" Böyle mi derdim?

21 NİSAN 1983, BİR CAMİ YIKANIYOR

Yenicaminin cephesinden aşağı şakır şakır sular akıyor. Milletin başı havalarda, bu bahar temizliğini izliyor: Bir cami yıkanıyor. İtfaiye merdiveni kubbelere yakın yerlere dek yükselmiş, hortumdan fışkıran basınçlı su Yenicami'yi kimbilir kaç yıllardır yıllanmış toz ve kirinden arıtmaya çalışıyor. Görüntüde görülmemiş görünüm! (Bir berber bir berbere bre berber...) Garip bir duyguya kapıldım. Sanki, kocamış eski kentin günahları bir caminin cephesine bulaşmış da cami ondan, o günah ve kabahatlerden aklanıyormuş, paklanıyormuş gibi. Bir de şunu düşündüm: Bütün İstanbul'u böyle temizleyebildiğimiz gün... Bu düşü düşündüm. Bir süre ben de bir çokları gibi, suların foşur foşur, bol bol akıp durmasını keyifle izledim. Keyifle ama, hem de üzüntüyle:
Evde kaç gündür suların kesik olduğunu düşünerek! Suların yakında evde de böyle akacağını düşünüp düşleyerek. Düşlerin ardına takılıp Yazko'ya geldim. Kapıdan içeri girince haberi verdim:

— Yenicami'yi yıkıyorlar.

Bir ses ayaklandı:

— Hayır, olamaz, bunu yapamazlar!

"Yıkıyorlar"ın "yıkamak"dan değil de "yıkmak"dan kaynaklandığını sanmış meğer. "Yenicamiyi yık a yorlar" mı demek gerekirdi? En son da bunu düşündüm ve ondan sonra artık hiç düşünmemeğe başladım. Ohh, dünya varmış!

anlatı tiyatrosu gibi, oyunun ana kişisi o kişi. O bir olay anlatırken diğerleri olaya giren kişiler olup, canlanıyorlar. Yazması benim için zor olduğu kadar, aktör için de oynaması çok zor bir oyun."

Haldun Taner bir oyunu dışında tüm oyunlarını, bu denli uzun olmasa da hiç bir zaman acele içinde yazmadığını söylüyor.

"Sadece" "Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım" **ı üç hafta içinde yazdım"** diyor. **"Kimbilir belki de piyesin başarısını bu çabukluğa borçluyum".**

Haldun Taner piyes yazarken taslakla çalışıyor.

"Son derece ekonomik olmak lazımdır. Gevezelik etmeden, kıvrak gitmek gerekiyor."

Hikaye yazmak ise onun için apayrı, eşsiz bir zevk...

"Bir kağıt, bir kalem, bir de ben ve dünyam.. Bunu dışarı yansıtırım. Söz sözü açar, çağrışımdan çağrışıma atlarım, gönlümce yazarım. Kalemimi hiçbir sınır tutmaz. Beni seven okur, zevkini alır. Hikayelerim benim dalga uzunluğumda olanlara bir mektuptur."

Hikayelerini nasıl yazdığını sorunca gülümsüyor:

"Gittiğim yeri, gördüğüm insanı, dinlediğim diyalogu en ince ayrıntısına kadar izlerim ve o bende kalır" diyor. **"Gözlem ve hafıza birleşince materyal aramama gerek kalmıyor. Tanıdığım insanlar arasına şöyle bir baktığım zaman her birinden hikayeler çıkarıyorum. Hikaye dolu dünya."**

Haldun Taner sanat yaşamı boyunca iki olayın büyük ölçüde etkisinde kaldığını söylüyor.

"Keşanlı Ali Destanı"'nın 1964'de ilk oynandığı gece perdenin 20 dakika kapanmamasının, oyuncuların defalarca sahneye çağrılmasının, olağanüstü heyecanın yaptığı etkiyi uzun süre unutamadığını söylüyor.

"Ancak oyunun yurt dışındaki başarısı beni daha da çok mutlu etti." diyor. **"Keşanlı Ali Destanı üzerine radyoda iki konuşma yapan Berlinli eleştirmen Friedrich Luft** 'Bu oyun Türkleri bize sevdirdi. Ömrümde sahneden salona böylesine taşan canlı bir oyun görmedim" **derken, diğer eleştirmenler de Türk insanlarını kederleri, sevinçleri, günlük yaşamlarıyla ancak bu oyunu gördükten sonra tanıdıklarını belirttiler."**

Haldun Taner'in yurt dışındaki bir başka mutluluğu da geçen yıl Berlin'de yazdığı **"Şeytantüyü"** adlı hikayesinden kaynaklanıyor.

"Şeytantüyü Almanya'nın en büyük gazetesi Die Zeit**da yayınlandığında devlet düzeyinde olay yarattı. Bunu Almanların Türklere karşı insancıllıktan, insaftan ve sevecenlikten yoksun tutumuna karşı bir tepki olarak yazmıştım. Ben hikayeciyim, öcümü böyle alırım dedim ve yazdım. Bu hikayem hiç bir hikayemin yaratamayacağı kadar büyük bir olay yarattı. Türk sorununa bir edebiyat eseriyle dikkat çekilmesini istiyordum. Ancak olayların tepkisinin bu kadar büyük olacağını, emin olun ummuyordum. Olaylar benim dışımda oldu, bunları hayretle ve sevinçle izledim. Şeytantüyü çok işlevsel bir hikaye oldu."**

Kendimi küçük yaştan beri azla yetinmeye eğittim. Kendi dengem, aile dengem bana yetti ve arttı. Yazı yazabilmek, geçmişin düşünürleriyle arkadaşlık edebilmek en büyük mutluluk. Şimdi ben bir kitap yazarken ya da bir kitap okurken duyduğum zevki hiç birşeyde bulamıyorum..."

sorunlarıyla ele alınmalı Geri kalmış uluslar tüm toplumsal sorunlarıyla geri kalmıştır. Evlilik kurumu da içindedir bunun. Kadını, erkeği tek tek ele alsak bile sonuç değişmez... Çocukluk, gençlik sorunları da öyle... Evlenme olayı, sorunları iki tarafın birbirinin üzerine yıkıp rahatlama anlamına geldiği sürece kadın da erkek de soyutluktan kavram olmaktan kurtulamaz. Kadınla erkek birbirinin alternatifi değildir. Aynı koşullar içinde karşı karşıya değil de yan yana gelmesi gereken birbirlerini bütünleyici iki varlıktır. Gençliğin eğitiminde göz önünde tutulması gereken sorun da bu olmalı önce...

Daimi Baba

SÜLEYMAN YAĞIZ

El yamandır gafil beyler, el yaman
Geliyoruz, geleceğiz her zaman
Göl yerinden su eksilmez bir zaman
Daha çok DAİMİ çıkar dediler

"Aşık Daimi, 1932 yılında Istanbul'da doğdu. Ama yöre olarak Erzincanlıdır. (Erzincan'ın Tercan ilçesine bağlı Karahüseyin köyündendir.) O nedenle Erzincanlı Aşık Daimi söyleyişini daha uygun buldum.

Erzincanlı Aşık Daimi, sistemli bir gelişim sürecinin ozanıdır. Geleneksel bir yorumlamadan toplumsal gerçekçiliğe, oradan da toplumcu gerçekçiliğe varmıştır.

Yığınlarla başarılı bir bağ kurabilen Erzincanlı Aşık Daimi güçlü bir saz ve söz etkinliğine sahiptir. Sazını iyi kullanabilen, sesi tatlı, okşayıcı ve sözü etkili bir halk ozanıdır. "(*).

★ ★ ★

"Yürü Bre Hızır Paşa" adlı kitabımda kısaca yukarıdaki satırlarla tanıtmaya çalıştığım Daimi Baba, 1983 yılı Nisan ayında aramızdan ayrıldı. Kitabı yayımcı arkadaşlara verdiğim sıralar 5-6 yıldır görüşemediğim kendisiyle ilişki kurmak istemiştim. Belki, özel olarak kitaba almamı istediği bir ya da birkaç şiiri vardır diye düşünmüştüm. Ne var ki, bendeki telefon numarasını çevirdiğimde, oradan ayrıldığı söylenmişti. Evini de bilmiyordum... Dolayısıyla görüşemedim.

★ ★ ★

Kendisiyle nerede, ne zaman ve nasıl tanıştım, şimdi anımsayamıyorum. Ama ilk tanıdığımdan bu yana hem bir insan, hem de bir ozan olarak hep sevdiğim, saydığım biri olmuştur Daimi Baba...

★ ★ ★

O "BABA" diye hitabettiğim üç halk ozanından biriydi. O'nun dışında Nesimi Çimen'le Hüseyin Kaçıran'a da "BABA" derim.

Daimi Baba'yla bir gün Nesimi Baba'nın Beykoz Kavacık'daki evindeydik. Mahzuni de vardı o gece... Daimi Baba'yla Mahzuni karşılıklı atışmaya başlamışlardı. Atışmanın ayağı, şimdi dize olarak anımsayamıyorum ama, bir inancın simgesi olan "ELE, DİLE VE BELE SAHİP OLMA"yı içeriyordu. Nefis bir atışmaydı. Aynı konuyu içeren bir şiirini burada da yayımlamak istiyorum:

Göremiyor isem gerçek varlığı
Sünni'yisem, Alevi'ysem ne çıkar
Sanat edindiysem sahtekârlığı
Sünni'yisem, Alevi'ysem ne çıkar

Lütfi Özgünaydın

İnsanlık giderken hep ileriye
Bizler inadına kaldık geriye
Gelmedikçe cehaletten beriye
Sünni'yisem, Alevi'ysem ne çıkar

Kemaletim, hidayetim olmazsa
Marifet suyundan kabım dolmazsa
Benden insanlığa eser kalmazsa
Sünni'yisem, Alevi'ysem ne çıkar

Gayet inatçıysam, gayet zorbalı
Gündüz tesbihliysem, gece kavgalı
Olmadıkça insanlığa faydalı
Sünni'yisem, Alevi'ysem ne çıkar

DAİMİ'yim nefse galip olmazsam
İlme, fazilete talip olmazsam
ELE, DİLE, BELE sahip olmazsam
Sünni'yisem, Alevi'ysem ne çıkar

İnsan bir tuhaf oluyor sevdiği saydığı birini yitirince; inanası bile gelmiyor. Ama ne gelir elden... Sıra hangimizde kimde bilemiyoruz ama, her birimiz geride kalan sevenlerimiz için **"inanılması olanaksız bir yitik"** de olsak gideceğiz bir gün. Önemli olan "inanılması olanaksız bir yitik" olduktan sonra sevenlerimizin yaşatmasıdır.

Söz konusu olan Daimi Baba ise sadece sevenlerinin değil, Türkiye Halk Şiiri'nin tarihinde de yaşatılacak usta bir halk ozanıdır.

O'na selam O'na saygı...
Halkının başı sağolsun DAİMİ BABA'mızın!...

(*) Süleyman Yağız Yürü Bre Hızır Paşa, Üç Çiçek Yayınevi, Ocak 1983.

yazko **somut**
HAFTALIK SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ

Yıl: 3
Sayı: 51/25
Tarih: 22 Temmuz 1983
Fiyatı: 70 lira

S.S. Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Uretim Kooperatifi-YAZKO adına Sahibi ve Genel Yayın Müdürü: Erol Toy/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Ülkü Karaosmanoğlu/Ankara Temsilcisi: Gülşen Karakadıoğlu/Yönetim Yeri: Türkocağı Caddesi No: 17, Kat: 2, Cağaloğlu/Yazışma ve Havale Adresi: YAZKO, P.K. 442 Sirkeci, İstanbul/Telefon: 522 78 45/Abone Koşulları: 6 aylık: 1750 lira, 12 aylık: 3500 lira/Yurtdışı için iki katıdır/İlan Koşulları: İlan sayfalarında santim/sütun: 800 lira, diğer sayfalarda santim/sütun: 1000 lira. (İlanlar için sütun eni 3 cm'dir.)/Dizgi film, ofset hazırlık: Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayii A.Ş./Baskı: Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş./Dağıtım: Hürriyet Holding A.Ş.

II. Meşrutiyet Dönemi ve düşün akımları

ŞÜKRAN KURDAKUL

23 Temmuz bildirgesiyle yaşama geçen anayasal savaşım, toplumbilimcilerin II. Meşrutiyet Dönemi olarak adlandırdığı on, onbeş yıl içinde değişik yönelişlere yolaçtı ülkede. Zaten "Genç Türk" hareketi içinde gruplaşmalara neden olan görüşler, ülke dışında çıkabilen gazete ve dergilerde düşün ve öğretileri yansıtan yazılar yayımlandıkça, "islamcılık", "batıcılık", "milliyetçilik" gibi akımlara bağlı olarak gelişmişti.

II. MEŞRUTİYET'İN YARATTIĞI TOPLUMSAL/SİYASAL ORTAM

23 Temmuz 1908'i izleyen günler, içte ve dışta —koltuk değnekleriyle ayakta tutulan— Osmanlı Devletinin yıkılma sürecinin son aşamalarına özgü olaylar getirmiştir. İçte, 1876 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi için savaşan asker-sivil okumuş orta tabakanın siyasal gücü durumuna gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı II. Abdülhamid'in uydusu olanlardan arındırma amacıyla izlediği politikaya bağlı olaylar.. Dışta, kimi özerk duruma gelmiş olan ülkelerin bağımsızlıklarını ilan ederek yeni toprak kazanımları elde etmeleri... Daha önemlisi, imparatorluğa ipotek koyarak gizli sömürge durumuna getiren ülkelerin yeni gelişmeler sonucu oluşacak iktidarı dümen sularına alma girişimleri...

23 Temmuz 1908'de II. Abdülhamid'in yayımladığını bildiğimiz "İrade-i Seniye"nin içeriğine baktığımızda Padişahın iki önemli ögenin altını çizdiğini görürüz.

Birincisi, Rumeli'de halk başkaldırmıştır. Başkaldıran halkın yarattığı ortamdan yararlanan subay ve asker silahlı eyleme geçmiş, Müşir Osman Paşa gibi yüksek rütbede kumandanları tutuklayarak, yönetime egemen olmuştur.

İkincisi, bu hareketler "Kanun-i Esasi"nin yürürlüğe girmesi ve Meclisin açılması doğrultusunda isteklerden kaynaklanmaktadır. Yaratılan kargaşa ortamında yabancı devletlerin müdahalesini önlemek için Meclisin açılması zorunludur.

Abdülhamid, bu gerekçelerle Meclisin açılacağını bildirdikten dokuz gün sonra Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe gireceğini açıklıyor, bu kez kişi hak ve özgürlükleri üzerinde durarak güvence vermek istiyordu. Bu durumda, beklenen 1876 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ise, Padişahın kamuoyu önünde verdiği güvenceyle sorun çözüme ulaşmış olmuyor muydu?

Böyle bir soruyu yanıtlamak için önce 1876 Anayasası'nın belirgin nitelikleri üzerinde durmak gerektiğini sanıyoruz. Tarihçilerin Belçika ve Fransız anayasalarından yararlanarak hazırlandığında birleştikleri siyasal belgede ilk dikkati çeken, **hükümdarın parlamentoya karşın, parlamento üzerinde ve onun varlığını tehdit edici yetkilerle donatılmış olmasıdır.** Bir defa Meclisin toplanması ve dağılması Padişahın iznine bağlıdır (43. ve 44. mad.) Sonra iki dereceli seçimle gelecek olan üyeler "**vatana sadakat, kanun-i esasi ahkâmına riayet**" gibi ilkelerin yanısıra **Zâti Hazreti Padişahî'ye bağlılık andı içmek** zorundadırlar (mad.46). Anayasa, devletin monarşik ve dine dayalı yapısını değiştirmemiş, Padişah kutsal ve sorumsuz (mukaddes ve gayri mes'ul, mad. 5) sayıldığı gibi, Osmanlı saltanatı güvence altına alınmıştı (mad. 6).

Yıllarca anayasanın yeniden yürürlüğe konması için mücadele veren güçler özgürlük savaşlarının özüyle çelişen bu yaptırımlar karşısında ancak temel haklara ilişkin belli güvenceler buldular.

- Sansür kaldırılmıştı.
- Yasalar önünde eşitlik sağlanmıştı.
- Angarya ve işkence yasaklanıyordu.
- Herkesin eğitim, ticaret, kamu hizmetlerinde çalışma hakları vardı.

Ama bir bölüğü Tanzimat Fermanı'nda da tanınan bu hak ve özgürlüklerin yaşam gerçeği durumuna gelmesi için gerekli hukuksal ko- vurmayı başardılar.

31 Mart Olayı, ister iktidarı bırakmak istemeyen Padişahın yabancı yandaşlarının düzenlediği bir karşı-hareket olsun, ister tutucu çevrelerin/Anayasa düşmanlarının yarattığı bir patlama.. siyasal sonuçları yönünden değiştirici etkiler taşımaktadır:

Mahmut Şevket Paşa komutasında, Hareket Ordusu adiyle İstanbul'a gelen silahlı güç Abdülhamid'i tahttan indirerek Selanik'e sürgün etmiştir.

Olaydan sonra oluşturulan kabinelerde artık İttihatçı liderler görev almaktadırlar.

Ağustos başında (3 Ağustos 1908) çıkarılan yasayla anayasanın kimi maddeleri değiştirilmiş, ya da **parlamentonun hükümdar karşısında** güç ve güvencesini sağlayan yeni maddeler konmuştur. Örneğin 3. maddeyle Padişah'tan Kanun-i Esasi'ye bağlılık andı istenmiştir.

Meclisin açılması, tatile girmesi, çoğunluğun istencine bırakılmıştır (mad. 44). Âyan'la Mebuslar Meclisi arasında doğabilecek görüş ayrılıklarında Meb'uslar Meclisi'nin çoğunluk kararı esas alınmıştır.

Ne var ki 31 Mart Olayı'ndan sonra gelişmeler bile İttihat ve Terakki'ye iktidara bir ölçüde ortak olma olanağı kazandırmıştı. 27 Nisan 1909'da Mehmet Reşat' ın tahta çıkarılması ile birlikte Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadrazamlığında kurulan kabineye Talat Bey (Paşa) Dahiliye Nazırı olarak alındı. 12 Ocak 1910'da kurulan Hakkı Paşa Hükümetinde de Talat Bey aynı görevde kaldı, Mahmut Şevket Paşa'ya Harbiye Nazırlığı görevi verildi.

İttihat ve Terakki iç ve dış kaygıların ağır basması nedeniyle eski ile hesaplaşmayı göze alamıyor, kendisine yandaş olacağını varsaydığı eski ünlü bürokratlardan yararlanma politikası izliyordu. Oysa dış, gizli sömürge yöntemlerine özgü inceliklerle ayakta tutulan İmpara-

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi bu henüz oluşma düzeyindeki gizilgücü susturma olanağı verdi yabancı sermayenin dümen suyundaki iktidara. Çünkü, İttihat ve Terakki daha seçimlerden önce, tabandaki sağlıklı güçlere ihanet etmişti. Tefeci sermayeden, liman kentlerindeki dış alım-satımcılara kadar bağdaşıklar kurmuş —dış kapitalizmin bacanağı olmak isteyen iç güçlerle uzlaşarak — şair Tevfik Fikret'in deyimiyle "İRTİKAP ve TEDENNİ ÇETESİ" durumuna gelmişti.

Bu nedenle susturamadığının, satın alamadığının karşısına ya egemen olduğu meclisten çıkardığı sıkı yönetim yasalariyle ya da silahşörlerinin kurşunlariyle çıkıyordu.

Mahmut Şevket Paşayı kimler ne amaçla öldürmüş olurlarsa olsunlar, İttihat ve Terakki bu olaydan kendi yararına sonuçlar almayı bildi; tabana en yakın kesimdeki sağlıklı öğeleri susturma ortamını yarattı. Yöneticiler, özellikle sendikaların, işçi klüplerinin ve çağdaşlaşmanın o sürecinde gerçekten kendini yaratmaya çalışan basının üzerinden geçme olanağını buldular. Yüzlerce yazar, bilim adamı, politikacı sürgüne gönderildi. Karşıtlarının susturulması bu yöneticilerin bir bölüğüne (Enver Paşa Grubuna) Almanlarla daha yakın ilişkiler kurma olanağını da verdi. Ve henüz Balkan savaşlarının açtığı yaralar sarılmadan, Enver Paşacılar, sadrazam Sait Halim Paşa'ya 3 Ağustos 1914'te Almanların çok istedikleri antlaşmayı imzalatmayı başardılar. Söz konusu antlaşmayla Osmanlı devleti hem Almanya'nın bağlaşığı olarak savaşa girmeyi kabul ediyor, hem Alman generallerinin ordunun sevk yönetimindeki yetkilerini onaylıyordu.

Dört yıl süren savaş boyunca İttihat ve Terakki'nin Selanik kadrosu yönetimde tam egemenliğini sürdürmeyi başardı. Binbaşı Enver Bey Harbiye Nazırı Enver Paşa olmuş, saraya damat da girmişti. Edirneli posta memuru Ta-

Kişi özgürlüğü ve eşitlik ilkeleri islâm öğretisinin temel kurallarından olduğu için, sınıf ayrılıklarına dayanan batı toplumlarında görülen anayasal haklar, parlamentarizm türünden gelişmeler de kopyacılık olarak niteleniyor, ülke çıkarlarına aykırı bulunuyordu.

Sait Halim Paşa, **İslâmlaşmak** adlı yapıtında şu tanımlamayı yaptı:

"İslâmın din ve dünyayı, maddiyat ve maneviyatı kapsayan sosyal bir din olduğu kabul edildikte, islâmlaşmak demek, islâmın ittihat, ahlak, içtimaiyat ve siyaset sistemini daima zaman ve muhitin ihtiyacına en uygun bir şekilde tefsir ve bunlara uymaktır."

İslâmcılık akımına bağlı kalemler, genellikle imparatorluk bünyesindeki Türk olmayan müslüman halklarla (Araplar ve Arnavutlarla) kaynaşma düşünüsünü ileri sürdüler. Şair Mehmet Akif, gelişmekte olan milliyetçilik akımını, İmparatorluğun dağılmasına yol açacağı gerekçesiyle hem yanlış, hem tehlikeli buldu. Arap ve Arnavutluk kardeşliğini işleyen manzumelerinin yanısıra, yazılarında Peygamberin, "**kavmiyyet gayesi güdenler bizden değildir.**" biçimindeki buyruğuna dayanarak, islâmlığın, ırk, renk, dil, çevre, iklim öğelerinin üzerinde bir birleştirme gücü olduğu görüşünü savundu. Mehmet Akif de, Sait Halim Paşa gibi, siyasal partilerin ayırıcılık yarattığı düşünüsünü öne sürüyor ve batı anlamı ile kabul edilen partilerin islâmiyet için ciddi bir tehlike olduğunu yazıyordu.

İslamcılık, Meşrutiyet döneminin yeni koşulları içinde kendi düşünsel yapısını da her tür soruya açık karşılıklar getirecek biçimde ortaya koyarken kendini yenilemeye çalıştı. Prof. Tunaya'nın belirttiği gibi, nas'lardan hareket etmesi, yöntemi, tartışılmaz, ispat edilmiş saydığı fikir ve olaylardan, akıl yolu ile sonuçlar çıkarması ile genel rasyonalizmden ayrılan islâmın toplumsal ve siyasal ilkeleriyle sınırlı akla da ancak bu sınırlar içinde serbestlik tanıyan bir tür islam rasyonalizmi aradı.

İslâmcılar, islâmcılıkla birlikte oluşan akımlardan yalnız Osmanlıcılarla köklü zıtlaşmaya girmediler. En önemli çelişkisi batıcılık akımıyla idi. "Batıcıların batı uygarlığının alınmaya en değerli gördükleri yanı 'hayatın dinin elinden kurtarılarak özgürleştirilmesi' islâmcıların gözünde onun en alınmaya değmez, en kötü yanıydı." (Prof. Berkes)

MİLLİYETÇİLİK

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, kimi düşün ve edebiyat adamlarının kafasında Türk dili ve Türk tarihi sorunlarının yer aldığını bili-

rını belirten Ziya Gökalp, toplumsal devrimi şöye tanımladı:

"İçtimai inkılap ne demektir? Eski hayatı beğenmeyerek yeni bir hayat yaratmak.. Bilirsiniz hayat tabiri, gayet umumi bir manaya delalet eder. Bu kelimede iktisadî, ailevî, bediî, ıelseri, ahlakî, siyasî, bütün hayatlar mündemiçtir. Yeni hayat demek yeni iktisat, yeni aile, yeni estetik, yeni felsefe, yeni ahlak, yeni hukuk, yeni siyaset demektir."

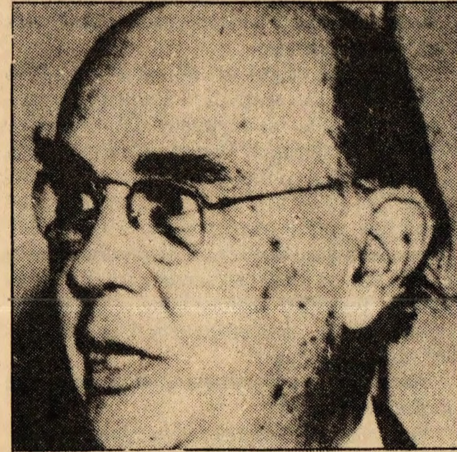
Gökalp, Yeni Hayat'ın durağan bir kavram olmadığını, kendi değer sistemini gelişme süreci içinde yaratacağını ileri sürdü. Batı uygarlığının çöküp yıkılmayamahkum olduğunu, uygarlığın ancak "Yeni Hayat"ın gelişmesiyle başlayacak Türk uygarlığı ile geleceğini yazarak sosyalizmin "hayali ürem-ütopya" olduğunu ifade etti.

"Alman filozofu Nietzche'nin tahayyül ettiği fevkalbeşerler (üstüninsanlar)Türklerdir."

Yazıyı sonuca bağlayan bu tümcenin içeriğindeki düşünce, milliyetçi akımın önde gelen ideologunun, o tarihte, ırkçı ve Turancı görüşlere kaymasının ilk işaretlerindendir. Gökalp'in bu evresinde uzun süre **üstün ırk kuramını** içtenliklebenimseyerekmanzumelerinde, yazılarında Turancılık ülküsüne bağlamaya çalıştığını görüyoruz.

"Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir. Turan."

Nedir ki, milliyetçiliği hayal planına sürükleyen bu ülkü, 1. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra gene Gökalp'in kalemiyle kesinlikle reddedilerek,hareket temelindekiideolojik sapmadan kurtulma olanağına kavuştu. 1918—1924

Hüseyin Cahit Yalçın

evresindeki yazılarında Gökalp ırkçı ve Turancı görüşleri tartışıyor ve kesinlikle reddediyordu: "**Atlarda şecere aramak lazımdır. Çünkü meziyetleri içgüdüye dayanan ve ırsi olan hayvanlarda ırkın büyük ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise ırkın içtimai hasletlere hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir.**" (Türkçülüğün Esasları, sf. 21).

Gökalp, milliyetçi akımın felsefe, tarih, toplumbilim alanlarında gelişme yolları göstererek, yirminci yüzyılın milliyet yüzyılı olduğuna özellikle dikkati çekti, Türk kültürünün milli kültürle Avrupa uygarlığının birleşmesinden oluşacağını ileri sürdü.

Ahmet Ağaoğlu ise, uygarlığı hayat biçimi olarak tanımlıyor, bu tanımın içine bütün ya-

yeni bir kuşak yetiştirilmeliydi.

Toplumsal zenginliğin bireylerin zenginliğiyle ölçüleceğine inanıyordu Prens Sabahattin. Bunun da elde edilebilmesi tek'lerden çoğul'a doğru mümkün olabilecekti.

Merkezden yönetimse, monarşiye karşı yönetim biçimlerinde (meşrutiyet, hatta cumhuriyet) büyük sakıncaları olan, halkın girişim gücüne olanak tanımayan bir engeldi. Merkez, bu sorumluluğu elinde tuttuğu için tekelci, tekelci olduğu için de conformist'ti.

Bu nedenle illerin yönetim biçimlerine ilişkin anayasa maddelerinde yer alan "**yetkilerin genişletilmesi, görevlerin ayrılması**" (mad. 108) hükmüne dayanarak, yönetimin il genel meclislerinin mutlak yetki ve sorumluluğuna bırakılmasını istiyordu.

İttihatçı yazarlar, Prens Sabahattin'in bu görüşlerini imparatorluğun bünyesindeki Türk olmayan halkların kendi çıkarlarına uygun bularak bir çeşit özerklik olarak kabul edecekleri düşünüsü ile tepkiyle karşıladılar. Meşrutiyetin ilanından önce de, Genç Türk hareketi içinde başgösteren görüş ayrılıkları sert ithamlarla suyun yüzüne çıktı. (A.B.Kuran)

Meslek-i İçtimaî'nin siyasal kadrosu, Osmanlı Ahrar Fırkası'nı kurarak programında Prens Sabahattin'in düşüncelerine geniş ölçüde yer verdi, "Osmanlı" ve "Serbesti" gazeteleriyle kamuoyunu etkilemeye çalıştı.

BATICILIK

Düşün tarihimize Batıcılık olarak geçen akımın kökleri, Tanzimat dönemine kadar uzanır. Tanzimatçı devlet adamları, yazarlar Batı ülkelerinde tekniğin yarattığı yeni uygarlığı hayranlıkla izlemişler, eğitim kurumları kültür ve sanat hareketleri kişi ve devlet ilişkilerinin ulaştığı düzey karşısında coşkuya kapılmışlardı. Namık Kemal yazılarında Batı uygarlığının kendisinde yarattığı izlenimleri yansıtırken İmparatorluğun kurtuluşu için çıkar yolun Batının deneylerinden yararlanmak olduğunu yazdı. Ziya Paşa'nın hayranlığı ise,

"Diyar-ı küfr-ü gezdim beldeler, kâşâneler gördüm,
Dolaştım mülkü islâmı, bütün virâneler gördüm."

biçiminde bir karşılaştırmayla dizelere yansımıştı.

XIX. yüzyıl sonlarına değin Batı uygarlığı ile Batı kapitalizmi arasındaki özdeşlik üzerinde gerçeğe yakın çözümler yapılamadı. Okumuşlar, kapitalizmin son aşaması olarak tanımlanan sömürgeci Batı ile, uygarlığına hayran oldukları Batıyı ya inkâr, ya kabul durumunda kaldılar. Sorun XIX. yüzyılın sonlarına doğru bir yüzünü karanlıktan kurtarır gibi oldu. Osmanlı aydını teknolojinin bilincine varmıştı. Ünlü kişilerin kalemlerinden şiirlere bile geçen özlemlerle Batı, kendi gerçeğini aşan, soyut "idealize edilmiş" bir kavram olarak görünmeğe başladı.

II. Meşrutiyet döneminde bir akım görünüşü alan Batıcılık, Dr. Abdullah Cevdet (1869-1932) ve Celal Nuri (1877-1938)'nin çabaları ile duygusal alandan düşün planına geçmeye başladı. Batıcılar da milliyetçiler gibi, siyasal ve yüzeysel bir hareket olarak gördükleri meşrutiyetin, toplumsal bir devrimle tamamlanacağı görüşündeydiler. Toplumsal devrim anlayışlarını belirtmeye çalıştıkları programlarında 1 — Batının özellikle tekniğinden yararlanılmasını, 2 — Hukuk alanında köklü değişiklikler getirecek reformlara gereksinme duyulduğunu, 3 — Mecelle gibi islâm hukukuna da-

şullar askıda kalmıştı henüz. Otuz üç yıl, kandırma, satın alma, zorbalık vb yöntemlerle devlete egemen olan güç bu kez de Anayasa'nın kendisine tanıdığı haklardan yararlanma avantajına sahip bulunuyordu.

Padişah, bu avantajla yeni kabineyi isteklerine boyun eğecek kişilerden oluşturmaya özen gösterdi. İçten dışa iktidarına yandaş saydığı güçlerle ilişkiler kurdu. El altından beslediği kiralık kalemlerle kendisine bağlı basın organları yarattı. Ordunun alaylı-mektepli çelişkisine dayanan yapısından yararlanmaya çalıştı.

Öte yandan, daha 24 Temmuz 1908 günü, anayasa gereği sansür kaldırılmış, 25 Temmuz'-

Ziya Gökalp

da hafiyelik kurumu yasadışı ilan edilmişti. subay, memur ve yüksek okul öğrencilerinin öncülüğünde sokağa çıkan İstanbul halkı, zorbalık rejiminin yönetimdeki temsilcilerini hedef alarak isteklerini kabul ettirmeye çalışıyordu.

Padişah, yandaşı büyük bürokratlardan birkaçını feda ederek ötekilerle yeni koşullara uygun eylemleri gerçekleştirmeye çalışırken tabana en yakın kesimdeki orta tabaka —Yusuf Akçura'nın "memur proleter" olarak nitelediği kesim— İttihat ve Terakki'yi henüz yarınının güvencesi olarak görüyordu. Büyük ölçüde yabancı sermayenin tekelindeki işyerlerinde çalışan işçiler, Ağustos 1908 ayı içinde greve geçmişlerdi. Grev dalgası Selanik, İstanbul, Balya vb. bölgelerde otuza yakın işyerini sarınca asker ve polis gücüyle bastırıldı.

Padişah II. Abdülhamid'in 5 Ağustos 1908'de hükümeti kurmakla görevlendirdiği Kâmil Paşa kabinesi, 25 Eylül 1908'de, yabancı sermayenin isteği üzerine **"Tâtil-i Eşgal Kanunu Muvakkati"**'ni çıkardı. Grev yapma özgürlüğü yok edildi. Tarih sahnesine ağırlığını koymuş olan orta tabaka ve yandaşlarının en güçlü örgütü İttihat ve Terakki susuyordu. Daha fenası, saltçı iktidarı ayakta tutan güçlerle denge aramaya başlamış, yakın planda seçimlere hazırlanırken eşraf ve âyanla pazarlıkta ödün vermek zorunda da kalmıştı. Hüseyin Cahit (Yalçın), altı eski bakanın yerinde bırakılarak kurulan Meşrutiyet'in ilk kabinesini değerlendirirken şöyle yazar:

"1908 devriminin zayıf noktası ilk dakikadan kendini duyurmaya başlamıştı. Bu nasıl devrimdi ki, devrimi gerçekleştirenler ortada yoktu."

Gerçekten 1908 hareketini gerçekleştirenler ancak çeşitli saray ve diplomasi oyunlarından sonra birdenbire patlak veren 31 Mart (1909) Olayı'nda ortaya çıkarak II. Abdülhamid'in kişiliğinde saltçı iktidara asıl öldürücü darbeyi

torluğu bölüşmeyi gündemine getirmişti bile.

İtalyanların Trablusgarb'a çıkarak (28 Eylül 1911) on iki adayı almasından kısa süre sonra, Sırp, Bulgar ve Yunan orduları üç büyük cepheden saldırıya geçtiler (18 Ekim 1912). Sonuç, Rumeli'deki beşyüz bin kişilik orduya karşın yenilgiydi. Ne var ki, Balkanlardaki bu büyük geri çekilme, İttihatçı çevrelerde beklenmedik tepkiler yaratmış, örgüt görülmemiş bir cür'etle düzenlediği baskın sonucu hükümeti devirerek tam iktidar olmuştu.

Bâbıâli Baskını olarak nitelenen bu darbe bir anlamda 1900'lü yıllarda II. Abdülhamid'e karşı gizli-açık çalışmalarla oluşan birikimin son aşamasıydı. Ve tarih sahnesine çıkan yeni toplumsal güç sadrazamlığa getirdiği Mahmut Şevket Paşa'nın ağzından dünyaya amaçlarını şöyle ilan ediyordu:

"Memleketin iyi yönetilmesi için yabancı uzmanlar getireceğiz. Memleketi büyük yönetim bölgelerine ayırıp, herbiri icin ayrı denetmenler getireceğim. Biz Avrupalılara meydan okumak ya da onların öğütlerine kafa tutmak için iktidara gelmedik. Emin olmalısınız ki, durumun gerektirdiği basiret ve ciddiyetle Avrupa'ya cevap vermek, vicdanına başvurmak için iktidara geldik." (Hasan Amca, Doğmayan Hürriyet)

Yeni sadrazamın vicdanına başvurmak istediği Avrupa'nın hangi Avrupa olduğu çok geçmeden anlaşıldı ve 1913 yılının kasım ayı içinde Almanya ile yapılan anlaşma ile kırk iki yüksek rütbeli subay ve generalden oluşan Alman Askerî Uzmanlar Kurulu'nun ülkeye getirilmesi kararlaştırıldı. 14 Aralık 1913 günü Liman Von Sanders başkanlığında İstanbul'a gelen kurul, ordu içinde etkin görevler almaya başladı. İttihatçıların, Mahmut Şevket ve Enver paşaların temsil ettiği asker kanadının "teslimiyet politikası" sonucu Almanların elde ettikleri bu başarıyı sonradan Mustafa Kemal (Atatürk) şöyle değerlendirmiştir.

"Ben ordunun kayıtsız ve şartsız bütün sırlarıyla Alman askerî heyetine verilmesine, teslim edilmesine çok müteessirdim. Daha karar verilmeden önce, bir tesadüfle bu olayı öğrendiğim vakit, sesimin erişebildiği makamlara kadar itirazda bulunmayı vazife saydım. İtirazlarıma hiç kimse cevap vermedi. Cevap vermeye lüzum görmedi."

Aslında "ordunun kayıtsız şartsız" Alman askeri kurulunun emrineverilmesiolayı XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hızlana hızlana gelişen güçlü ekonominin zayıfı dümen suyuna alma hareketinin son aşamasıydı. Hareket II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da yavaşlamamış, aksine Alman emperyalizmi yeni kazanımlar elde etmişti. Bu gelişmenin en belirgin halkası kuşkusuz, Bağdat demiryollarının yapımı konusunda **Deutsche Bank**'la Mart 1911'de imzalanan yeni anlaşmaydı. Anlaşmanın içeriği Osmanlı İmparatorluğunu yalnız ekonomik boyunduruk altına alması biçiminde yorumlanmıyor, Almanların istilacı amaçlarının gerçekleşmesi yolunda kazandıkları başarılardan biri olarak değerlendiriliyordu.

1908'den sonra, zaten dokuz yeni anlaşmayla 46 milyon altın lira daha borçlanarak uluslararası para çevrelerinin etki alanında kalan yönetim, özellikle Krupp'un önderliği altındaki Alman silah tekellerinin de en uysal müşterisi durumuna gelmişti.

İttihatçıların karşıtı olan büyük bürokrasi, tutucu çevreler, ya da asker-sivil okumuşların muhalif kesimiyse, sesini patron seçimi konusunda çıkarabiliyordu ancak:

— Almanya değil İngiltere..

— İngiltere değil Fransa.

II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen evrede tarih sahnesine çıkan güçler, ulus olma bilincini arama yolundaydı oysa.

Dilinden itibaren bağımsızlık istiyordu.

Edebiyatta, eğitimde, ekonomide, uluslararası ilişkilerde bağımsızlık istiyordu.

lat Efendi, sadrazam Talat Paşa'ydı. İstanbul Merkez Komutanı Cemal Bey, Bahriye Nazırlığına getirilmişti.

leyman Paşa, Necip Asım milliyetçilik kavramının bir ülkü durumuna gelmesini hazırlayan

XIX. yüzyıl sonlarına değin Batı uygarlığı ile Batı kapitalizmi arasındaki özdeşlik üzerinde gerçeğe yakın çözümler yapılamadı. Okumuşlar, kapitalizmin son aşaması olarak tanımlanan sömürgeci Batı ile, uygarlığına hayran oldukları Batı'yı ya inkâr, ya kabul durumunda kaldılar.

Kişisel sıçramalar tamamdı. Okumuş kesim Abdulhamid II. döneminde asker ve sivil paşaların imrenerek seyrettiği hayatını, savaş içinde yaşıyordu. Aksaray'dan, Karagümrük'ten, Beyoğlu'na çıkmıştı. Ülke sorunlarını Büyükada kulüplerinde tartışıyordu. Birçok şair ve yazar, Enver Paşa'nın savaş propagandasında kullandığı araç durumuna gelmişti. Yahya Kemal'in anlatısı ile, "Kafkasya'yı ve Mısır'ı almaksızın bu devlet payidar olamaz" mantığı tartışılmaz bir gerçek gibi, piyasaya sürülmüştü. Kayzer bıyıklı Harbiye nazırı, savaş çığırtkanlarını büyük paralarla ödüllendirmekteydi.

Ama dört yılın sonunda, Çanakkale dışındaki tüm cephelerde Alman komutanların sevk ve yönetimindeki ordular için yenilgi kaçınılmaz oldu. Sarıkamış'ta, Sina Çöllerinde, Galiçya'larda milyonla Anadolu evladının tükenip gitmesini içleri sızlamadan demeçlerle geçiştirmek isteyen diktatör taslakları, 13 Ekim 1918'de Mondros "ateş kes.." antlaşmasına boyun eğerek perdeyi kapadılar.

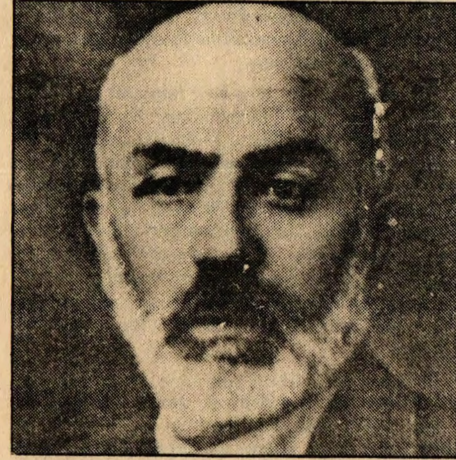
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE DÜŞÜN AKIMLARI

23 Temmuz bildirgesiyle yaşama geçen anayasal savaşım, toplumbilimcilerin **II. Meşrutiyet Dönemi** olarak adlandırdığı on, onbeş yıl içinde değişik yönelişlere yol açtı ülkede. Zaten "Genç Türk" hareketi içinde gruplaşmalara neden olan görüşler, ülke dışında çıkabilen gazete ve dergilerde düşün ve öğretileri yansıtan yazılar yayımlandıkça, "islamcılık", "batıcılık", "milliyetçilik" gibi akımlara bağlı olarak gelişmişti. II. Meşrutiyet'ten sonraysa değişik düşünce ve görüşler ülke içine kayarak yayım organları ve belli merkezlerden yönetilen örgütlerle ideolojik karakterleri belirmiş düşün akımları olarak göründü. Giderek siyasal partilerin kuruluşuna da yol açan, onların program ve eylemlerine egemen olan, bu akımlar şöyle sıralanabilir:

İslamcılık, milliyetçilik, batıcılık, meslek-i içtimaî, sosyalizm.

İSLÂMCILIK

"Sırat-ı Müstakim", "Sebilürreşat", "Mekâtip", "Medaris", "İslâm" vb yayın organlarında Sait Halim Paşa(prens, sonra sadrazam). M. Şemsettin Günaltay, (Cumhuriyet döneminde başbakan), Eşref Edip, Mehmet Akif (Ersoy), Salahattin Asım islâmcılık akımının ideolojik yapısına ışık tutan yazılarında, çağdaş sorunları islâm öğretisinin kuralları açısından değerlendirerek çözüm yolları aradılar. Ortak amaçları, yeni bir devlet kurmak değil, şeriat hükümlerinden koptuğu için gerileyen Osmanlı İmparatorluğunu kurtarma yolunu bulmaktı. Bu yol ancak islâm öğretisinin, inanç, ahlak, toplumbilim ve yurt yönetimi alanlarında ortaya koyduğu kuralları çağdaş gereksinmelere uygun biçimlerde yorumlayıp uygulamakla açılabilirdi. Batıdan yalnız teknolojik gelişmeler yönünden yararlanmalı, özellikle uygarlık modeli sayılan din devlet ayrılığı gibi kurallara, toplumun ahlakı üzerinde derin yaralar açan medeni kanunlara kapılar (ve kafalar) kapalı tutulmalıydı.

Mehmet Akif Ersoy

çalışmalar yaptılar, yol gösterici ürünler verdiler. Özellikle dil alanındaki çalışmalar geçerli oldu. "Resmi yazışma" dilinden ayrı bir gazete dilinin oluşması, Türk tarihinin kaynaklarını inceleyen kitapların öğrenim programlarına girmesi, giderek okumuş orta tabakada ulusal bilincin uyanmasına yardımcı olmaya başladı.

Daha Abdülhamid II. döneminde İzmir ve Selanik'te çıkan "Hizmet" (İzmir, 1897), "Mütalâa" (Selanik, 1896), "Asır" (Selanik, 1897), "Ahenk" (İzmir, 1898) dergi ve gazetelerinde Türçenin örnek dil olması yolunda sürekli yayım yapıldı. M. Necip (Türkçü, 1871—1950) "Hizmet"teki **Türkçe Dilimiz** başlıklı yazı dizisinde (1901) Arapça ve Farsça sözlük ve tamlamaların atılması gereğini savundu.

Gizlilik döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarına katıldığı için Kafkasya'ya kaçan Dr. Hüseyinzade Ali (1864-1942), orada yayımladığı "Hayat" ve "Füyuzat" (1906) dergilerindeki yazılarında Türklük, Türklerin ulusal bilinçlerini algılamaları, örgütlenmeleri, Türk kültürü ve uygarlığının değerlendirilmesi yolunda girişimler önerdi. Yusuf Akçura (Prof. 1876-1935) Kahire'de çıkardığı "Türk" (1904) gazetesinde yayımladığı Üç Tarzı Siyaset adlı yazısında Osmanlı birliği (Pan-Ottomanizm), İslâm birliği (Pan-islamizm) görüşlerine karşTürk birliği (Pan-Türkizm)düşüncesini yaymaya çalıştı.

II. Meşrutiyetin ilk yıllarında milliyetçilik akımının önde gelen düşün adamları arasında Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Ömer Seyfettin, Yusuf Akçura adları seçiliyordu. Ziya Gökalp, Selanik'te, merkez yürütme kurulu üyesi olduğu İttihat ve Terakki Fırkası adına "Genç Kalemler" dergisi hareketini denetliyor, "Yeni Felsefe Mecmuası"nda yeni bir düzen ülküsünü işleyen makaleler yayımlıyordu. O yıllarda "Yeni Hayat" bu yeni düzen ülküsünün simgesi olarak küçük burjuva çevrelerinin umudu haline gelmişti. "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler" adlı makalesinde siyasal devrimden sonra toplumsal devrimi yapma göreviyle sorumlu oldukla-

şayış, düşünce ve duyuş biçimlerinin girdiğini yazıyordu. Ağaoğlu'ya göre dünya üç uygarlığa bölünmüştü; Budda—Brahma, İslam ve Avrupa... Bu uygarlıkların herbirinin kendine göre ortak yaşayış ve düşünüş biçimleri vardı. XX. yüzyılda Avrupa uygarlığı ötekileri —yalnız siyasal ve ekonomik alanda değil— uygarlığın bütün alanlarında yenmişti. Yenilen eski uygarlığa bağlı ülkelerden kimilerinin —tutuculuğun ölüm demek olduğunu bilerek— Avrupa uygarlığını kabul etmekle varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlar, kimileriyse, Avrupanın bilim ve yöntem üstünlüğünden yararlanıp, öteki yönlerini süzgeçten geçirmek istiyorlardı. Uygarlığın parçalanmaz bir bütün olduğunu vurgulayan Ağaoğlu şöye yazdı:

"Yeniş gücü onun (uygarlığın) bütünündedir. Filan veya falan kısmında değildir. Onun başka uygarlıkları yenişi bütün unsurlariyle, eksiklikleri ve erdemleriyledir. Bir uygarlıktan parçalar almak hiçbir sonuç vermez ve vermeyecektir. Avrupa endüstrisini öğüp, industrialisme'den, sosyalizmden kaçmak kabil olmadığı gibi, düşün ve yazma hürriyetini alıp, filan şeyden bahsolunmasını istememek de kabil değildir. Yüzyıldan beri çabalayıp bir sonuca ulaşamayışımızın sebebi hep bu idari-i maslahatçılık, medeniyeti parçalar halinde almak isteyiştir." (Üç Medeniyet, 1920)

Milliyetçi akım partilerin yanısıra Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti (1911), Türk Ocağı (1911), Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti (1916) vb kuruluşlarda hareketin eylem gücü kazanmasına çalıştı. Tüzüğünde, "Türklerin harsî birliğine ve medeni kemaline" çalışmak amacıyla kurulduğu belirtilen Türk Ocakları bu örgütlerin en yaygını ve en etkilisi oldu. Mütarekeye kadar 28 şube açmayı başardığı gibi, sadece İstanbul Ocağı'nda kayıtlı üye sayısını 2473'e kadar çıkarabildi. (Prof. Tunaya)

Milliyetçi akıma bağlı olan kalemlerin en önemli çelişkileri islâmcı akımın temsil ettiği ülkülerleydi. İslâmcı ilkelerin ümmet toplumlarının koşullarında geçerli olma gücü taşırken, Türkler ulus olma aşamasına ulaşınca, eski gücünü yitirdiğini yazdılar. Çünkü daha önceki toplum koşullarında en yüksek değer olan din işlevini koruyamaz duruma gelmiş, dinsel ülküler yeni gereksinmeler karşısında yetersiz kalmıştı.

Milliyetçi akıma bağlı olanlar, büyük çoğunlukla Kurtuluş Savaşı'na yandaş oldular. Akımın kuram ve eylem adamlarından çoğu (Gökalp, Akçura, Ağaoğlu, Mehmet Emin) Mustafa Kemal Paşa'nın görüş ve eylemleriyle çelişkiye düşmeyerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı.

MESLEKİ İÇTİMAÎ (SCİENCE SOCİALE)

Abdülhamid II. döneminde ülke dışına kaçan Prens Sabahattin (1877—1948), meşrutiyet ülküsüne bağlı görüşlerini ortaya koyarken, liberalizmin serbest girişim ilkelerinden esinlenen yöntem önerileri getirmişti. Paris'te çıkardığı "Terakki" (1906—1908) gazetesinde yayımladığı makalelerde amacını iki temel kurala bağlayarak tanımlamaya çalıştı:

1 — Teşebbüs-i şahsî (kişisel girişim)

2 — Adem-i merkeziyyet (merkezden yönetilmezlik)

Kişisel girişimlerin toplumsal yarar haline gelebilmesi için, İngiltere 'de olduğu gibi, liberal hukuk anlayışının bireylere tanıdığı özel girişim hakkının güvence altına alınmasını öngören Prens Sabahattin, devletin müdahaleci zihniyetten uzaklaştırılmasını istiyordu. Çünkü kişisel yetenekleri hiçe indiren bürokratik devlet, tüketici bireylerden oluşan bir toplum yaratmıştı. Bu içine kapanık, durağan toplumun değişmesini sağlamak için siyasal reformlardan önce ekonomik reformlar belirlenmeli, "is ve üretim" ilkelerine bağlı öğrenim programları düzenlenerek küçük yaşta çalışma hevesiyle dolu

yanan yasaların değiştirilmesini önerdiler.

SOSYALİZM

Sosyalizm öğretisi doğrultusunda düşün ve eylemlerin görünmesi de II. Meşrutiyet ilanından sonradır. 1908- 1913 yılları arasında, İmparatorluğun düşün merkezleri sayılan İstanbul ve Selanik'te haftada bir ya da iki kez çıkabilen gazete ve dergiler yayımlanmaya başladı: "Bahçe" (1908), "İştirak" (1910) "İnsaniyet" (1910) "Sosyalist" (1910), "Medeniyet" (1910)... Bu gazetelerde "Sosyalizm ve Köylüler", "Sosyalizm Tarihinden Bir Yaprak", "Sosyalizmin Menbaı" vb. çeviri ve uyarlama yazılarında öğretinin ilkeleri araştırılıyor, haber ve yorum biçiminde işçi eylemlerine yer veriliyor.

İstanbul, Zonguldak, Balya, Selanik gibi işçilerin toplu olarak bulunduğu kentlerde, çoğun, yabancı işverenlere karşı grevler başlamıştı. Bu grevler dönemin sermaye çevrelerini ürkütüyor, gazetelerde, yabancı sermayeye bağlı endüstri kuruluşlarının zarar ederek "hisse senetleri"nin düşeceğinden yakınan yazılara rastlanıyordu. Çok geçmeden çıkarılan "Tadil-i Eşgal Kanunu" ile grev hakkının kapsamı daraltılarak uygulama olanaklarına engeller konuldu.

Bu koşullar altında kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası programında demiryolları, madenlerle birlikte banka ve sigorta şirketlerinin de devletleştirilmesi öngörülüyor (mad. 6), idam cezasının kaldırılması isteniyordu. (mad. 6)

Partinin Paris şubesini kuran Dr. Refik Nevzat, yayımladığı kitapçıkta İttihat ve Terakki Fırkası'nın çıkardığı "Cemiyetler", "Basın", "Toplanma" yasalarını eleştirerek Osmanlı devrimi için bir "leke" olarak tanımladı. Refik Nevzat'a göre meşrutiyet, yalnız burjuvazi ile küçük burjuvaziye özgürlük getirmiş, onların "sermaye simgesi" olmuştu. İşçi sınıfına en doğal haklar tanınmadığı için emekçiler, "kapitalistlerin kullandığı canlı makinalar" halindeydiler. "Nisbî" değil mutlak özgürlük isteyen Refik Nevzat, "Boğazımıza kadar borç içinde boğuluyoruz. Hâlâ da borç etmekten çekinmiyoruz" biçiminde eleştirilerle İttihatçıların ekonomi politikasını ulusal çıkarlara aykırı bulduğunu belirtiyordu.

Bu evrede örgütlere bağlı olmayan kimi aydınlar da sosyalizm öğretisinin temel bilgilerini yansıtma amacına yönelik kitaplar yayımladılar. Haydar Rifat, Paris Üniversitesi profesörlerinden Charles Seignobas'dan yararlanarak yayımladığı yapıtta Owen, Thompson, Saint-Simon, Fourire, Babeuf, Proudhon, Bakunin ve Marx'ın görüşlerini derleyerek geniş özetlerini verdi. Ayrıca George Tornére'in Sosyalizm (1910) adlı kitabını yayımladı. Selanik'te çıkan "Bahçe" dergisinde Rasim Haşmet, "İştirak"te A. Rıfkı, Muallim Cudi vb. şairlerin şiirlerinde toplumcu gerçekçi anlayışa koşut temalar işlendi.

Sosyalizm öğretisine bağlı hareketler. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi (12 haziran 1913) olayından sonra ilan edilen sıkıyönetim evresinde yasadışı sayıldı. Sendikalar ve işçi kulüpleri kapatıldı, gazetelerin yayımlanma olanağı kalmadı.

1918'den sonra Marksist kuramcıların "Kurtuluş" (1919-20) ve "Aydınlık" (1921-26) dergilerinde bilimsel sosyalizmin kuramlarına ilişkin yazıların yanısıra Türkiye sorunları da işlendi. Bu evrende, kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın organı durumunda olan "Aydınlık"ta, Dr. Şefik Hüsnü, Türkiye'de toplumsal sınıfların oluşması ve niteliği üzerinde incelemeler yayımladı.

Kurtuluş savaşına yandaş olan Aydınlık'çılar, İzmir'in geri alınmasını büyük coşkuyla karşıladılar. Dr. Şefik Hüsnü, TBMM Başkanlığına çektiği telgrafta "Cihan emperyalizmine karşı kazanılan zaferi kalplerinden" alkışladığını yazdı.

FEMİNİZM

Feminist kime denir?

(Gösteri dergisinin temmuz sayısında çeşitli yazar ve sanatçılarımız "Feminizm sözcüğü sizin için ne anlam taşımaktadır?" sorusunu yanıtlamışlar. Kadın hareketine katılmış H. Clayhills ile "Feminizm" üzerine yapılan bir söyleşiyi yorumsuz yayımlıyoruz.)

"Bana göre feminist, tüm iktidar mevzilerinin erkeklerce paylaşılmış olduğu patriarkal bir sistem içinde yaşadığının farkında olan bir kadındır. Tüm **erkeklerin birer iktidar mevziinde oldukları varsayılmamaktadır. O noktada işin içine sınıfsal sorun girer çünkü. Ama feminist, patriarkal düzen değişmediği takdirde, sınıfsal sorun çözümlense bile, iktidar mevzilerinde yine erkeklerin olacağını bilen kadındır."**

HARRİET CLAYHİLLS

Çev. TAHİRE MERDOL

(Harriet Clayhills, 1920 doğumlu, İskandinav kadın hareketinde aktif olarak çalışmış, üç çocuk annesi, basılmış iki kitabı olan bir gazeteci-yazar. Aşağıda kısaltılmış olarak sunulan röportaj Mayıs 1983 tarihine "Q" dergisinden alındı.)

Soru: Nasıl feminist oldun? Kadın hareketi senin için ne ifade ediyor?

H.C.: Hümanist gelenek içinde yetiştim. Hareket içinde kadınların sözcülük konumuna gelemediklerini farketmem oldukça uzun sürdü. Bilirsin insan kendine örnek olarak erkekleri alır yetişirken. Sonra o ideallerin, o tek tek çok aydın kişilerin kadınlar hakkında söylediklerini -elbette kadınları, hakkında birşey söylemeye değer bulanlarını kastediyorum- işitmek, kadınları, tüm "insanseverlik"lerine karşın ne denli aşağı gördüklerini kavramak insanda korkunç bir şok yaratıyor. 1930'larda toplumda varolan patriarkal örüntüyü kavradım ve böylece aktif olarak kadın örgütlerinde çalışmaya başladım. 1950 ve 1960'larda toplumsal örgütlenme, gerek sosyalist, gerekse kadınların konumu açısından tartışmaya başlandı. Kuşku-

Harriet Clayhills

çünkü. Ama feminist, patriarkal düzen değişmediği taktirde, sınıfsal sorun çözümlense bile, iktidar mevzilerinde yine erkeklerin olacağını bilen kadındır.

Feminist, aynı zamanda, söz sahibi erkeklerin dünyanın hali ve kadının konumu üzerine açıklamalarına -örneğin kadınların aptal, uysal, edilgen ama aynı zamanda vahşi, tehlikeli ve kötü oldukları, dolayısıyla sürekli gözetim altında tutulmaları gerektiği yolundaki görüşleri kastediyorum- inanmayı reddeden kadındır.

Şimdilerde birçok erkek kendilerini "feminist" olarak tanıtıyor. Feminist sempatizanları olduklarını söyleseler daha iyi olur. Bana göre "feminist" kavramı kadınlara özgü bilgi ve deneyimler bütünlüğünü içermektedir. Beyaz derili bir insanın, siyahlara ne denli hak verirse versin, siyah derili olmak durumunu yaşaması ve bir siyah olarak mücadele etmesi ne denli olanaksızsa, bir erkeğin de "feminist" olması bana öylesine olanaksız geliyor. Ama elbette erkekler feministleri desteklemelidir!

Soru: Tarih perspektivinden sence örnek kadınlar kimlerdi?

H.C.: Sözünü etmek isteyebileceğim birçok kadın var, ama şu anda aklıma gelen ilk isim Emma Goldman. Bence şimdilerde Goldman, Zetkin ya da Kollontai'den çok daha güncel bir kişiliğe sahipmiş. Zetkin ve Kollontai'nin yaptıklarını küçümsemiyorum, ama onlar partiye ve getirdiği hiyerarşiye sıkı sıkıya bağlıdırlar. Ama Goldman siyaseti özgür bir kadın olarak yaşamayı becerebildi ve bence, bu açıdan, çok daha modern kadın tipine uygundu.

OKURDAN

"Feminizm"in gerçekleşmesi ve konuya yaklaşım sorunu

(Okurumuz Murat Celal'in yazısını yerimizin yetersizliği nedeniyle kısaltarak yayınlıyoruz. Okurumuzdan özür dileriz.)

MURAT CELAL

Ataerkil ilişkilerin başladığı ilkçağ dünyasından, günümüzün kapitalist sistemlerinin bulunduğu aşamaya kadarki evrede, kadın toplumda meta olarak görülüp, "ikinci cins" olarak nitelendirilmiştir. Kapitalist sistem karşısında yer alan reel sosyalist (reel sözcüğü, gerçek olmayan anlamında kullanılmış olup, "gerçek" sözcüğünü olumsuzlamaktadır) ülkelerde ise, kadın meta değilse de "ikinci cinslik"ten kurtulamamıştır. İşin ilginç yanı, kapitalist toplumlarda, "kadın özgürlüğü" doğrultusunda yazan kadınlara rastlandığı halde, reel sosyalist toplumlardan yalnızca Sovyetler Birliğinde, Alexandra Kollontai'nin bu doğrultuda çalışmalar yaptığını görüyoruz. Bu toplumlarda, ondan sonraki dönemlerde, konuya el atan kadın (ve de erkek) düşünürlere rastlanmayacaktır! (Alexandra Kollontai, "özgür aşk" anlayışını savunduğundan dolayı partiden atılacak; İnes Armand da, aynı nedenden dolayı engellenecektir.) Aynı biçimde, Alman Komünistlerinden Wilhelm Reich da, kadının cinsel sorunları üzerine yazdığında (Reich'a göre, önemli olan beyinsel devrimdir ve beyinsel devrim cinsel devrime yol açmaktadır) "Alman Komünist kadınlarının cinsel sorunu olamaz" biçimindeki bir yorumla partiden atılacaktır. O zaman ortaya şöylesine bir gerçek çıkıyor: Siyasal sistemleri, dünya görüşleri ne olursa olsun tüm devletlerin ve aydınların feminizme (fenimizm, bu yazının genel bağlamında "kadının özgürleşmesi" olarak ele alınmıştır) bakışlarında, olumlu bir gelişmeden söz edemiyoruz. Eğer feminizm konusunda olumlu bir kıpırtı varsa, bu kıpırtı -yukarda da belirttiğimiz gibi- reel sosyalist ülke aydınlarından değil, ileri kapitalist toplumların aydınlarından gelmektedir! Reel sosyalist toplumlar ise, kendilerinde bu sorunun çözüldüğüne inandıklarından, kapitalist ülkelerde feminizm üzerine yazan aydınları ciddiye almamakta, onları "burjuva ideolojisi"yle uğraşmakla suçlamaktadır. Kendilerinin uzantısı olan "geri bıraktırılmış ülke"ler (in) apparatçik aydınları da borazancılıklarını yapmakta, feminizm üzerine yazanları, "burjuva ideologu" olarak kendi sempatizanlarına göstermektedir!

Yazının buraya kadarki içerdiği sorunsalla okuru başbaşa bırakıp, tüm aydınlara soruyorum: Kapitalist toplum "erkek egemen toplum"sa -ki öyle- reel sosyalist ülkeler "erkek egemen toplum" değiller mi!

Toplumumuzda aydın kadınlar (ve de erkekler) arasında, kadının meta olduğu, metalığı kırmanın yolunun da ekonomik bağımsızlıktan geçtiği, ekonomik bağımsızlığını kazanan kadınların "özgür" olacağı görüşü yaygındır (reel sosyalist ülke aydınlarının da mantığı budur), bu mantık pragmatik olup, yanlış olmasa da eksiktir. Tek başına ekonomik bağımsızlık "özgür" olmaya yetmez.

Eğer kadının özgürlüğü ekonomik bağımsızlıktan geçiyor olsaydı, o zaman ileri kapitalist ülkelerin kadınları, ekonomik özgürlüklerini kazandıkları (reel sosyalist ülkelerde ise, üretim araçlarının kullanımının devlet tekelinde olması sonucu, kadınların çalışma olanaklarının artması yüzünden, ekonomik özgürlüklerine, baştan beri kadınları kavuşmuştur) için "özgür" olmaları gerekir ki, bunun böyle olmadığı herkesçe bilinen bir gerçektir.

Kadının özgürleşmesi konusunda büyük laflara gerek yok. Bunun için gereken koşulları beş maddede toplamak olasıdır:

1. Ekonomik bağımsızlığını kazanması/kazandırılması
2. Kadının ev işlerinden kurtarılması/kurtulması
3. Çocuk bakımından kurtarılması/kurtulması
4. Cinsel özgürlüğünü kazanması/kazandırılması
5. Düşünsel etkinlikle toplumsal ilişkilerde yönlendirici rol alması/aldırılması

Kadın cinsel işbölümünün yol açtığı yabancılaşmayı -ev işi, çocuk bakımı- kırabildiği an, "ikinci cins' olmaktan önemli ölçüde kurtulacaktır. Kadının ekonomik bağımsızlığı, ev işlerinden ve çocuk bakımından kurtarılması, reel sosyalist ve ileri kapitalist ülkelerde büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Ama kadının kurtulması/kurtarılması, cinsel işbölümünün kalkması sonucu değil, devlet ya da tröstün dışardan aile yaşamına girmesi sonucu olmuştur. Böylesi bir kurtulma kendi iradesiyle kadının ulaştığı bir kurtulma değil, dışardan, onun yerine başkalarının "kaderini" belirlemesi sonucu oluşmuş bir kurtulmadır. Doğrusu ise, kurtulma/kurtarılma birlikteliğinin olduğu iç ve dış ilişkiler sisteminin uyumunu sağlamaktır (tabi belirleyici yanın, iç sistem olduğu gerçeğini gözardı etmeden).

Kapitalist ülkelerde, kadınlarca görülmüştür ki, ekonomik bağımsızlığı kazanmak, çocuk bakımından kurtulmak, özgür olmalarına yetmiyor (yetmemesinin nedenlerinin başında -yukarda da belirttiğim gibi- kendilerinin yerine erkeklerin egemen olduğu toplumun bu değişmeyi sağlaması gelmektedir. Aynı biçimde reel sosyalist ülkelerde de kadınların yaşamını belirleyen parti devletidir, kendileri değil), ancak önceki konumlarına göre ileri mesafeler almalarını sağlıyor. O zaman, özgür olmalarına yol açacak belirleyici etken nedir? Bu etken kadının "bilişsel devrim"idir. Bilişsel devrim, kadının bilinç düzeyinde düşünmesini ve kuramsal bilgilenmeyi gerektirir ki, bu da kadının "non-comformiste" tavrı oluşturması, varolan consensus'u yadsımasıyla oluşacak bir dönüşümdür. Bu dönüşüm kadının sürekli olarak devingen olmasını sağlar.

Kadının nesnellikten kurtulup özne olabilmesi için bilişsel devrimini yapması gerekir, bilişsel devrimini yapan kadın düşünsel etkinliklerde bulunup toplumsal ilişkilerde yönlendirici olabilir. Bilişsel devrimin olabilmesi için baştaki koşulların gerçekleşmesi, baştaki koşulların gerçekleşmesi için de bilişsel devrimin olması koşuldur. Çünkü başta da belirttiğim gibi belirleyici olan dış etken/sistem değil, iç etken/sistemdir. Kadının özgürleşmesinde bilişsel devrim belirleyiciyse de onu ve diğerlerini itici hale getiren kadının cinsel özgürlüğünü savunmasıdır. Cinsel devrim/özgürlük, bilişsel devrim/özgürlüğe yol açan en önemli etken olup, bilişsel ve cinsel olan birbirlerini devingenleştirirler.

Feminizm konusunda yüzlerce şey yazılabilir ve bence yazılmalıdır da. Önemli olan aydınlarımızın-özellikle erkeklerin- konuya "insan" olarak tarafsızca yaklaşmalarıdır. Bu yazıyı kaleme alırken bu gerçeği gözardı etmeden, olanak ölçüsünde "erkek" konumumu dışlayarak yazmaya çalıştım. Ama açıkça söylemek gerekirse bu o kadar kolay olmadı. Genel toplumsal koşullanmışlığı erkeklerin kırabilmesi için daha uzun süre gerekecek. Yalnız erkeklerin de kendilerini dönüştürmek, degişen koşullara ayak uydurmak gerektiğini gözardı etmemeleri gerekir. Aynı şeyleri kadın aydınlarımız için de söylemek istiyorum. Kadın aydınlarımız ya feminizm adına erkek düşmanlığını körüklüyorlar ya da pasifist bir çizgide kalıp kendilerini "güçlü" bir erkeğin koynuna bırakmayı yeğliyorlar. Her iki tutum da yanlıştır. Doğrusu soruna "kadınca" değil "insanca" bakabilmek, şu ya da bu cins üstündür gibisinden ipe sapa gelmez tartışmalara son vermektir.

kadın insan

yankı/zeynep

KÜLTÜR

Başlangıçta kadın vardı

örneği dişidir. Türeyimbilim açısından erkek bile olsa, gelişmesi sırasında iğdiş edilen dölüt dişi bir birey oluşturmaktadır. Bunun tersiyse olanaksız-

mazlardı elbet. Kadın doğası da belli bir kafa eğitimi içinde gelişip dile gelmektedir; kafa eğitimleriyse özeldir, zamana, uzaya ve tarihe bağlıdır.

suz bu tartışmalar daha önceleri de vardı ama ikisi arasında bağlantı kurulamıyordu. 1950 ve 1960'larda bu bağlantıyı kurma girişimleri yapıldı. Bu benim için büyük bir deneyim oldu.

Soru: "Feminizm" sözcüğü nereden geliyor?

H.C.: Bu sözcük ilk kez 1892'de Paris'te toplanan büyük bir kongrede kullanıldı. O zamanlar kadını erkeğe eşit kılmak, onu hayatın her alanında aynı ölçüde etkin kılmak gibi basit bir anlam taşıyordu.

Ama kadınların hukuksal haklarını . kazanmasından sonra, şimdilerde bu sözcük, yüzyıl başına göre daha karmaşık, nüanslı anlamlar kazandı.

Soru: Yeni kadın hareketi ve feminizmin yeni tanımı nasıl ortaya çıktı?

H.C.: 2. Savaştan sonra soldaki kadınlar tüm sınıfsal yapılanmalar içinde varlığını koruyan patriarkal örüntüyü farkettiler. Kadın olarak kendilerine nasıl davranıldığının ayrımına varmaya, dahası, bunu tartışma konusu yapmaya başladılar. Elbette, derhal burjuva feministi olarak suçlandılar.

Bu kadınlar, olay ve olguları kadıncıl bakış açısından görebildikleri anlamda feministtiler, ama **burjuva** değildiler, çünkü sınıf sisteminin tümüyle bilincinde bulunuyorlardı: Aralarında toplumsal bilinç düzeyi çok yüksekti. İşte bu nedenle Marks'ı baştan aşağı yeni bir çözümlemeden geçirdiler. Bana bugün daha özgür bir konumdayız gibi geliyor, çünkü Marks'ın, tüm dehasına karşın, insanlığın öbür yarısını unuttuğunu artık saptadık. Ama ne de olsa o da çağının adamıydı, üstelik evinde gerçek bir patriarktı.

Bizlerden sürekli olarak ya sınıfsal toplumu ya da patriarkal toplumu tartışmamız isteniyor. Ya biri, ya da öteki. Bence gerekli olan, aradaki bağlantıları ve birlikteliği teorik olarak açımlamaktır. Şu sıralar bunlardan birini ya da ötekini savunan bir sürü kalın ciltler yazılıyor. Ama bence bunlar yersiz. İki olgu birarada yaşıyor ve tüm kadınlar, günlük yaşantıları içinde hergün her ikisiyle sürekli olarak karşılaşıyor. Sheila Rowbotham ilk yapıtlarında kadınların kendi imgelerini, kendi tarihlerini keşfetmek zorunda olduklarını yazmıştır. Bu yazılarında kadınların durumuyla özgül tarihlerinden yoksun kılınan sömürge halkları ve diğer azınlıkların konumu arasında paralellikler kurmuştur. Kuşkusuz bu gayretlerin bir bölümü abartmalı savlar ortaya sürebilecektir, ama bunları birer aşama olarak görmeliyiz.

Yalnız, patriarki konusundaki savların önemli bir bölümüne katılmadığımı söylemeliyim... Yüce Ana imgelerinin patriarkal imgelere tekabül etmesi olasıdır. Her Yüce Ana'nın yanıbaşında, ya da tepesinde, daima bir Yüce Baba bulunmuştur çünkü.

Soru: Sana göre feminist kime denir?

H.C.: Feminizm bir küfür sözcüğü olarak kullanıldığı için, genelde algılanış biçimi, erkek düşmanlığıdır. Ama ben erkeklerden nefret etmiyorum. Erkeklerle insani ilişkiler kurmuş bir dolu feminist tanıyorum. Ben patriarkal düzene karşıyım, tek tek erkeklere değil. Gerçi kimi erkeklere tahammül etmek zaman zaman güçleşiyor, ama bunlar kural dışı olaylar sayılır.

Bana göre feminist, tüm iktidar mevzilerinin erkeklerce paylaşılmış olduğu patriarkal bir sistem içinde yaşadığının farkında olan bir kadındır. Tüm erkeklerin birer iktidar mevziinde oldukları varsayılmamaktadır: O noktada işin içine sınıfsal sorun girer

GERARD BONNOT

Çev.: BERTAN ONARAN

"Kendi kendime, kadınların makinalı işleyimde neden hep daha az uzmanlık gerektiren işlerde çalıştıklarını sorar dururum, diyor Evelyne Sullerot.**Buna karşılık, Fransa'da, örneğin kimya işleyiminde (sanayisinde) kadın işçiler, ortalama olarak, erkek işçilerden biraz daha üstün niteliktedir."**

Sullerot, bir kadın ve toplumbilimci olarak, bundan eğitimi, önyargıları sorumlu tutma eğilimindeymiş. Ancak, hükümetlerin bu durumu tersine çevirmek için büyük çabalar harcadıkları Doğu ülkelerinde de işlerin aynı olduğunu görmüş.

S.S.C.B.'de, makinalı işleyimde, çok pis olmayan dallarda, kişiden olağandışı bedensel güç istemeyen saatçılıkta kızlarla oğlanları aynı okula göndermişler. Ama sonradan, öğrenimi ikiye ayırmak zorunda kalmışlar: biri yalnız kızların çalıştığı takıp-kurma bölümü, öbürü de yalnız erkeklerin gittiği, daha karmaşık olan onarım bölümü.

"Bu ayırımı eğitime, önyargılara yükleme eğilimim adayların sokulduğu yatkınlık sınavlarına gözattığım güne dek sürdü, diyor Sullerot. Açıklama son derece yalındı: kadınlar erkeklere benzemiyordu. Genel olarak ele alındığında, kadınlar uzayı erkeklerden daha kötü algılamakta; iki boyutlu karakalem bir resimden yola çıkarak üç boyutlu bir nesneyi zihinlerinde daha zor canlandırabilmektedirler." Eh, bu da makinalı işleyimde ilerlemeyi engelleyecek önemli bir eksiklik elbet.

Peki ama, kimi alanlardaki eksikliğini doğrulamak için değilse bile açıklamak için kadını yeniden doğaya, dirimbilime (biyolojiye) göndermek gericilik değil miydi acaba? Kadın özgürlüğe kavuşmak istiyorsa, işe erkeğin öteden beri kendisini hapsettiği şu düzmece "doğa"dan başlaması gerekmiyor muydu? Simone de Beauvoir'ın dediği gibi, **"insan kadın doğmayıp sonradan mı kadınlaşıyor"**du acaba?

İlhan Cem Erseven

Ancak, Evelyne Sullerot'nun öğretilerle hiç arası yok. Bulgusunun verdiği şaşkınlıkla, konuyu aydınlatabilmek üzere, bilimin bugün hani şu ünlü "kadın doğası" ve onun kafa eğitimiyle (ekinle: kültürle) ilintileri konusunda neler dediğini öğrenmek istemiş. Nobel Tıp Ödülü'nü kazanmış Jacques Monod da onun bu girişimini desteklemiş. Monod, soldan da gelse, bütün tabulara karşı. Böylece, Royaumont Araştırma Merkezi'nde, bir İnsanbilimi oluşturmak üzere, dirimbilimden tarihe, toplumbilime varana dek bütün dalları kapsayan uluslararası bir kurultay toplanmış. Ama bu pek kolay olmamış. Tehlikeyi sezen pekçok Amerikalı uzman çağrıya yan çizmiş. Kimileriyse Paris'te, "ilerici" arkadaşlarının şimşeklerinden uzak kalacakları için katılmayı kabul etmiş. 1976 Eylül'ünde Jacques Monod'nun ölümünden birkaç ay sonra toplanan kurultayın çalışmaları kapalı oturumlar halinde geçmiş. Konu öylesine tehlikeli sayılmış ki, basın bundan uzak tutulmuş.

"**Dişilik Olgusu**" (Le Fait féminin) bu kurultaya yapılan bilimsel tartışmaların Evelyne Sullerot ve dirimbilimci Odette Thibault tarafından sunulan dökümünü içermekte. Kitap, bilim tarihinde bir olaydır. Yalnız büyük bir çalışmayı simgelediği, yalnız Nobel almış André Lwoff'un önsözde belirttiği gibi "**açıklamaların değeriyle, tartışmaların ilginçliğiyle**" dikkat çekici olduğu için değil. Her şeyden önce, kadınları savunan kuramlar ve dileklerle geçen yılların ardından, adının da gösterdiği üzere, olguları biraraya toplayışıyla bir olaydır.

Bu kitabı okuduktan sonra hiç kimse kadından ve toplumdaki yerinden eski gibi sözedemez. Bu kitap, kadın doğasının sanıldığı gibi ölümsüz olmadığını, örneğin çağımızda değişmekte bulunduğunu göstererek "ölümsüz kadın doğası"nı savunanları da, yadsıyanları da düş kırıklığına uğratmaktadır.

Her şeyden önce, Simone de Beauvoir'ın öne sürdüğünün tersine, ana babayla toplumun işe el koymasından önce, daha doğar doğmaz, kadın erkeğin tam karşısında yeralmaktadır. Çünkü doğanın iki ayrı cinse gereksinmesi vardır. İlk canlı varlıkla ya hücre bölünmesiyle ya da iç döllenmeyle üremekteydiler.

Dolayısıyla, belli bir değişime uğramadıkça, kuşaklar boyu aynı kalıyorlardı. Doğa, her canlı varlığa bir ana - baba vermekte, her doğumda iki ayrı cinsin türümsel (génétique) kalıtlarını birbirine karıştırmakla yeni düzenlemelerin ortaya çıkması olasılığını çoğaltmaktadır. Evrim olmasa, insan denen memeli hayvan ortaya çıkamazdı.

Öte yandan, belli bir yazgı varmışçasına, her şey zincirleme birbirine bağlıdır. Tohum hücrelerinin iki koşulu yerine getirmeleri gereklidir. Bedenin dışındaki yolculuğun sonunda canlı kalabilmeleri için, direngen olmaları gerekir. Ayrıca, yumurtayla buluşabilmek için de çok sayıda olmaları. Oysa bu iki gereklilik birbirine karşıttır. Bir hücrenin yaşama olasılığı iriliği oranında artar. İri hücrelerse çok sayıda olamaz. Matematik bilimi bize bu gibi durumlarda ortalama çözümün, yani yeterince iri ve yeterli sayıda hücrenin varolmasının pek olası olmadığını göstermektedir. Doğal eğilim, iki aşırı çözümü birarada gerçekleştirmeyi yöneliktir: İri hücreler, yani dişi yumurtalarıyla sayıca çok hücreler, yani erkek tohumcukları.

Hayvan dünyası, bitki dünyasının tersine, iç döllenmeye yönelmiştir. Dolayısıyla, döllenen vücudun dölütü barındırıp besleyecek nitelikte olması gerekir. Mantık gereği, bunun daha az devingen hücreleri, yani yumurtaları barındıran vücut olması gerekliydi. Böylece, erkeğin karşısında, yavaş yavaş, ondan apayrı bir varlık, dişi belirdi. Ve sürekli bir çatışma/çekişme başlamış oldu.

Dirimbilim bireye ve onun kişisel arzularına hiç mi hiç aldırmaz. Onun için yalnız tür'ün yaşaması önemlidir. Zürih Üniversitesi deneysel/matematiksel ruhbilim kürsüsü başkanı Norbert Bischof'un da belirttiği gibi, doğa'nın türü yaşatma kaygısı bireylerin davranışını epeyce etkilemektedir.

Kesin bir yavru iki yoldan elde edilebilir: ya eşlerin en iyisini seçerek, ya da elden geldiğince çok eşle çiftleşerek. Bu noktada da cinsler görevleri paylaşmışlardır. Erkek, gözünün gördüğü her dişiye saldırır; dişi, çevresinde bir sürü erkeğin dönenmesine izin verir, hangisini seçeceğini bilemez. **"Deneysel ruhbilimde, dişi fareyi gördüğü an erkek farenin telin ötesine geçmeye kalkıştığını herkes bilir,** diyor Bischof. **Bunun tersiniyse kimsecikler görmemiştir."**

Uzmanlar bu davranış ayrılığını Atadan kalma yatırımla açıklıyorlar. Çocuk gelişip yaşayabilmek için ananın zamanıyla enerjisini kullandığı sürece, dişi başka bir çocuk edinme tehlikesine atılmamaktadır. Yoksa birinciyi gözden çıkarmış olurdu. Babaysa aynı sakınımla bağlı değildir. Bir kadın, ömrü boyunca çok çok on, onbeş doğurup büyütebilir - iyi mi kötü mü, orasını karıştırmayın. Oysa, elimizde tarihsel bir örnek var: Mormonların Başı Brigham Young'ın aşağı yukarı 500 yavrusu olmuştur.

Cinsler arasındaki dengenin bozulmaması için, kadınların erkeklerden daha kalabalık olmaları gerekir. Oysa durum böyle değildir. Dolayısıyla, el altındaki kısıtlı sayıda dişilerden birinin gönlünü çelebilmek için erkek arasında amansız bir yarışın, kadınlar arasındaysa onların saldırıları karşısında kendini naza çekmenin belirmesi kaçınılmazdı. Nitekim, omurgalılarda boy pos, ağırlık, tüyler, renkler, yani ikinci elden cinsel özellikler hep erkeğin çekiciliğini arttırmaya yarar. Bunun dışında kalan tek bir örnek vardır: doğal olarak tekeşli yaşayanlar. Kuşlar, balıklar arasında bunun örneklerine rastlanır. Bu türlerde, anayla baba yavruların bakımını birlikte üstlenirler. Dolayısıyla, cinslerden birinin salt görünüşüyle öbüründen parlak olması gerekmez. Örneğin, yaban kazlarının dişisiyle erkeğini birbirinden zor ayırırsınız.

Kadınla erkeğin görünüşlerinde önemli ayrılıklar bulunduğuna göre, insan türünde durumun böyle olmadığı düşünülebilir, diyor Bischof. Yarış, insanın türeyimsel kalıtında var. Doğası gereği, kadın sakınımlı ve eşine bağlı olmaya, erkekse serüvene yatkındır. Tekeşlilik, uygarlığın gelişmesiyle ortaya çıkmış, daha sonraki çağlara özgü bir icattır. Gerçekten de, uygarlığın belli bir aşamasından sonra, çocuğun eğitimi salt koruma ve bakımın ötesinde şeyler istemektedir; eh, bu da ana babanın birlikte varolmasını zorunlu kılmaktadır.

Kutsal Kitab'a göre Tanrı Havva'yı yaratmak için Adem'in kaburgasını kullanmıştır. Kadın "ikinci cins"ti. Çağdaş dirimbilim erkeği üstün tutan bu öğretiye ağzının payını vermiştir. Yeni bulgulara göre, durum tam tersidir. Doğa yansız değildir: onun gözünde dişi önde gelir. İnsanın ana

Ancak, bu öncelik de salt rastlantısal gözükmektedir. Örneğin kuşlarda, temel cins erkektir.

Yalnız erkeklerde bulunan Y kromozomu yumurtalıkları oluşturmakta; bunlar da, çok küçük yaşta, erkeklik salgıları çıkarmaya başlamaktadır. Bedenin dişileşmesini önleyen; onu sonradan eklenmişe benzeyen örgenlerle (uzuvlarla: organlarla) donatan işte bu içsalgılardır.

Erkeğin daha kırılgan olmasının nedeni de budur. Erkeğin, her yaşta hastalığa daha yatkın olduğunu, kadından önce öldüğünü, iki cinsin aynı biçimde yaşadığı toplumlarda bile böyle olduğunu hepimiz biliriz. Buna karşılık, çocukluk döneminden kalma ruh hastalıklarının, usyarılımının (şizofreninin) ve davranış bozukluklarının oğlanlarda kızlardan daha sık görüldüğünüyse pek azımız bilmekteyiz.

Doğumdan kısa bir süre - altı ay - sonra tamamlanan cinsel değişim yalnız üreme örgenleriyle dokualtı bezlerini etkilemez. Beyinde, özellikle **hypothalamus** bölgesinde silinmez izler bırakır; **hypothalamus, hypophyse** aracılığıyla, vücudun içsalgılarını düzene koyar. Kısa bir süre önce Londralı bir sinirbilimci, Geoffrey Raisman, bu bölgedeki sinir ağının kadında erkeğe oranla iki misli yoğun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, kadın beyninin çalışması erkeğinkinden apayrı. Erkeğin **hypothalamus**'u sürekli çalışmakta, kadınınkiyse belli bir çevrime ayakuydurmaktadır.

Edinbourglu dirimbilimci Roger V. Short, insan türünün bu karşıtlığı hesaba katması gerekir, diyor. Memeli hayvan dişileri arasında kadın, yumurta atma dönemi dışında erkeğini kabule hazır tek dişidir. Ve galiba maymunlar arasında bedensel boşalmayı tadan da yalnız odur. Bu durumda erkeklik örgeni, horozun gıcıklayıcı tüyleri gibi, bir tür gösteri aracı haline gelmektedir. İnsanda erkeklik örgeni öbür maymunlara göre daha gelişmiş, yumurtalıklar daha küçük kalmıştır.

Oskar Kokoschka

Dahası var. Savaş yaralıları üzerinde yapılan incelemeler sonunda beynin iki yarım küresinin değişik işlevleri bulunduğunu bilmekteyiz: sol yarımküre dil'i denetlemekte, sağ yarım küreyse uzayın algılanmasını sağlamaktadır. Ne garip, bu bölünmenin kadınlar için de geçerli olup olmadığını kimsecikler merak etmemiş. Ontario'daki Hamilton Üniversitesi'nde ruhçözümlemesi okutan Sandra Witelson'a göre, durum hiç de böyle değil. Kadında, iki yarımküre arasında daha büyük bir koşutluk var. Böylece, bütün eğitimcilerin bildiği kızların erken konuşmasıyla Evelyne Sullerot'nun parmak bastığı kadınların uzayı algılamakta güçlük çekişi açıklanmış olmaktadır.

Ne denli zorlayarak düşünülürse düşünülsün, sözkonusu Kurultay'a katılanlar kadın doğasının tek başına varolmadığını kabul etmekten kaçına-

Dirimbilimin indirgenmez verilerinden yola çıkan dişi çocuklar, Simone de Beauvoir'ın dediği gibi, birbirlerinden apayrı bireyler "olabilirler."

Kurultay'daki bilimsel tartışmalar doğa ile ekin'i, öğretilerle gerçekleri birbirinden ayırmanın zorluğunu bir kez daha göstermektedir. Kavimbilimci Françoise Héritier, Batı Afrika'da yaşayan Samosların dünya görüşünün özellikle cinsler arasındaki karşıtlığa dayandığını ortaya koymuştur. Oysa iki cins de dirimbilimin verilerinden habersizdir. Toplumbilimci Evelyne Sullerot, erkek üstünlüğünün doruğa ulaştığı XIX. yüzyılda, olgular açısından, kadının dirimsel köleliklerden kurtulmaya; hekimliğin ve sağlıkbilgisinin yardımıyla daha düzenli olarak gebeliği önleyen araç ve ilâçları kullanarak, emzirmenin yerine başka şeyler koyarak gittikçe özgürleşmeye başladığını anımsatmaktadır.

Evelyne Sullerot, kadın hakları savunuculuğunun belli bir türüne zarar verme pahasına, kadınların öteden beri müziğe erkeklerden daha çok eğilim duyduklarını, daha çok zaman ayırdıklarını, ama bir tek büyük kadın besteci bulunmadığını belirtiyor. Aynı biçimde, kadınların resim ve yazında da kendilerini dile getirme olanağını bulamadıklarını öne sürmek de yanlıştır, diyor. Yaşadıkları çağda erkeklerden daha ünlü bir dizi kadın ressam ve yazar sayıyor. Ama bu, onların günümüzde unutulup gitmelerini önleyememiş.

Dirimbilim ve tarih öncesi uzmanları insan türünün ekinsel temelini oluşturan bir milyon yılı aşkın süre içersinde, yani avlanma ve meyve devşirme çağında "kadın doğası"nın niteliklerini saptamakta görüş birliğine varmaktadırlar; ve ortaya çıkan görüntü epey şaşırtıcıdır. O çağlarda erginlik çok daha erken yaşlarda oluyormuş ve kadın ilk kanamanın ardından gebe kalıyormuş. İlk doğumdan sonra, aşağı yukarı dört yıl çocuk doğurmuyormuş. Çocuğu özellikle emzirerek büyütüyormuş ve uzun süren bu emzirme döneminde yumurtlamıyor, dolayısıyla kanama geçirmiyormuş. Ve ömür öylesine kısaymış ki, yaşdönümüne erişen pek bulunmazmış.

Çizilen görüntü, XIX. yüzyılda kalem oynatan yazarların "ölümsüz kadın doğası" diye adlandırdıkları şeyin hemen hemen tam tersi. Kadın o çağda ergenliğin sarsıntılarını çekmiyor, ömrü boyunca doğurgan kalıyor, insan soyunun sürebilmesi için bütün gücünü çok çocuk doğurmaya harcıyormuş. Aybaşı rahatsızlığı onun için olağandışı bir şey, belki kısırlık belirtisi, uğursuz bir kazaymış. Öyle ki, pek çok uzman, bu arada İngiliz Short, Belçikalı Jacques Ferin, Fransız Etienne Baulieu bugünkü durumun doğaya aykırı olup olmadığını sormaktalar. Ve öteden beri **doğaya aykırı** sayılan bir öneride bulunmakta, içsalgıları değiştiren uygulayımlarla aybaşı rahatsızlığını ortadan kaldırmak istemektedirler.

Şu nokta kesin: kadına doğal yapısını tanıtan hekimlikteki gelişmeler ona aynı zamanda bu doğal yapıyı çekip çevirme olanağı sağlayarak kadının durumunda şimdiye dek görülmemiş bir değişimi başlatmıştır. İnsan türünün sürmesine harcanacak zaman elle tutulur derecede kısalmıştır. Şimdi kadının cinsel yaşamı eski çağlara oranla daha erken başlamakta, daha geç kapanmaktadır. Çocuklar alıp başını gittikten sonra yaşanacak uzun yıllar kalmaktadır. Böylece başka etkinliklere hazırlanabilmekte, başka çağrılara kapısını açık tutabilmektedir.

Kitap herhangi bir sonuç önermiyor elbet. Yalnız olgularla yetinmeyi kararlaştırdığı için değil. **Kadının dirimsel yazgısında oluşmaya başlayan köklü değişimin her türlü kuramsal çözümü gülünç kılmasından ötürü.** Hiç kimse kalkıp kadınlara elde edecekleri özgürlüğü nasıl kullanacaklarını söyleyemez. Onlar bu özgürlüğü nasıl kullanacaklarını yavaş yavaş, deneyerek öğrenecekler. Artık uygarlık değiştirmek gerekiyor. Çünkü insanın doğayla ilişkilerini değiştirmesi, ekinsel ilişkilerin de değiştirilmesini zorunlu kılar. Buysa, pek o kadar kolay değil.

"Kimi zaman doğa'dan kurtulmak, ekin'den kurtulmaktan zordur. Çocuğunu emzirememenin üzüntüsünden kadını kurtarmak, erkeği çocuğa biberon vermeye razı etmekten çok daha kolay olmuştur", diyor Evelyne Sullerot, köy papazı kızına özgü kırılgan, akıllı - uslu sesiyle.

Karşı cinsi tanımanın ilk adımı: Flört

ERTAN ALKAN

Flört toplumumuzda fiziği, kılık kıyafeti ile beğenilen ve yeterince tanınmayan bir kişiyi tanımak için onunla çıkmak, o kişiyle kurulan ilişki olarak algılanıyor.

"Flört, yüzeysel bir sevişme biçimi ya da gerçek cinsel ilişkiye atılmış ilk adım anlamında kullanılan bir sözcüktür. Bu sözcük dilimize İngilizceden geçmiştir. Önceleri bu durumu tanımlamak için kur yapma deyimi kullanılırdı. Flört cinsel ilişkiye başlangıç adımı olmakla birlikte, tek anlamı da bu değildir. Özellikle gençler arasındaki diğer ilişkilerin düzenlenmesinde de etkisi vardır. İlk gençlik döneminde gençler cinsel deneyimlerine birbirleriyle flört ederek başlarlar. Flörtü kadın ya da erkek başlatabilir. Herkesin bir kur yapma biçimi vardır. Karşısındaki kişiye ilgi duyan bunu çeşitli biçimlerde belirtmeye çalışır. Bir bakış, ses, küçük bir davranış karşısındakinin ilgisini uyandırabilir. Bundan sonra kişiler arasında gerçek kur yapma dönemi başlar. Flört kalıcı bir ilişkiye dönüşebileceği gibi gelip geçici bir ilişki olarak da kalabilir. Flörtün niteliği, süresi kişilere göre değişir. Bu sırada kurulacak cinsel ilişkilerin niteliğini de kişiler belirlerler. Çok genç yaşlarda ve kapalı toplumlarda, flört sırasındaki cinsel ilişkiler bakışma, elele gezme, öpüşmeden oluşur. Yetişkin ve ileri yaşlarda veya batılı toplumlarda ve toplumun bazı kesimlerinde çok genç yaştaki kişiler arasında da flört sırasında sınırsız ilişki kurmak normal sayılmakta ve giderek yaygınlaşmaktadır.

Flörtün yalnızca genç yaşlarda ve evlilik öncesi yapılacağını düşünmemek gerekir. İnsanlar her yaşta ve durumda flört edebilirler. Flört özellikle evli kişilerin yaşamlarında tekdüzeliğe düşmemelerini sağlar. Eşlerin birbiriyle flörtü, evliliklerine renk katarak ilişkilerini güçlendirir."

Genel olarak flört olayı için bir ansiklopedinin yazdıkları bunlar. Flörtün bizim toplumumuzdaki yeri, algılanış biçimine geçmeden önce ortaya çıkış nedenini görelim.

Çocuk doğumundan ergenlik dönemine kadar geçen uzun bir süre içerisinde hormonal açıdan "**durgunluk**" dönemindedir. Hormonal faaliyetin olmadığı bu dönemde de bazı gelişmeler olduğu bilinmektedir. Yeni doğan bir çocukta genital dokular mevcuttur, fakat faaliyetleri yoktur. Bu durgunluk döneminde, dokular yavaş yavaş fakat sürekli olarak gelişmelerini devam ettirirler. Durgunluk dönemi bir bakıma, ergenliğe dokusal hazırlık dönemi olarak kabul edilebilir. Ergenlik döneminde, vücutta ortaya çıkan değişiklikler, cinsel organların gelişimi, etkinliğe geçen hormonların etkileri çocukta cinsel duygunun da ortaya çıkmasına neden olacak, artık gencin içgüdüleri, his ve arzuları bir bütün halinde davranışlarına yansıyacaktır. O güne kadar cinselliğin pek belirgin olmadığı, oyun arkadaşlığı, okul arkadaşlığı gibi ilişkiler veya kişinin sosyal rolünü öğrenebilmesi için gerekli hemcins grupları dışındaki ilişkiler giderek cinselliğin önplanda olduğu ilişkilere dönüşecektir. Bu da flört olayının doğuşu olacaktır.

Karşı cins ilişkilerinin şeklini ise çocuğunu yetiştirme şekli ve toplumun beklentileri belirlemektedir. İlkokulda okuyan kızını o yaşta iken bile, bir erkek çocukla yanyana oturtmamasını öğretmeninden kesinlikle isteyen bir ailede büyüyen kızın karşı cins ilişkilerinin de en azından başlangıçta sağlıklı olmasını bekleyemeyiz. Bu konu ile ilgili olarak yaşadığımız ilginç bir örneği aktaralım. Kız-erkek ilişkisini yalnızca seks olarak anlayan, bu nedenle de karşı cinsle ilişkiyi ancak evlilikten sonra kabul edebilen bir ailenin yetiştirdiği genç kızımızın ergenlik döneminde her nasılsa beğendiği bir erkek arkadaşı oluyor. Bundan sonrası için ortaya çıkan bir sorun var. Genç kızın erkek arkadaşıyla birlikteyken, özellikle birşeyler yerken, hatta onu düşünürken bile midesi bulanabiliyor. Genç kızın karşı cins hakkındaki düşünceleri öğrenildikten ve ailesi tanındıktan sonra bu belirtilerin nedeni anlaşılıyor.

Yetişme tarzına göre genç kızımız için erkek, bilinç altında şöyle bir çağrışımı doğuruyor: Erkek + Evlilik + Seks + Hamilelik + Hamileliğin tipik belirtisi olarak kusma. Çağrışım mekanizması bu şekilde işleyince, genç kızın erkek arkadaşını görünce hatta düşününce midesi bulanıyor.

Bu durumun düzelmesi ise uzun süren görüşmeler ve zaman gerektirmiştir.

Flört toplumumuzda, fiziği, kılık kıyafeti ile beğenilen ve yeterince tanınmayan bir kişiyi tanımak için onunla çıkma, o kişiyle kurulan ilişki olarak algılanıyor. Gençler özellikle belirli bir yaştan sonra flörtün evliliğe yönelik bir ilişki olmasını arzu ediyorlar. Buna rağmen flört kelimesi içinde sanki bir hafiflik, bir gelip geçicilik anlamı da gizlenmiş gibi duruyor. Bir çok genç, "falanca ile arkadaşlığın ciddi mi?" denilince "sadece flörtüm" şeklinde cevap verebiliyor.

Flörtün, karşı cinsi tanıma, hormonal faaliyetin ortaya çıkardığı cinsel isteği toplumun kabul edilebilirlik kuralları içersinde tatmin etme gibi olumlu yanları dışında, kişiyi karşı cinsten nefrete kadar götürebilen sonuçlarını da görebiliriz.

Flörtü cinselliğin ön planda olduğu, karşı cinsten iki bireyin birbirini tanıma süreci ve ilişkisi olarak ele alırken aklımıza ister istemez kişinin böyle bir ilişkiye ne düzeyde hazır cinsel bilgilerle girdiği sorusu geliyor. Bugün artık kişiye, çocukluğundan itibaren önce ailesinden sonra okuldan bilimsel cinsel bilgi verilmesi gerektiği fikri, tartışma kabul etmez bir gerçek. Ortada bir gerçek daha var ki, çocuklar çeşitli nedenlerle ve genellikle bu bilgileri edinmeden veya yanlış yollarla öğrenerek büyüyorlar. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz. Aileler yeterli cinsel bilgiye sahip değil. Bildiklerini söylemeye çekiniyorlar, bir şey söylemek çocuklarla yüz göz olmak sanılıyor. Ve okullarda cinsel eğitim verilmiyor. Sonuç olarak çocuklar bu bilgileri zararlı yayınlardan, seks filmlerinden veya kulaktan dolma ve yanlış olarak arkadaşlarından öğrenme yolunu seçiyorlar. Gazetelerde sık sık okuduğumuz, sapıklığa varacak derecede ağır ve çeşitli cinsel sorunları olan gençler yetişiyor. Ve yine gazetelerimizde, bir tarafta Avrupa okullarında seks eğitimi! isteyen gençlerin çok sayıda olduğunu okurken, bir taraftan da, Ankara'daki bazı okularda flört ve cinsellik konusunda bilgi veren teksirler dağıtılmasını, "Eğitimimizi Millileştirmeye çalışırken Ankara'daki uygulamaya bakın" başlığı ile veren yazılar da okuyabiliyoruz. Sanki eğitimin millileştirilmesi ancak okullarda zaten olmayan cinsel eğitim verme işinin kaldırılması ile sağlanabilirmiş gibi...

Bir de flörte ve flörtün seks ilişkisi düzeyine varıp varmaması konusunda ailenin ve

Şahin Selvi

yakın çevrenin (toplumun) takındığı tavır var. Ailenin ve içinde yaşanılan toplumun sosyo-kültürel durumunun düşük veya yüksek oluşu, toplum içinde geçerli normlar, flört ve ilişki derecesini yakından etkiliyor. Örneğin kapalı bir toplumda, elele gezen bir çift, sözlü veya nişanlı olsa bile hoş karşılanmamaktadır.

Toplumumuzda oldukça sık rastlanan bir tepkiyi de, bir anneden nedenleri ile birlikte dinleyelim.

"Bizim gençliğimizde ve yetiştiğimiz çevrede bir erkekle değil çıkmak, ona camdan bakmak, bakışmak o kişiyle adımızın çıkması için yeterli bir neden sayılırdı. Bakıştığı erkekle evlenemeyen bazı arkadaşlarımızın ise çıkan dedikodular yüzünden kısmetlerinin kapandığını, evlenmelerinin güçleştiğini çok gördük."

Şimdi biz çoluk çocuk sahibi insanlarız. Az buçuk kendimizi yetiştirmeye çalıştık. Çocuklarımızın ileride evlenip yuva kuracakları kişileri, tanıyarak evlenmelerini mantık açısından kabul edebilsek bile, olaylarla karşılaşınca herşey değişiyor. Oğlumuzu ilgilendiren bir ilişkide, en azından pek bir şey söylemesek bile, işin içinde kızımız varsa bir iki defa istemeye istemeye göz yumsak bile sonunda "kızım seni beğeniyorsa, ailesine söyleyip istetsin, bir söz veya nişan yapalım o zaman birbirinizi daha iyi tanırsınız" diyoruz. Bu da ancak en ılımlı davrananlarımızın gösterdiği tepki. Çok daha olumsuz tepkiler gösteren aileler de çoğunlukta.

Bir çok konuda olduğu gibi, flört ve cinsellik olayı da ancak eğitimle çözümlenebilecek toplumsal bir sorun olarak sürmektedir.

Genç bir kız yolculuğa çıkarsa

REYHAN YILDIRIM

İlkyazla birlikte gelen yağmurlar toprağın kokusunu duyururlar. Ansızın pembe-beyaz bahar dallarıyla yüklenir ağaçlar, filizler güneşe uzatır boyunlarını. İnsan güzele duyarlıdır, doğa güzeldir ve her köşede ayrı bir boyut kazanır. Yaz, tatili çağrıştırır, tatil doğaya yakın olmayı. İlkyazın ilk günlerinde, yazın ansızın geleceğini bilerek ve ilkyazın güzelliğini içine sindirerek, insan, tatili şekiller özlemlerinde. Başka bir köşede, başka bir boyuta uzanmayı özler.

Yurdumuzun her köşesi görülmeye değerdir. Kiminin denizi, kiminin tarihin derinliklerine uzanan taştan geçitleri vardır. Kitaplardan ıssız koyların büyüsüne, denizin başka çeşit mavisine, taşlardaki süslerin sırrını çözmeye ne kadar yaklaşılabilir?

Bazen gündelik yaşamın dışına çıkabilmek istemi herşeyin yerini alır. Başka bir çevrede bulunmak; yeni birşeyler görmek kadar, sorunlara yeni bir bakış getirebilmek için de olumlu olur. Zaman ve para konusunu halledip yola çıktınız diyelim. Seyahat etmek de kendi başına sorun olabilir. Dinlenmek, görmek, etkiden uzak, kendi başına düşünmek yerine hayal kırıklığı, sıkıntı ve pişmanlık bulabilirsiniz. Nedenlerden biri üzerinde duralım. Bireylere eşit hakların tanınması gerektiğini savunduğumuz yurdumuzda tek başına bir genç kızın seyahat etmeye kalktığını düşünün hele.

Çatlamak üzre olan tomurcuklar
Güzel günler vadetmektedir
Ve bir kadın, şehir haricinde;
Otların üstünde,
Güneşin altında,
Yüzükoyun uzanmış;
Göğsünde ve karnında baharı
Baharı hissetmektedir.

diyor Orhan VELİ. Diyor da, genç kızsanız, hele bir de yalnızsanız, baharı ya da yazı bunca özgür hissedebilmek için yürek gerek, Toplumumuz giderek daha geniş açılı bir bakış kazanmakla beraber, hâlâ kolay kabullenemiyor genç kızın bir başına gezip tozmaya kalkmasını.

Ailenizden izin kopardığınızı umalım. Şehirler arası otobüs işletmeleri tek bayanların yanına genelde erkek oturtmaz. Yanınıza düşen yaşlı hanımsa, önce, sıcak, nereye gittiğinizi sorar, ardından "Neden?" gelir. "Sınavlar bitti, ailemin yanına dönüyorum" derseniz sevecenlik dolacak bakışlarına, niyetiniz ortaya çıkınca bir garip parıltıdır takılır. Yanlış birşey yapıyormuşcasına irkilir, biran suçluluk bile duyarsınız.

Otobüsten inince yer sorunu başlar. Uygununu bulduğunuzda, resepsiyondaki görevliden, bilmem kaç nolu odadaki müşteri beye kadar, hemen herkezin ilgisini çekersiniz. Onlar amacınızın macera olup olmadığını anlayıncaya değin de izlenmeye şaşmamalısınız. Burada çıkacak diğer problemleri müşteri ve görevlilerin iyi niyetine bırakıp, kendinizi dışarı attınız. Oturacağınız bir çay bahçesi, güneşleneceğiniz kumsal, ya da tarihi eserlerin gizemli doğası bir anda işkenceye dönüşebilir. Çevrenizde daima iyi niyetli (!) birileri çıkabilir.

Okulla ev arası, yazın bunaltıcı sıcağını iki kat yüklenmiş otobüs pencerelerinden girecek en ufak esintiye yüzünüzü uzattığınız günlerde, özlemle kurduğunuz hayalleriniz bölünür durur böylece.

Evet, iki üç hafta evveline kadar Hüsnüyusuflar vardı. Şimdi onlar da yerlerini ballı hanımelilere, güllere bıraktı. İyiden iyiye yaz geldi artık. Tekbaşına bir genç kızın yolculuk ettiğini görmek mümkün. Onun öz güvenini alkışlamak yerine "**Keşke evde olsaydım...**" dedirtmek niye? Unutmayalım ki söz konusu genç bayan yerli turist değil, yurdumuzun insanları ve doğası hakkında, fazladan iki üç olumlu söz edebilecek bir yabancı da olabilir. Hepimize düşen görev, onları tedirgin etmek değil de, insanlara eşit haklar tanınan, özgür bir ülkede olduklarını duyurmak ve geleneksel sıcaklığımızı sunmak olmalıdır.

Güneşli günlere...

HAFTANIN YAZISI

Okur sorumluluğu içinde

OKUR İLİŞKİLERİ

İşte bizim sembollerimiz

Somut dergisinin 3.6.1983 tarihli ve 18. sayısında Yaprak Özer imzasıyla, "Nerede Bizim Sem-

bu çerçeve içinde değerlendirmezsek, nüktelerine "kıssadan hisse" deyip geçersek, boşuna.

İlkin gazete satıcısında gördüm Somut'u. Kimlerin çıkardığına, yazarlarının kimler olduğuna bakmadan almaya başladım. Adı güven vermişti bana. Yazarlarının konuşulan dille yazacakları adından belliydi. Türk Dil Kurumu'nun, "Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu"nun içinde eritilmesini amaçlayan, Anayasa'nın 134. maddesine aykırı olarak hazırlanan tasarıya karşı duyulan tepkilere geniş yer vermesi de, bu amaç doğrultusunda yayınını sürdüreceği konusundaki güvenimi pekiştirdi.

Dil yönünden, okuyucularının duyarlılık göstereceklerini, Somut yöneticileri de, yazarları da bilirler; bu nedenle eleştirilerime gücenmezler sanısındayım.

6 Mayıs 1983 tarihli sayısındaki yazılarından örnekler alıyorum:

Derginin, "Birlik ve Beraberlik Üzerine" başlığını taşıyan köşe yazısında " diğerine", "tereddüt", "refah", "müşteri" gibi Türkçe olmayan sözcükler yer alıyor. Bunların yerlerine sırasıyla: "Başkasına, duraksama, varlık, alıcı" sözcüklerinin kullanılması yerinde olmaz mıydı?

Sayın Behiç Duygulu, Afşar Timuçin'in, "Kıyılar durunca" adlı romanını tanıtıyor bizlere. Sayın Duygulu:

"Afşar Timuçin'in romanına girerken (romanına girerken deyimi pek doğru gibi gelmedi bana. Bir yazarın romanına nasıl girilir ki?) çok işlenmiş duru bir dil, rahat, şiir gibi bir anlatımla karşılaşıyoruz. Sözcüklere takılmadan sanki buzda kayar gibi uçup giderken aklımızı başımıza alıyoruz. Bakalım nerede açmaza düşecek? diyerek sayfaları hain hain kollamaya başlıyoruz," diyor.

Afşar Timuçin'in anlatım güzelliğine kendini kaptıracaklardan değil Sayın Duygulu. Oysa, yazarın, göz değecek denli güzel, şiirsel, duru bir anlatımı olduğunu iletiyor okurlarına. Şöyle sürdürüyor yazısını:

"Yaşamın akışına kapılıp bilimde yanlış bir çukura mı yuvarlanacak, yoksa bilimsel doğruları söyliyeyim derken yaşamda yapaylığa mı sürüklenecek?" diye duyduğu kuşkuyu saklamıyor. "Oysa bir uğraşı felsefe olunca az da olsa bir iki yerde ayağı sürçebilir, diye düşünüyorsunuz."diyor. Neyse ki, Afşar Timuçin'in ayağının sürçmediğini öğrenerek, yazarla birlikte bizler de seviniyoruz.

Sayfalarla süren bir kitapta dil yanlışı da, başka yanlışlar da olamaz mı? Eleştirmen, yazarın kesinlikle yanlışlarını mı arar? Ya okur, eleştirmenden öğrendiklerini uygulamaya kalkışır, okuduğu kitaplarda, yazarın düşeceği "açmaz"ları, "çukur" ları gözetlemeye başlarsa, okumanın tadı, tuzu kalır mı?

Bir de: "Bilgiç tavırlar takınmadan, olsa olsa biraz filozofça yorumluyor Şadi Bey olayları," diyor.

"Biraz" sözcüğü tümdeki eksikliği anlatır. "Filozofça" deyimi de,filozofa oranla eksik olan bir durumu yansıtır. Bana göre, "olsa olsa, biraz" sözcüklerini kullanmadan da: "Bilgiç tavırlar takınmadan, filozofça yorumluyor Şadi Bey olayları" deseydi, yine de anlatmış olurdu Sayın yazar diyeceklerini bizlere.

"Sayın Ahmet Oktay: "Düşüncelerin ve düşlerin toplumsal yaşam ve örgütlenme açısından taşıdığı önem, her geçen gün biraz daha iyi anlaşılıyor," diyor. Burada "düş" sözcüğünü "rüya" yerine değil de "hayal" karşılığında kullandığı belli oluyor. Yazısında Fransızca "ütopya" sözcüğünü birkaç kez kullanmasından da anlıyoruz ki, "hayal" karşılığında "düş" sözcüğünün yer almasını kendisi de beğenmemiş.

"En genel anlamda söylemek gerekirse, düşünceler üzerinde çalışan biri Şerif Mardin" diyor, Sayın Oktay. "En" önüne gelen sıfatın son, yüksek derecesini gösteren "üstünlük belirteci"dir. "En güzel", "en çirkin"', "en çok", "en az" gibi... "Genel", bir şeyin tüm benzerlerini içine alan, bütününü kaplayan bir sözcük: "Genel yönetim.", "genel dil", "genel kurul", "genel görüş" gibi... "En genel kurul", "en genel yönetim" "en genel dil", "en genel görüş" gibi, "en genel anlam" da yanlış oluyor, sanırım.

Bir de:

"Düşüncelerin kökenine, yani TARİHE dönmek bir zorunluluk" diyor.

"Düşüncelerin kökeni TARİH'tir demiyor elbet." Ama, "düşüncelerin kökenine, yani tarihteki yerine dönmek bir zorunluluktur" dese, yazılarını zorlanmadan anlamış olacağız.

Bir yerde de:

"Bir genel sonuç çıkarsanabilir." diyor. "Çıkarsanabilme"nin anlamını bilemedim. Yazar, "bilmiyorsa okumayıversin yazılarımı?" der mi? Öyle de demesin; ilgi duymasaydım eleştirmeye kalkışır mıydım yazılarını?

Sayın Oktay, "sui generis" gibi Latince, "pratik" gibi Fransızca, "nâif" gibi Arapça sözcükleri kullanmadan da güzel yazılar yazacak değerli yazarlarımızdandır. Görebildiğim tüm yazılarını severek okuyorum. "Kadı kızında da kusur olur," deyip geçemedim.

Sayın Halil Turhanlı yazısının bir yerinde:

"Şimdilerde ise yalnızca Şili'nin değil, dünyanın en olağanüstü sinemacılarından biri Raul Ruiz ülkesinde," diyor.

Şili bir ülkedir, dünyamızda bir yeri vardır kuşkusuz. Raul Ruiz'in Şili'li olduğunu açıkladıktan, dünyanın olağanüstü sinemacılarından olduğunu da söyledikten sonra, "ülkesinde", diye Şililiğini ikinci kez anlatma, gereksiz bir tekrar gibi geldi bana. Anlatılmak istenilene göre: "Şimdilerde yalnız Şili'nin değil, dünyanın olağanüstü sinemacılarından biri Raul Ruiz" yahut, "Raul Ruiz ülkesinde, yalnız Şili'nin değil, dünyanın olağanüstü sinemacılarından biri olarak tanınır." denebilirdi. "Şimdilerde" dedikten sonra, arkasına "ise" ekeylemini getirmek de güzel olmuyor.

Gazetelerde, dergilerde yazılarını görünce, okumamazlık edemediğim, sevdiğim, saydığım bir yazardır Sayın Vedat Günyol. Çok değerli bir çevirmen olarak, bu yönüyle anısını saygıyla andığım bir kişidir Orhan Burian. Diğer görevlerini de, ölümüne kadar başarı ile sürdürdüğünü bilen dostlarından öğreniyoruz. Mehmet Başaran'dan, Orhan Burian'nın "can dostu" olduğunu öğreniyoruz Sayın Günyol'un. "Genç yaşta göçüp gidiverenlerden" olduğu için, Orhan Burian'nın ölümüne acınıyor. Ama O, nedense "acınma" sözcüğü yerine, "hayıflanma" sözcüğünü kullanmayı yeğliyor. Yazısında:

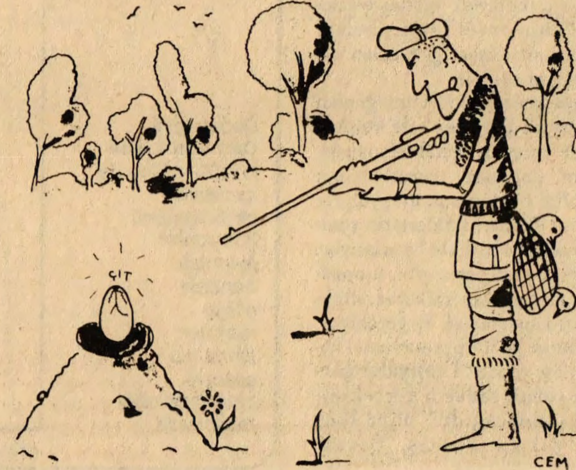
"Topluma, düşünce, özgür düşünce; ahlak, çıkarcılıktan, sinsilikten uzak, ahlak açısından hiçbir şey getirmeden, adının çevresinde "Mitos"lar yaratarak, dünyaya kazık kakarcasına bunala eksile, küçüle söne yaşayan, yaşamakta direnen insanların varlığını düşününce, insan hayıflanıyor. Neden Orhan Veli gibi, Osman Saba gibi, Orhan Burian gibi değerli varlıklar genç yaşta gidivermişler, diye." diyor.

Genç yaşta ölen dostlarına üzülmesine, içinin yanmasına duygusuz kalmak olası değil. Yunus ne güzel söyler:

Şu dünyada iki nesneye yanar içim, göynür özüm:
Yiğit iken ölenlere, gök ekini biçmiş gibi...

Ama, yaşamak için direnenler hakkında kullandığı deyimlerin, bir gün çok sevdiği dostları, yakınları, belki kendisi için de kullanılabileceğini düşünmez mi sayın Günyol?

Birilerinin-sinsi, bunak, çıkarcı da olsalar-yaşamaları niçin tedirgin etmeli bizleri? Onlar yaşıyorlar diye mi genç yaşlarında ölüyorlar dostlarımız? Yaşamın çekilmezliğinin bilincine erse de kişi, kendiliğinden göçüp gidemez ki dünyamızdan.

Sayın Mehmet Başaran, Sayın Günyol'un yazısının alt sayfasında, Burian'ın "Anış" yazısından alıntı yapıyor:

"Ölenlerimiz için anma ve yaslanma törenlerimizden vazgeçelim. Yaşayan yanlarını bilmek ve sevmek onlarla ayrılmamacasına beraber olmaktır" diyor.

Sayın Günyol, "Can Yoldaşı"nın "Vasiyet"ine uygun bir anışta bulunmuyor. Sanırım acılarının arttığı dönemde yazmış, dergiye gönderirken de okuyamamış olmalı bu yazısını..

Sayın Mehmet Başaran Orhan Burian'ı bizlere anlatırken: 'Öğrencileriyle bir öğrenciydi kendisi de; aldanma korkaklığı yerine, özgürce düşünceyi yaygınlaştırıyordu.' diyor.

"Öğrencileriyle bir öğrenciydi" demekle, öğretmen Orhan Burian'ı, öğrencileriyle özdeşleştiriyor olmalı ama, bana dil yönünden pek doğru söylenmiş gibi gelmedi. Ne var ki, "aldanma korkaklığı yerine, özgürce düşünceyi yaygınlaştırıyordu," sözünü çok beğendim. Bende öylesine korkaklardan olduğum için, yüreklendirdi beni sayın Başaran. Belki boyumu aşan böyle bir eleştiriyi yazma gücünü bu sözlerinden aldım.

Yirmi yıldan çok oldu. İ.Kemal Karadayı'yı tanıyalı. Yüreklidir, yaşına göre çok eskidir yazarlığı. Genç yaşlarında Türk Dilinde de çıkmıştır yazıları, şiirleri...

Somut'ta "Hukuk açısından Sanat-Politika ikilemi "başlığını taşıyan yazısında:

"Politikayı sanatla, sanatı politika ile karıştırmayalım mı diyorsunuz? Olur. Ya da politikada sanat, sanatta politika olmaz da diyebilirsiniz, çok istiyorsanız," diyor.

"Birbirine karşıt iki öncül savın, aynı sonucu vermesi," diye tanımlıyor, yazın terimler sözlüğü ikilemi.

Politika ile sanatbirbirinekarşıt deyimler midir? Bu sözcüklerin yerlerini değiştirerek "iki öncül sav" elde edilebilir mi?

Bilimsel açıdan politikayı: "İnsanları yönetme sanatı," olarak tanımlıyor, konunun büyük uzmanı, nur içinde yatası Sıddık Sami Onar.

İkilemi değişik anlamda kullanan yazarlarımız pek çok. Söylemek istediğim, takıldığım konu aslında "ikilem"in ne olup olmadığı değil, savları ortaya atış biçimi:

"Politikayı sanatla, sanatı politika ile karıştırmayalım," diyorsanız, yazar buna izin veriyor; "olur." diyor. Eğer çok istiyorsanız, sizi kırmamak için hatırınız için: "Politikada sanat, sanatta politika olmaz," demenizi hoş görüyle karşılıyor.

Yazdıklarına bakarak, güdümünde okurlar istediği anlamını çıkarıyor değilim elbette... Yanıtlarını arayacağı savları, aslında kendisine yöneltiyor, biliyorum. Ama okur olarak, yazarın yanlış anlamaya neden olacak iddialı sözlerden kaçınması, okuyucuya yüksekten bakıyor, sanısını uyandırmaması, kolay anlaşılır bir dille yazması, dileğimdir.

Dilimiz konusunda en büyük uzman bildiğim, elleri öpülür Ömer Asım Aksoy; "Kendimizi Denetlemek" başlığı altında:

"Bir kimsenin dil yanlışı yapmayacak yeterlikte olması, yazılarını her zaman doğru yazacağının güvencesi değildir. Tanınmış yazarlar ve sanatçılar da dalgınlıkla, dikkatsizlikle zaman zaman dil yanlısları yapmaktadırlar," diye, belirtiyor görüşlerini.

Derginin sayın yöneticileriyle sayın yazarlarının, dilimizi benden iyi bildiklerine yürekten inanıyorum. Salt, yazılarını dergiye, gazeteye vermeden önce tekrar tekrar gözden geçirmelerini, onlar atlamışlarsa, dergideki görevlilerin atlamamalarını, derginin dilinin daha da güzelleşmesi, durulaşması için yazılarımı - okur sorumluluğu içinde - anlaşılması dileğiyle sunuyorum. Nice yıllara, saygılarımla...

Cevdet SARAÇER
Avukat
Osmancık/ Çorum

...bollerimiz" başlığı altında bir yazı yayımladı. Yazar, "ithal malı çizgi kahramanlar" konusunu işleyip, soruyor; "Nasrettin Hoca ve Amcabey neden yaygınlaşmadı?"

★

Kültür emperyalizmi denilen bir çıkmazın içindeyiz. Sanayileşmemiş ve gelişen teknolojiden nasibini alamamış bir ülkeyiz. Tüm geri kalmış ülke insanları gibi kolay şartlanmaktayız. Makineden cıvataya kadar ya ithal malı kullanmaktayız, ya da patentle üretebilmekteyiz.

Kısaca dışa bağımlıyız. Ekonomimizle bağımlıyız, kültürümüzle bağımlıyız. Artık tank tüfekle ülkelere girip sömürgeler kazanma devri değil. Bunu hepimiz biliyoruz. Şimdi söz konusu yaygın iletişim araçlarıyla ülkelerin içten ele geçirilmesidir.

★

Yıllardır Teksas, Tommiks, Red Kid okuyoruz. Mickey Mouse çocukluğumuzun dostu. Süperman bizlerle birlikte yaşıyor, E.T.'nin geleceği ise çok parlak.

Ya bizim sembollerimiz?

Bunca ithal mallarıyla haşır - neşir olmuşken bunu sormamız doğuru mu acaba? İthal mallarının, ithal teknolojisinin daha Türkçe adında kavga ettiğimiz bir dönemde bu sorulacak soru mu acaba?

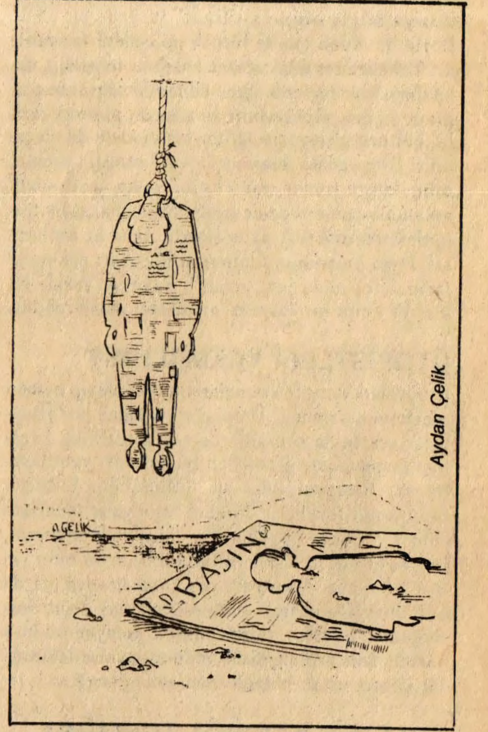
Süper baskı teknikleriyle basılan, süper teknikle çekilen filmlerin amacı kuşkusuz eğitmek değildir. Amaç, oyalamak ve eğlenceli zaman öldürtmektir. İnsan da öğreneceği bir şeyi en iyi görerek, okuyarak, sıkılmadan öğrenir. Bu yüzden kültür emperyalizminin girişi küçükler bile kullanılarak başarılmıştır. Aşamalı olarak çeşitli kitaplarda, dergilerde, TV'de de bu giriş sağlanmıştır, sağlanmaktadır. Böylece kendi yurdumuz içinde, kendi geleneklerimize, göreneklerimize, kültürümüze ters düşmeye başladık. Yalnız ince espri gücüyle tanınan Nasreddin Hoca'mız, Amca Bey'imiz, Hacivat ve Karagöz'ümüz bizlerin gerisinde kaldı. Hele iletişim araçlarının da tek yanlı çalışması, ister istemez kültür emperyalizmine destek sağlaması bizim simgelerimizi uslardan çıkardı.

Zamanımızda çizgi film, çizgi roman kahramanları kültür emperyalizminin birer taşları. Biz hâlâ Hocamızı, Amca Bey'imizi vd. kahramanlarımızı

Biz de bu değerlerimizi ölümsüz simgeleştirmek istiyorsak çağa uydurmak zorundayız. İletişim araçlarını da elimize geçirebilir, onlardan yararlanabilirsek, kendi kültürümüzü sağlamlaştırabilirsek, bizim simgelerimiz ortaya çıkar. Yalnız, bunu sağlamak için çocuklarımıza "o yasak, bu yasak" demek olmaz. Bu büyüklerin düzelteceği bir hatadır. Çocuklarımıza şimdiden yasaklar, kötü kitaplar imajını yaratmadan kaldıralım kültür emperyalizmini.

Bilmem çok uzak ve çok zor bir olasılık mı düşüncem?

Esat SÖNMEZ
Kadıköy—İstanbul

Anadolu bilinci

Avrupa Konseyi'nın geleneksel sergilerinden 18'incisi bu yıl yurdumuzda yapılacaktır. Bu serginin adı "Anadolu Uygarlıkları". Anadolu, şimdiye değin değerini bilmediğimiz, el saydığımız, ürünlerini "gavur malı" diyerekten yok ettiğimiz belde, Batılılar gelmişler, sanki bahçelerini kazar gibi kazmışlar, sistemsiz kazılarıyla delik deşik etmişler. Hepsi birer hazine olan, Anadolu'nun çalışkan insanlarının göz nurları yapıtlar şimdi Batı müzelerinin salonlarını doldurmaktadır. Anadolu'da kazılar yapılır, yapıtlar çıkar, bunun üzerine ciltler dolusu betikler yazılır. Türk ulusu olarak topraklarımızda yaşayan bu uygarlıkların ve ürünlerinin ne kadar bilincindeyiz. Bir Batılı turist gelir, elinde betikler, haritalar, bir bir bu beldeyi gezer, hayran olur, bizim halkımız ise bunları görünce "gavur malı" olarak kanıksar ve yadsır. Anadolu bambaşkadır, kendine özgü değerleri vardır. Gelen her yeni kültür Anadolu'nun bu yapısına uymak zorunda kalmıştır. ÖrneğinHititlergelmiş tümden Hatti sanatını sürdürmüştür - Yine 1200 (I.Ö.) göçleriyle gelen Hellaslar bu olguya boyun eğmişlerdi. Bugün Batılıların kendine mal etmek istediği Anadolu'nun bir sentez olduğu ve başlı başına bir bağımsız kültür merkezi olduğu anlaşılmıştır. Anadolu'nun hamuru başkadır, en önemsizi bile yoğurup altın yapar. Anadolu Uygarlıkları sergisi bize bu bilinci vermeli; Okullarımızda bu konuyla ilgili dersler konmalı, bu bilinç yaratılmalı. Bu vesileyle bu konunun bilincine varıp, ateşli savunuculuğunu yapan Halikarnas Balıkçısı, Azra Erhat, B. Rahmi Eyüboğlu gibi değerler anılıp genç kuşaklara tanıtılmalıdır.

Fehmi KAYA
KONYA

insancıklar

Claire Bretécher

Uyarlayan: Esen Çamurdan

EĞİTİM

Hayal - gerçek ya da hayatım sınav

LEVENT NUHOĞLU

"Efendim, size bunları anlatmak benim için bir şeref ve aynı zamanda önemli bir fırsattır. Yeni kuşakların geçmişi bilmesi, kuşkusuz, ülkemizin ve ulusumuzun geleceği, gelecekteki başarıları, dünya uluslar ailesi içinde şu an elde etmiş bulunduğu önemli yeri koruması ve daha büyük başarılar kazanarak yükselmesi gelecek kadar geçmişin de bilinmesiyle gelişecek derecede önemlidir. Bundan dolayı, bugün bana gençliğimize ve onlarla birlikte ulusumuzun tüm fertlerine seslenme ve açıklamalarda bulunma olanağıverdiğiniz için sizlere sonsuz şükran ve minnetlerimi iletirim, efendim."

"Tabii, tabii... Nasıl isterseniz..."

"Efendim, ben Yabancı Genel Eğitim liselerimizden.... mezunuyum."

"Evet, eski adıyla kolejler... Birinci basamak sınavında ilk üç bin içindeydim. Daha sonra çalışmalarımı arttırdım. Ailemin katkısı arttı. Kazanabileceğim kanısı uyanmıştı onlarda. Nitekim, oldukça başarılı oldum. Ve ikinci tercihime girdim. Aynı yıl yapılan parasız yatılı sınavlarını da kazandım. İyi bir orta öğrenim dönemi yaşadım. Liseye gelince, eğitimimi aynı okulda sürdürdüm. Size burada bir sır vereyim: Fen liselerine gitmek istemiştim. Birinci basamak sınavını kazandım. Fakat, ikinci basamak sınavını kazanamadım."

"Ha, ha, ha... Çok güzel söylediniz. Oluyor, doğal olarak... Herkesin hayatında başarısızlıkla sonuçlanan küçük olaylar yaşanabiliyor..."

"Haklısınız. Esas başarımı üniversite seçme ve yerleştirme sınavlarında kazandım. Birinci ve ikinci basamak sınavlarının her ikisinde de birinci oldum."

"Hayır, hayır, dört değil. O zamanlar sınav iki basamaklıydı..Üniversiteyi bitirdikten sonra, memuriyet sınavlarına girdim. Başlangıçta, istediğim yerleri kazanmama karşın kadro yetersizliği nedeniyle bir süre bekledim. Daha sonra istediğim alanda çalışmaya başladım. Malumunuz olduğu gibi, terfi sınavlarında da oldukça başarılı idim. Kısa sürede yükseldim."

"Beş terfi sınavını iki yıl içinde vermem o gün için gerçekten önemli bir olaydı. Ama, bugün iki yılda daha fazla sınavı verenler vardır. Terfi sınavlarının şimdi daha sık yapılabilmesinin bunda etkisi büyüktür. Örneğin, ilk üç aşama sınavları bir yıl içinde dörder kere yineleniyor."

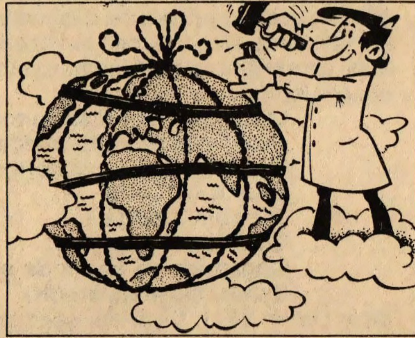
"Geçmişim kısaca böyle. Şu anda ise bana verilen önemli görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışıyorum."

"Estağfurullah, efendim..."

"Gelişmeleri özetlemek kolay değil. Ama şunu kolayca söyleyebiliriz: Bu kısa sürede gerçekleştirilenler, yapılanlara karşı olanlar kadar taraftar olanları da şaşkınlığa düşürecek derecede büyük ve görkemli olmuştur. Önemli adımların çoğunun son yirmi yılda atıldığını söylemek zorundayız. Bugün, dördüncü dünya ülkelerine teknoloji, bilgi, uzman transferi konusunda üçüncü dünya ülkeleri arasında önder bir konuma gelmiş bulunmaktayız."

"Gelişmenin getirdiğiği yararları saymaya ekonomik alandan başlayayım dilerseniz. Bir kere, Ulusal Sınav Sanayii'miz, bugün ulaşılan noktada, ekonomimizin itici gücüdür. Hizmet sektörünün %38'e varan bölümü, sınav sektöründe istihdam edilmektedir. Yan sanayilerle birlikte bu oran%57,8'e ulaşmaktadır. Sınav sanayii, her yıl 500000 yeni iş olanağı yaratmaktadır. Gayri Safi Milli Hasıla'nın %28'ini Ulusal Sınav Sanayii yaratmaktadır. Paralel bir sektör olan kırtasiye sektöründe büyüme inanılmayacak orandadır. Bu alanda, birinci ve ikinci dünya pazarlarını zorlamaktayız. Avrupa-Asya Ekonomik Düzenleme Topluluğu'nun engellemelerine ve kısıtlamalarına rağmen..."

"Çalışmalarımızın başarısı ve üretimimizin kalitesi uluslararası düzeyde kanıtlanmıştır. Alınan dereceler bunun en iyi göstergesidir. Örneğin, 18. Asya-Afrika Sınav Uzmanları Yarışması'nda takım halinde ikinci olduk. Güney Avrupa Eyaletleri Sınav Kağıdı Yarışmasında etkin düzenleme ve basım kalitesi dallarında birinci olduk."

"Evet, ekonomik yararın yanısıra hayatın rasyonelleşmesine de yolaçtı. Bir kere, hiç kimse yetenekleriyle, bilgi düzeyiyle uyuşmayan bir işe girememektedir. Bu, doğal olarak iş verimini yükseltmektedir. Standartlar konmuştur. Her işin standardını uluslararası standartlara göre sürekli düzenleyen bürolarımız vardır. Sınavlar bu standartlara göre yapılmaktadır. Sınav sonuçlarıyla iş veriminin karşılaştırmalı araştırmaları başarılı olduğumuzu göstermektedir. Olaya tersinden bakarsak, kimse yaptıracağı işin niteliğine uymayan birini işe almamaktadır. Standartların sürekli geliştirilmesi, ulusumuzun sürekli geliştirilmesi, ulusumuzun beceri, ustalık ve iş kapasitesini giderek arttırmaktadır. İşe giremeyenler için sürekli hizmet veren hazırlama ve yetiştirme kursları vardır."

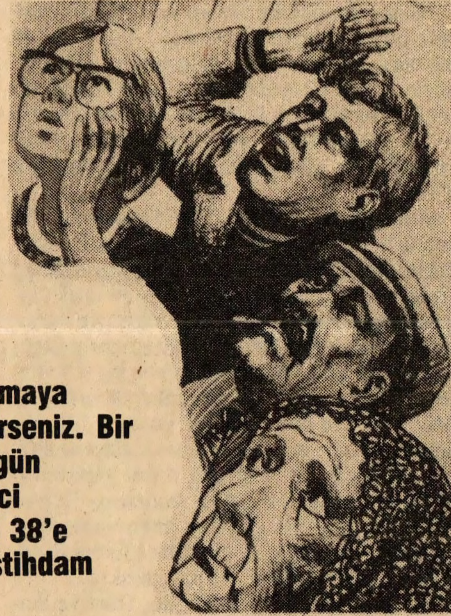
"Gelişmenin getirdiği yararları saymaya ekonomik alandan başlayayım dilerseniz. Bir kere, Ulusal Sınav Sanayii'miz, bugün ulaşılan noktada, ekonomimizin itici gücüdür. Hizmet sektörünün yüzde 38'e varan bölümü, sınav sektöründe istihdam edilmektedir."

"Kurslara katılanları da eklerseniz, işsizlik oranı %0,01'e düşmektedir."

"Öte yandan, sınav sistemimizi toplumsal hayatımızın diğer alanlarına da aktarmanın, uygulamaları yaygınlaştırmanın olanakları araştırılmaktadır. Büyük kentlerde başlattığımız Eş Seçme ve Evlendirme Sınavı uygulamasının başarısı, bizi, bu uygulamayı nüfusu yüzbinin üstündeki kasabalara da taşımaya zorladı. Uygulamayı ulusal düzeye aktarmanın hazırlıkları sürmektedir. Çok kısa sürede sonuçlandırılacaktır."

"Elbette yararlı olmuştur. Boşanma oranı, büyük kentlerde oldukça düşmüştür. Geçmiş yıllarda %50'ye varan bu oranı %20'lere düşürdük. Aile kurumu toplumumuzun temelini oluşturur. Kutsal bir kurumdur. Bunu güçlendirmek görevimizdir. Aileyeyönelik sınav uygulamalarını genişletmek amacındayız. Boşanmayı sınav esasına oturtacağız ve boşanma oranını %10'nun altına indireceğiz. Çocuk Sahibi Olma Sınavları'nda, çocuk sahibi olması uygun çiftleri belirliyoruz. Kentlerde uygulamaya geçtik. İlerde, çocuk cinsiyeti, çocuk sayısı, çocuk bakımı sınavlarını da devreye sokacağız. Böylece, nüfus planlaması basit bir iş haline dönüşecek ve çocuklarla ilgili tüm işler rasyonelleştirilmiş olacaktır."

"Her düzeydeki seçimlerde, oy kullanma yöntemini tümüyle kaldırmayı düşünüyoruz. Yakında bir tasarı halinde sunacağız. Şu anda, sınav, adayların belirlenmesinde, yapılan seçimin niteliğine göre birkaç aşamalı olarak uygulamaktadır. Yeni tasarı oy kullanmayı tümüyle kaldıracak. İsteyen herkes aday olarak istediği seçime katılabilecektir. Elde eski sınav teknolojisiyle seçim sonuçlarını almak, oy kullanma yöntemine göre daha çabuk ve daha ucuz olacaktır. Ayrıca, bu yöntemle, yönetim kademelerinde daha kısa aralıklarla yenilemeler mümkün olabilecek. En önemlisi aday olmanın yaygınlaştırılması. Her fert eskiden daha güç kullandığı bu hakkı istediği anda kullanabilecek. Aday sayısı artacağından en iyilerin yönetime gelmeleri kolaylaşacak. Ayrıca, bir yere seçilebilmek için üye olmak da gerekmeyecek. Sınava başvurmak yeterli olacak."

"Seçime kriterleri, doğal olarak, uzmanlar tarafından belirlenecek ve sınavlar da bunlara göre hazırlanacak. Yeterli kadroya sahibiz."

"Siz nasıl isterseniz. Daha ayrıntılı açıklamalar yapmak, yeni uygulama örneklerimizi, önerilerimizi anlatmak isterdim. İyi olurdu."

"Tabii, tabii... O konulara da değinmek isterim. Tüm bu başarılarımızı bilimsel çalışmalarımız sayesinde elde ettik. Bugün, Sınav Hazırlama ve yakın bilim dallarında ülkemiz bir anlamda öncü sayılabilir. Sınav Standartları Enstitü'müz, dünyanın önde gelen beş enstitüsünden biridir. Sınav Sosyolojisi ve Sınav Psikolojisi bölümlerimiz uluslararası üne sahiptir. Bunlara birinci dünya ülkelerinden bile öğrenci başvurmaktadır. Genel olarak, sınav bilimlerine yurtdışından yapılan başvurular, öğretim sektörünün gelir kaynaklarını oldukça arttırmıştır. Ön-Asya Üniversitesi giderlerinin %65'ini Sınav Bilimleri Bölümü gelirlerinden, Hills Üniversitesi isegiderlerinin%80'ini Sınav Araçları Üretim Merkezi'nden sağlamaktadır."

"Bu noktada söylenecek çok şey var. Uluslararası 28. Sınav ve Çocuk Psikolojisi Üzerine Etkileri Kongresi, onuncu kez ülkemizde yapılmaktadır. Bu, bu yıl düzenlediğimiz yüz ellialtıncı bilimsel kongredir."

"Kongre turizmi" önemli gelir kaynaklarımızdan biridir. Başta belirtmeyi unuttum galiba."

"Bu soruyu da konumuza uygun cevaplandırayım. Birçok yurttaşımız gibi,bizim özel hayatımızda da sınav önemli bir yer tutmaktadır. Boş zamanlarımda daha çok yabancı sınav dergilerini karıştırırım. Magazin türünde olanları tabii ki. Bilimsel olanları mesleğimiz gereği zaten takip ediyoruz. Çocuklarımızın sınavlara hazırlanmasında karım ve ben bizzat yardımcı oluyoruz. Kurslara da gönderiyoruz. Ama, esas olanın kendi çalışmamız olduğuna inanıyorum. Şu sıralarda, eşim en küçük oğlumuzu ana okulu birinci basamak sınavına hazırlıyor. Büyüğü, kızım, ortaokul sınıf geçme ve lise yetiştirme sınavlarına hazırlanıyor. Ayrıca, karım yemek pişirme 5. derece alma ve dikiş/nakış 3. derece sınavına girmeyi planlıyor."

"Evet, sıkışık bir dönem. Bu nedenle, önce söylediğimle çelişiyor ama, küçük için bir hoca tutmak zorundayız. Karım, başvuran hocalar arasında seçme yapabilmek için bir sınav hazırlayacak."

"Mümkün, ama herşeyi devletten beklemek doğru değil. Biz, bu tür küçük sınavları hazırlayabilecek durumdayız. Onun için karım hazırlıyor."

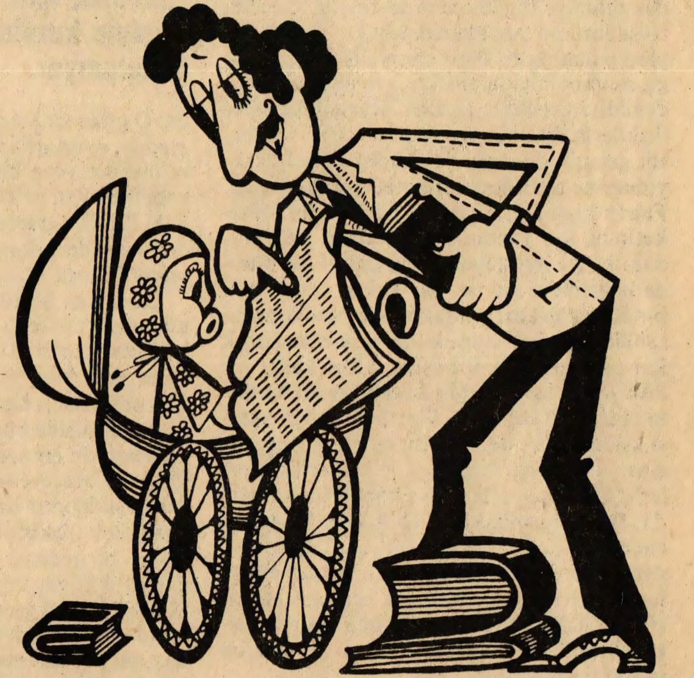
"Biliyorsunuz, üniversite mezunu herkesin onuncu ve daha düşük düzey sınavları hazırlama yetkisi vardır. Devlete yük olmaya gerek yok. Amacımız bu yetkiyi altıncı düzeye kadar genişletmek. Yalnız, onuncu ile altıncı düzey arasında denetim zorunluluğu da koymayı düşünüyoruz. En azından bir süre için."

"Ben o düzeye geldiğimize kesinlikle inanıyorum efendim. Ulusumuz bunları hiçbir kargaşalığa meydan vermeden başarabilecek yeteneklere ve bilgiye sahiptir."

"Ben teşekkür ederim. Bu fırsatı verdiğiniz için. Gelişmeler konusunda kamuoyunu aydınlatabildiysem ne mutlu. Tekrar teşekkür ederim efendim."

Sayın seyirciler, Ulusal Sınav Bakanlığı'nın kuruluşunun 37. yılı nedeniyle, Bakanlık Sınav Geliştirme ve Araştırma Daireler Genel Müdürlüğü Genel Koordinatör Yardımcısı ve Ulusal Sınav Enstitüsü Uzman Baş Danışmanlarından Sayın.... ile yaptığımız söyleşiyi izlediniz. Ulusal Sınav İletişim Merkezi'mizin dördüncü kanal yayını 'Meslek Seçimi Sınavlarına Doğru' porgramının beşincisi ile sürecektir.

"Çalışmalarımızın başarısı ve üretimimizin kalitesi uluslararası düzeyde kanıtlanmıştır. Örneğin 18. Asya-Afrika Sınav Uzmanları Yarışması'nda takım halinde ikinci olduk.

İsveç Çocuk Yazını

ABDULLAH RIZA ERGÜVEN

"Barnboken i Sverige 1750–1950 adlı çocuk kitabının yazarı **Eva Von Zweigbergk**, çocukların 500 yıl önce bugünkü çocuklar gibi insan resimleri yaptığını, Verona'lı ressam Francecko Caroto'nun saptamış olduğunu belirtir (XV. Yüzyıl)

Bütün Avrupa'da çocuk eğitimi ve çocuğun okumaya alıştırılması amacıyla yazılan (1709) çocuk kitabı, Bay **Johan Lockes**'in düşünce ve görüşleri de eklenerek İsveççe'ye çevrilmiştir (1709). İsveççe'ye çevrilen ikinci çocuk kitabı **Mme Leprince de Beaumont'un Magasin des Enfants'**dır (1774).

XIX. yüzyılın ortalarında, İngiliz Yazını'nın etkisinde İsveç Çocuk Yazını'nı geliştiren Emily Nonnen (1812—1905) İngiltere'de doğmuş, İsveç'te yetişmiş ve Göteborg'da ölmüştür. İngilizce çocuk kitaplarını İsveççe'ye çevirdi.

Daha sonra **Zachris Topelius** (1818 - 1898), XIX. yüzyıl çocuklarının dünyasını çekti. Oldukça romantikti. Genç August Strindberg (1849 - 1912) de Topelius'un masallarından hoşlanıyordu.

Selma Lagerlöf (1850 - 1940), İsveç'i kendi görüş ve düşüncesine göre anlattı. Yaşamın gerçek yanlarını yansıtan ufak masallar yazdı çoğunlukla. Bir masal, şiir de olsa gerçeği yansıtabilmeliydi.

Elsa Beskow (1874 - 1935), çocuklar için resimli masallar ve şarkılarla yaratmış olduğu yeni türle çocuk yazınına büyük katkıda bulundu.

Astrid Lindgren (d. 1907) İsveç Yazını'nda

Astrid Lindgren

nir. Ama kitap okuyucularının sayısı 100 000'i aşarsa ödeme kısıntılı olarak yapılır. Bu yüzden Astrid Lindgren okuyucu başına 4 öre (104 kuruş) alır.

Lindgren'den sonra, gençler için kitap yazan

ARAŞTIRMA

Sansür ve Ütopya

KÜRŞAT BUMİN

relerinden koparılıp duvarlarla kuşatılmış. **Hippodamos**'dan **Le Corbusier**'ye kadar bütün

Sansürcü mü ütopist oluyor, ütopist mı sansürcü bilmiyorum. Fakat ikisi arasında bir yakınlık (sırasında fazla bir yakınlık) olduğu kuşkusuz. Ütopistlerin büyük bir çoğunluğu sansürcü. Ütopistle sansürcü arasında böyle bir ilişki kurmak başta yadırgatıcı gelebilir. Birisi, kabaca söylersek, imajiner bir dünyayı betimlemek (kimi zaman gerçekleştirmek) peşinde öteki varolan dünyaya yeniyi sokmamaya çalışıyor. Ütopistlerin imajiner dünyası bizim tarihsel-coğrafyasal zaman ve mekanımızın dışında. Ütopist, içinde yaşadığı dünyanın ilkelerini de kullanmak istemiyor. Ütopistin sarıldığı yeni ilkelerin çok değişik yerlerden (dinsel, toplumsal, teknik) kaynaklanmasına rağmen, ütopyalar genelde rasyonalist. Rasyonalist ve sansürcü! Ütopiste ütopyasını kurduran da **"bu dünya böyle olmayabilirdi"** türünde bir dilek. Böyle bir dilek içinde birçok gelişmeyi taşıyabilir. Yalnızca bir dilek olarak kalabilir (nostalji), daha düşsel bir biçimde ifade edilebilir, düşünce planının dışına çıkmayabilir ve nihayet giderek tarihi, kültürü dışlayan totaliter bir modele de ulaşabilir. Ütopyadaki imajiner boyut fantastik roman, bilim-kurgu roman, masal gibi başka yazılı-sözlü anlatım biçimlerinde de gözlenebilir. Fakat bu türlerdeki **mümkün**, daha sınırlı, daha az toplumsal. Oysa ütopyanın toplumsal iddiaları çok daha fazla. Ütopya da bir "oyun". Fakat şu farkla ki, ütopya ciddi bir **"oyun"**: ciddiyet sansürcüdür.

ÜTOPİSTLERİ YAKMALI MI?

Ütopyaları sansürcü olmalarıyla tanımlayıp hemen mahkûm mu etmeli? Ütopistleri yakmalı mı? Ütopyalar etrafında son yıllarda tekrar canlılık kazanan tartışmalara girmeden bu soruları yanıtlayamayız. Ütopya- ideoloji (Mannheim-Lukacs), ütopya-mit (özellikle Eliade), ütopya-milenarizm (Bloch, Cohn, Berdiaeff), ütopya-komünizm, ütopya-şizofreni ilişkilerinin herbiri uzun birer çalışma konusu. Ayrıca ütopya-karşı ütopya (ya da anti-ütopya) sınırının çizilmesi de kolay değil. Sorduğumuz büyük sorulara yanıt aramayan bu kısa yazıda, sansürle ilişkisi içinde ütopyalarda karşılaştığımız ortak bölenlerden söz edeceğiz.

ÖZLENEN KARINCA TOPLUMU

Ütopistlerin bize çizdikleri siteler bir kristali andırıyor. Düzensizliğe ve uyumsuzluğa yer yok. Başıboşlar, marjinaller, sevdalılar, romantikler bu sitelerde barınamazlar. Ütopik devlet büyük bir kışla. Ütopistlerin özledikleri bir karınca toplumu. Memelilere hiç çekici gelmeyen bu toplumda, yemek-içmekten sevişmeye (hatta ölüme) kadar herşey programlanmış, tesadüfe yer yok, zorunluluk hakim. Simetrik düzen ortak karakterleri. Bu dünyalarda herşey en ufak ayrıntısına kadar düşünülmüş. **Devlet**'te, **Atlantide**'de, Ütopya'da bütün şehirler, bütün evler birbirinin aynı. (gezme çalış!) Birçok ideal sitede bir eve girince bütün evleri tanıyorsunuz. Hatta evlerin içindeki mobilyalar da aynı. Cabet'nin **İcaria**'sinde olduğu gibi, yeni bir koltuk çizmek için parlamentonun onayı gerekiyor. İlk ütopist şehirci Hippodamos, Millet'i bir dama tahtası gibi düşünmüş. İnsanlar doğal çevütopist-şehirciler doğayı kendi istekleri doğrultusunda baştan düzenliyorlar. Kazınmış, temizlenmiş ve yeniden kurulmuş bir site. **Musset**'nin **Saint-Simon** ve **Fourier** ile alay ederken söylediği gibi, **"Dünya bir çanak gibi net ve temiz olacak"** ve **"Bir büyük balkabağı gibi göklerde yuvarlanacak"** Hemen bütün ideal siteler dış dünyadan ayrılmış durumda. Ya bir ada üzerine kurulmuşlar, ya da büyük engeller arkasına yerleşmişler. Çünkü dış dünya kötülük'le özdeş.

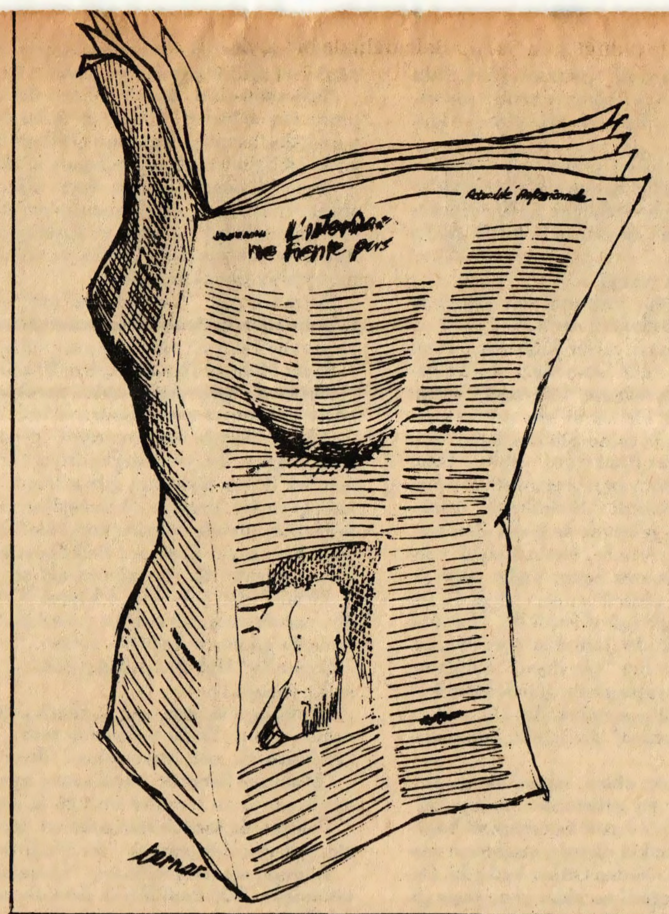
ÜTOPYALARDA DEVLET

Ütopyalarda devlet tam bir mükemmellik içinde. Bu mükemmel devletin düşmanı özgürlük ve birey. Böyle bir devletin olabilmesi için **"saat gibi işleyen"** bir toplum gerekli. Bireyin ortadan kalkması gerekli. Çünkü bireyin ne yapacağı önceden kestirilemez: Sevinebilir, kıskanabilir, nefret edebilir, sevişebilir (....) Birey tek ve değişik. Bireyin bir anası, bir babası var. Oysa ütopyaların model insanı, köksüz, anonim birisi. Herkes gibi, gerçekten **"niteliksiz insan"**. Birçok ütopya birey gibi aileyi de istemiyor. Topluma katılacak yeni üyenin doğum öncesinden eğitimine, mesleğini seçmesine kadarki serüveni aileye bırakılamaz. Kimin kiminle çifleşeceğine (sevişeceğine değil) devlet karar verecek. Kısaları uzunlarla, şişmanları zayıflarla çiftleştirip **"ortalama"** bir kuşak yaratacak. Ütopistin bir modelden kalkarak yontmak istediği toplumda (İcarie'de, İcar bir taş yontucusunu seyrederken **"bir ülke nasıl yönetilebilir"** sorusunun yanıtını buluyor.) eşitlik-özgürlük kavramlarından ilkinin mutlak egemenliği yaşanıyor. İnsanlar doğum öncelerinden ölümlerine kadar kendilerini mutlak bir eşitlik içinde buluyorlar. (Ütopyalardaki eşitlikçilik, çoğu kimse için onların en çekici yanları). Ama toplumda özgürlük yok. Çünkü birey yok. Büyük çoğunluğuyla ütopistler cezalandırmadan vazgeçmiyorlar. (Yıllarını zindanda, işkencede geçiren Campanella bile vazgeçmiyor.) "Polis, diyor Cabet, hiçbiryerde bu kadar fazla sayıda değildir." Çünkü herkes polis, herkes birbirini denetleyip ihbar edecek. Ya da Campanella'nın önerdiği gibi, herkes önce kendi kendinin polisi olup, canına kıyarak cezayı yerine getirecek.

İngilizce ve Fransızcada "dissidents" olarak karşılanan Rusça "inakomysliatehie" sözcüğü **"başka türlü düşünenler"** anlamına geliyor. 1970'lerin başlarından itibaren sıkça kullanılmaya başlanan ve artık hergün karşılaştığımız bu sözcük, ününü, **"başka türlü düşünen"** Ruslara borçludur. Kimler vardı bu başka türlü düşünenler arasında? Hristiyanlar, komünistler, liberaller, milliyetçiler; devletin **"düşünme"** dediği herkes. Her türden ideolojik, politik inançları olan bu düşünenlerin ortak talepleri, düşünce özgürlüğü ve **"farklılık hakkı"** idi. **"Devlet yazarlığı"**nı reddedip, **"izinsiz yazan"** bütün bu başka türlü düşünenler, bilindiği gibi ülkelerindeki okurlara Devlet Yayınları (Gosizdat) yoluyla değil de, kendi yayınları (Samizdat) ile ulaşabildiler.

Yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil, sivil toplum alanını eritmek isteyen totaliter iktidarların bulunduğu bütün ülkelerde, **"başka türlü düşünenler"**karşılarında sansürü bulurlar. Ancak devletin konusunu ve sırasında parasını (ki bu bazılarının büyük ilgisini çeker) verdiği ürünler sansür barajını aşabilir. Çünkü devlet toplumda **"Bir"**in peşindedir; **"başka"** kötülüktür. Birçok ütopyada da gözlendiği gibi marjinal olana (resmi ideolojiye göre) hak yoktur. Akıllar karıştırılmamalı kuşku uyandırılmamalı, **"herşey yolunda"**, ülke **"bir çanak gibi net ve temiz"**olmalıdır. Anlamlı olan **"bütün"** (toplum, devletle içiçe girmiş toplum) olduğundan, ancak o var olacak, birey unutulacaktır. **"Başka türlü düşünen"**, iktidardan başka türlü düşünendir. Dolayısıyla iktidarla karşı karşıyadır.

Ütopyalarda devlet tam bir mükemmellik içinde. Bu mükemmel devletin düşmanı özgürlük ve birey. Böyle bir devletin olabilmesi için "saat gibi işleyen" bir toplum gerekli. Bireyin ortadan kalkması gerekli. Çünkü bireyin ne yapacağı önceden kestirilemez. Sevinebilir, kıskanabilir, nefret edebilir, sevişebilir.

HERŞEY PLANLI

Cabet'nin **İcarie**'sinde bilim gibi edebiyat da düzene sokulmuş, **"planlanmış"**dır. Yazarlar ve ozanlar devlet memurudurlar. Sınavlardan geçmekte ve özel bir eğitim görmektedirler. Basın özgürlüğü konusunda da gerekli önlemler alınmıştır. Her kentte ve bölgede yalnızca birer gazete yayımlanacaktır. Bütün ulus için tek bir **"ulusal gazete"** düşünülmüştür. Yayımlanacak kitapların Cumhuriyet'e yararlı olup olmadığına yalnızca **"Ulusal İrade Muhafızları"** karar verebilmektedir.

Mercier"nin **"2240 yılı"**nda da sansür daha az ciddi değildir: Teleskopu, bütün boş inançları yerlebir edecek **"moral top"** olarak niteleyen Mercier'nin çizdiği tabloda geçmişi hatırlatan herşey sansürde takılmaktadır. İdeal sitenin öğretisine aykırı eser veren bir yazarı, **"doğru yola gelmesi"** için önce her akşam iki örnek yurttaş etkilemeye çalışmakta, bu **"akla davet"** söyleşilerinin sonuç vermemesi karşısında, yazar geri kalan yıllarını hapishanede geçirmektedir.

Orwell'ın, karşı-ütopya türünün en iyi örneği olan **'1984'**de çizdiği **"Büyük Birader"** ile ütopistlerin ideal sistelerinde karşılaşmamak olanaksız. **"1984"**de betimlenen, sloganları tekrarlamanın düşünmek kabul edildiği bir toplum, ütopyaların **"ışıldayan siteler"**ini totaliter iktidarların yontmaya çalıştıkları toplumlarla birlikte hatırlatıyor. Fakat yazının başında söylediğimiz gibi, ütopistlerin sansürcülerle yakınlığından kalkarak, ütopya üzerine tartışmaları kapamamak da gerekiyor. Bir yanda **"Umut İlkesi"**ni ütopyanın temel kategorisi yapan **Bloch**, öte yanda **"Ütopyalar gerçekleştirilebilirler; sorun onların gerçekleşmesine nasıl engel olunacağıdır"** diyen **Berdiaeff.** Tartışma çoktan açılmış. Sansür kapatmazsa.

1945'te gözükmeye başladı. Gerçekten bir devrim yaptı: Pippi Langstrump (1945), Pippi Langstrump gar ombord (1946). bunları daha sonraki Pippi'ler izledi.

Büyüklerin aptalca uydurduklarına kafa tutan, onları kabul etmeyen ve fakat kendi doğru bildiği düşünce ve görüşlerini izleyen bir kız çocuğu tipi. Çocuk, kişiselliğini daha çok Emil i Lönneberga (1963)'da bulur.

ASTRİD LİNDGREN: KİTAPLARI EN ÇOK OKUNAN YAZAR

İsveç'li yazarlar, kitaplıklardan okunmak üzere alınan kitaplardan da belli bir emeklik alır. En çok okunan yazarlar arasında, Çocuk Yazını alanında kadın yazar Astrid **LİNDGREN** başta gelir. Yirmi yıldan beri, Lindgren birinciliği hiç kimseye kaptırmadı.

Författarfond (İsveç Yazarlar Fonu), okuyucuların 1981 yılında kitaplıklardan ödünç olarak aldıkları kitap sayısını açıkladı. Bu açıklamaya göre Lindgren 1 661 233 sayıyla başta geliyor. Kitap başına yazara 21 öre (aşağı yukarı 5,5TL) ödegelir. Kitapları 861 482 kez ödünç alınarak okunmuştur. Üçüncü sırada, kadın çocuk kitabı yazarlarından 718 461'le Elsa BESKOW gelir. Ölmüş yazarların ödemesi kalıtçılarına yapılır ve 50 yıl sürer (yazar öldükten sonra).

Hans PETERSON dördüncü sırada: 670 661, İnger SANDBERG 648 809 Lasse SANDBERG 618 026, Gunilla BERGSTROM 557 758, Hans Eric HELLBERG 516 934, Ulf LÖFGREN 446 272 ve İlon WİKLAND 456 581.

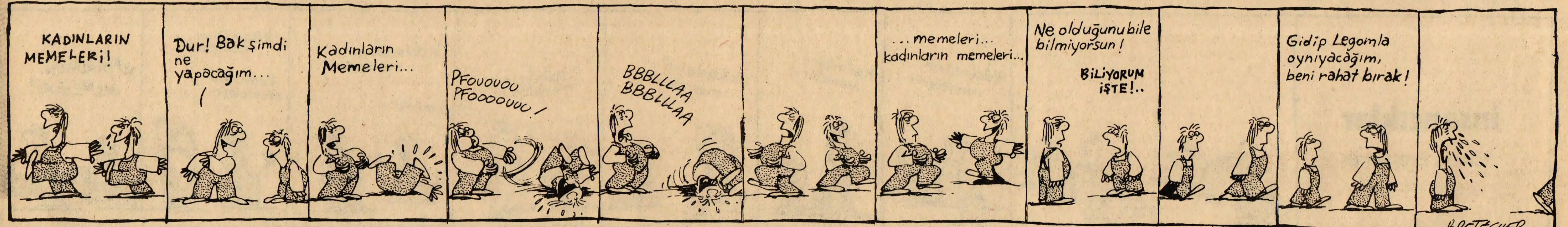
Författarfond, otuz yıldan beri etkinliğini sürdürüyor. Kaliteli yazarlar, çevirmenler, desenciler için ödeme imrenilecek kadar yüksek değil. Böyle bir ödeme ortalama yılda 42 000 kuronu geçmez.

Författarfond devletten belli bir yardım alır. Ödünç kitap gelirleriyle Yazarlar Fonu'na verilen tutar arasındaki fark (para) 'Stipendi'lerle, yazar emekliler için kullanılır. Listede, çocuk kitabı yazarları ilk on sırayı almaktadırlar. Böylece çocuk kitaplarının İsveç toplumundaki işlevinin önemli olduğu ortaya çıkıyor. Bu çocuk kitaplarının okuldaki yeri de ayrıca ilginç! Bu yüzden, diyor Hans Peterson, çocuk kitabı yazarlarının sorumlulukları da artıyor.

Doğabilgini ***Carl von Linné*** *(1707—1778) de zamanının bir bölümünü çocuklara ayırmıştı. Yandaki gölge resimler Linné'nin elleriyle biçimlendirdiği resimlerdir.*

Kış akşamları çalışmaları

İzlenimler... Gözlemler

HAYATİ ASILYAZICI

O da müziği, İstanbul Festivali'nde giderek önem kazanıyor. Örneğin Leningrad Senfoni Orkestrası denli büyük kuruluşların Uluslararası İstanbul Festivaline katılmaları her zaman için kolay olmayabilir. Bu nedenle festivallerde oda orkestraları, küçük gruplar ve resitaller ağırlık kazanabilir. Ekonomik olduğu gibi, klasik ya da modern müziği sevdirme açısından orkestra ölçüsünde olmasa bile yararlı olduğu bir gerçek.

ZAGREP SOLİSTLERİ

Anımsadığıma göre ikinci kez İstanbul Festivaline katılan Zagrep Solistleri, giderek sanatsal gücünü geliştirip büyütüyor. Şefsiz ama konzertmeister **Tonko Niniç**'in müzik danışmanlığında kolloktif çalışmanın başarılı örneklerini veriyor. **Pergolesi** Konçertosu, **Paraç**'ın Yaylılar için müzik parçası, **Vivaldi**'nin Dört Keman yaylılar için **Serenad**'ı ile programını tamamlayan Zagrep Solistleri İstanbul Festivaline renk kattılar.

I Solisti Veneti, iki konser verdi. Oda müziği geleneğine yaslanan topluluk **Vivaldi**'yi değişik ve yeni üslupla yorumluyor. Claudio Scimone'nun yönetiminde büyük bir başarı sağladı. Yönetmeni kimilerince eleştirildi. Bana kalırsa, işini bilen ve barok müziğini çağdaş anlayışla yorumlayan bir sanatçı. I Solisti Veneti de barok müziğini seslendirmede olabildiğince başarılı. Vivaldi'nin bu denli güzel seslendirildiği konserlere az rastlanıyor günümüzde. Programı örneklemeleri ayrı bir özelliğiydi **I Solisti Veneti**'nin. Sözgelimi, Vivaldi'nin Keman, yaylılar ve klavsen için Konçertosu; Mandolin ve yaylılar için konçertosu; Keman, yaylılar ve klavsen için(re majör)Konçertosu, Viola d'amore; yaylılar ve klavsen için Konçertosu (Re minör); İki keman, yaylılar ve klavsen için Konçerto (Re minör) adlı yapıtlarının büyük bölümünü iki ayrı konserde dinleyebilmek gerçekten de büyük bir sanat olayıydı. Bach, Corelli, F. Lecce, Rosini, Albinoni gibi bestecilerin de ilginç yapıtları vardı. Doğrusuya doyurucu iki programla dinleyicilere oda müziği şöleni verdi **I Solisti Veneti.**

Divertimento Salzburg, dokuz sanatçıdan oluşuyordu. Klasik oda müziği bestecilerinin yapıtlarını - tarihsel uygulama-nın dışında kendi anlayışlarına göre daha iyi ve değişik uygulama içindeydi. Deneysel bir topluluk olarak ilgimi çekti. Beğenmeyenlere katılamıyorum. Müziğin çok yönlülüğüne karşı tutucu olmanın ötesinde, çağdaş anlayışla yaklaşmanın yolu ve yordamı olduğunu hepimiz biliyoruz. Ne ki, Divertimento Salzburg, yeni arayışın içinde değişik bir seslendirmeyi yeğliyor.

Londra Gabrieli Maden Üfleme Çalgılar Beşlisi de 1963'lerden bu yana arayışlar içindeydi ve bu türün örneklemelerini en iyi biçimde gerçekleştiren **'Beşli'** olarak günümüzün arayışı giderek günümüz Pop Müzik anlayışını en iyi biçimde temsil etmişlerdi. Aynı özen ve başarıyı **Eder Dörtlüsü**'nde de gördük.

PRAG DÖRTLÜSÜ

Bretislav Novotny (keman), Karel Pribya (keman), Lubomir Maly (viola), Jan Sırc (çello)'dan oluşan dörtlü; Mozart (Fa majör, Kv. 458), Beethoven (Do minör,-No. 4, Op. 18) ve Dvorak (Fa majör, Op.96)'ın Dörtlüler için bestelerini seslendirdi. Bu yapıtlar olabildiğince müziksel biçimde seslendirildi.Üç deha bestecinin Prag Dörtlüsü'nce bu denli başarıyla yorumlanışı az rastlanan sanat olaylarındandır. Çağcıl gelişim ve müzik için var olması düşünülen gereksinimler, virtüözce yorumlanıyor. **Prag Dörtlüsü,** üç büyük bestecinin yapıtlarına çağımıza yansıyan ışığıyla yaklaştı. Güç ama kesin yaklaşım isteyen bu soy modern anlayışla yorumlayışı olağanüstü güzeldi. Bir şey daha var: Çekoslovakya, müziğin köklü ve değişik türlerini sergileyişte örnek ülkelerden biridir.

KULKA

Polonya'nın dünyaca ünlü keman sanatçısı Konstanty Andrej Kulka, sonunda ülkemize geldi ve Waldemar Malicki'nin eşliğinde II. İstanbul Festivali'nin en önemli ve başarılı keman resitalini verdi. Değişik müzik dallarında gerçekten de çok başarılı sanatçıları dinledik. Bunları türlerine göre belirtiyoruz. Keman için de böyle oldu. Kulka bu dalın vazgeçilmez değerlerinden biri. Programına aldığı yapıtlar keman edebiyatının en seçkin örnekleriydi. Brahms'ın 3 numaralı (Re minör Op. 108) ve Szymanowski'nin Sonat'ını seslendirdi. Çok genç yaşta eriştiği ünü hakeden seslendirişiyle resitalini tamamladı. Szymanowski/Paganini Kaprisler (20, 21, 24) günümüz anlayışındaydı, çağdaştı, güzeldi ve olabileceğinin en iyisiydi belki de. Ayrıca Paganini/Prihoda'nın **Çeşitlemeleri**'ni başka bir açıdan yorumladı. Çağımızın değişimi sanata da kaçınılmaz biçimde yansıyor. Kulka, bunun bilincinde ve usta kişiliğiyle 36 yaşında bu bestecileri böylesine başarıyla seslendirebiliyorsa, 30'dan önce eriştiği ünü o çoktan haketmiştir. Hakettiği için de anlaşılırlığa erişti. Şiirselliği fantastik ve simgeseldi. Bu denli ölçülü ve başarılı keman sanatçısına layık bir piyanist eşlik etti. **Waldemar Malicki**. Malicki de piyano resitali için ya da orkestralarımızla konçertolar seslendirmeye çağrılacak düzeyde bir sanatçıdır.

SOFYA ODA KOROSU

Lubomir Pipkov Sofya Oda Korosu, Vasil Arnaudov yönetiminde 35 genç sanatçıyla ilgi çeken bir konser verdi. Topluluk dünyanın birçok ülkesinde ilgiyle izlenen konserler sunuyor. Koral ve enstrümantal müzik türlerinde ilginç yoruma ulaşıyor. Ezgilerle işitim imgesinin birleşimine yetkin biçimde varıyor. İnsan sesini bu denli güzel kullanan koronun estetik araması doğal. Bu bireşime de varıyor Sofya Oda Korosu.

KÜBA BALESİ

Son yıllarda adından ve sanatının üstünlüğünden çok söz ettiriyordu Küba Balesi. Gittiği her ülkede iyi eleştiriler alıyor ve geniş seyirci kitlesinin alkışlarını derliyordu. Yıllardır yurtdışında bu topluluğu görmek için fırsat kolluyordum. Sonunda İstanbul Festivali'ne katıldı ve seyircinin büyük ilgisini çekti Küba Balesi. Bu yıl festivale geleceğini önceden biliyorduk ama son anda bir değişiklik olabileceği için gösteriyi izleyene dek merakla bekledim. Üç gösteri için üç değişik program getirmişti topluluk. **İvan Fenerio**'nun **Hamlet** koreografisini merak ediyordum en çok. Bütün müzik olaylarını izlediğimden **Küba Balesi**'ni bir gece görme olanağı bulabildim. **Hamlet**'i **Carmen, Carmen**'i **Rodin'in Rüyası**'nın izlediği üç bölümlük bir programı gördüm. **Alicia Alonso**'nun Giselle'ini duymuştum. **Carmen**'in de aynı güzellikte olacağını düşünmek güç değildi. Bununla birlikte, geçmişin büyük sanatçısı olduğunu ilerlemiş yaşına karşın kanıtlıyordu **Alicia Alonso.** Carmen'in koreografı ve**Alberto Alonso**'ya **Rodin'in Rüyası** ise **Jacobson**'a aitti. Carmen'in müziği Bizet'nin, **Rodin'in Rüyası**'nın müziği Debussy'nindi. Hamlet'in müziğini sorma olanağını bulamadım. Programda yazılı değildi. Ama güzeldi.

Küba Devlet Balesi, klasik ve modern baleyi ayrı ayrı güzellikte sergiliyor. Çok güçlü dansçılara sahip topluluk. Her yaratı, her olay birbirini tamamlıyordu. İyi düzenlenmiş koreografi iyi dansçıların ortaya koyacağı sanatsal gösteriyle müziği ve konuyu büyütür, etkinliğini artırır.

Hamlet, insanı etkiliyor. **Rodin'in Rüyası** da öyle. Carmen'i çok izlediğim için aynı tadı vermeyebilirdi. Ne ki, Küba'nın **"Don Jose'**si, **Escamillo**'su, **Zuniga**'sı, **Destino**'su, başka yörenin bugüne dek izlediklerimin çok değişik üsluba uygun sanatçılar. Carmen de öyle. Ateşle büyüyü birleştiren Küba danslarının kavranışını olanaklı kılıyordu. Dansla birlikte dansçılar yaşamın simgesi oluyorlardı. Sözü daha fazla uzatmaya gerek yok. Küba, ulusal balesini yaratmıştı..

İSKOÇYA BALESİ

Küba Balesi'ni beğenmiştim ama İskoç Balesi de şaşırttı beni. 1969 yılında Margaret Morris tarafından kurulmuştu. Kısa sürede bu denli gelişme göstermesi önemli bir başarı İskoç Balesi için. Modern baleyi arayışlarında amaca ulaştıklarını belirtmek gerek. Gösteride yer alan **Ursprung**'un müziği Yes Topluluğu'ndan Jon Andersen'indi. Koreografı Royston Maldoom, düzenleme Graham Bowers tarafından yapılmıştı. İkinci yapıt, **Japon Müziğiyle Üç Dans**'tı. Kısahısa Katada'nın müziğini Jack Carter koreografiye dönüştürmüştü, düzenlemeyi Norman Mc Dowell yapmıştı. ilginç üç bölümden oluşuyordu bale. Birinci Dans; **Bir Batılı'nın Japon Tiyatrosu Üzerine İzlenimleri**, ikincisi, **Bir Karakter İncelemesi**, üçüncüsü de, **Davulları** içeriyordu. Genellikle genç dansçıların sergilediği bale yapıtlarını çok olumlu buldum. İnsan yetenekleri ile yaratıcılığı birleştiren genç topluluk, **Syrink**'in müziği ile **Belong**'u da sundu. Norbert Vesak koreografı gerçekleştirmişti.Takım olarak dikkati çekti **İskoçya Balesi.** Norika Ohara, Eleanor Moore, Elaine Mc Donald, Paul Tyers, Robert Hamton, Davide Bonbana usta dansçılar. Çoğunluğu iyi dansçılardan oluşuyor İskoç Balesi'nin. Baş dansçı konusu oldukça çözümlenmiş. Tek tek paragraf açmak oldukça güç bu topluluk için. Ancak, ikili ve daha kalabalık sahnelerde her zaman belirli düzeyi tutturdular.

Jozef Suk 1983

Polonyalı kemancı Kulka

New York Arp Topluluğu Von Würtzler

Günümüz Sanatçıları

de ilgi topluyordu. Seslendirilen bestecilerin 500 yıllık yapıtlarını içeriyor. İki trompet, korno, tuba ve tronbon'dan oluşuyor beşli. Rönesanstan günümüze dek bir çizgi çiziliyor müzik için. **Gabrieli, Arnold, Boyce, Montsalvatge** ve **Hindemith, Viktorya** ve **Edward** çağlarından örnekler getiriyor. İlginç veözgünseslendirişiyle Londra Gabrieli Maden Üfleme Çalgılar Beşlisi, kendini ve sanatını başarıyla kanıtlıyor.

Viyana Üçlüsü, Lardé-Jamet Caussé Üçlüsü belli düzeyin altına inmeyen yorumlarıyla izlendiler. **Margand Dörtlüsü, Suna Kan** ile **Gülay Uğurata**'nın katılmasıyla ilgi düzeyini daha bir artırdı.

SUK ÜÇLÜSÜ

XI. İstanbul Festivalinin sanırım en başarılı üçlüsüydü. Üçü de virtüöz solist sanatçı olmanın verdiği yetkinlikle dengeli, özenli ve başarılıydı. Josef Suk (keman), Josef Hala (piyano) ve Josef Chucro (çello)'nun oluşturduğu üçlü, Smetana ve Beethoven'in bestelerini müzikal düzeyi yüksek bir anlayış ve yorumla seslendirdi. Ezgileri yeni anlayışla ortaya koyuyor. Uyum ve renk açısından başarılı bir üçlü. Programın başına alınan J. Suk'un **Elegie**'si küçük bir denemeydi. Smetana ve Beethoven gibi iki büyük bestecinin müzikselduyarlığınınevrensel boyutta seslendirilişi her türlü övgünün üstündeydi. Geleneksel çizgiye iyi yorum getirildi. Çek Oda Müziği geleneğinin özenli temsilcisiydi.

GÜHER- SÜHER PEKİNEL KIZKARDEŞLER

Son birkaç yılda ülkemiz müzikçileri arası na görkemli biçimde katıldılar. Bestecilerin büyük duyarlığını, evrensel örgüsünü görsel kavrayışla seslendiriyorlar. Mozart **İki Piyano İçin Sonat**, Rahmaninof **I nolu Suit** (Op.5), Stravinski **Bahar Ayini** adlı yapıtlar, Pekinel Kardeşleri başarılı kıldı. Müziksel açıdan da başarılı olan yorumlarını övmek isterim. Çağımızda klasik ve çağdaşbestecileri geleneksel çizgilerinin dışında seslendiren sanatçılar arasında sağlam yer edineceklerini söylemek iyimserliğin ötesinde gerçeği belirlemektir.

NEW YORK ARP DÖRTLÜSÜ

Kendi türünde iyi müzik yapıyordu. Güzel ve aydınlık dolu arp yorumuyla dikkatleri derlemişlerdi. Bu kez eski güçlerinden uzaktılar. Etkili bir duyarlıkta değillerdi. J. Pachelbel, Vivaldi, Bach, Ravel, Pierne, A.von Vürtzler (dörtlünün kurucusu) T. Serly, Albeniz, Kodaly, A.Adnan Saygun ve J. Staruss'un arp için parçaları yer alıyordu programda.

EDER DÖRTLÜSÜ

İlgi çeken bir gruptu. Kendini kanıtlamıştı uluslararası müzik yarışmalarında. İki keman, bir viola ve bir viyolonselden oluşuyordu. Günümüzün müzik anlayışınauygunyorumluyordu bestecileri . Haydn, Mozart ve Brahms gibi üç büyük bestecinin dörtlü için parlak bir başarı oldu seslendirilişi. Parlak ezgilerle üç bestecinin evrenini çizdi. Geçen yıl İstanbul Festivali'nde **Bartok Dörtlüsü**'nü dinlemiştik. Bu kez genç **Eder Dörtlüsü** de bu bestecinin çağdaş uzantısıydı. Müzik yaklaşımıyla dikkati çeken **Eder Dörtlüsü**'nün arayışlı yorum anlayışı içinde olduğu görülüyor. 10. İstanbul Festivali'ne **Omega Pop Topluluğu** katıldı. Ay-

AYLA ERSOY

İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde II. İstanbul Festivali kapsamında "Günümüz Sanatçıları 4. İstanbul Sergisi" 2 Temmuz Cumartesi günü açıldı. Yedi kişiden oluşan seçici kurul, sergiye katılmak isteyen 267 yapıtı değerlendirerek, 71 yapıtın sergilenmesini uygun görmüş, dört resimle bir heykeli ödüllendirmiştir.

Büyük ödülü alan Şükrü Aysan'ın bez üzerine analin boya ile çalıştığı yapıtı, mavi ve yeşil armonilerin belirlediği bir dokudan oluşuyor. Başarı ödülü alan Tomur Atagök, alüminyum üzerine serpiştirdiği siyah yıldız motifleri ve leke görüntülerinde, sert mekanik malzeme ile yumuşak insan yapısından, bütünlüğe ulaşma arayışı içinde. Mustafa Ata "Denge" ve "Ağıt" adlı yapıtlarında koyu mavi zemin üzerine yeşil ve sarı lekelerle görüntülemiş çalışmalarını. İbrahim Örs'ün "Çatı" konulu yapıtı, dikkatli titiz bir çalışma ile gerçekçi bir izlenim bırakıyor. Başarı ödülü alan diğer bir çalışma da Tuğrul Selçuk'un "Gelişim I,II,III" konulu seramik heykeli

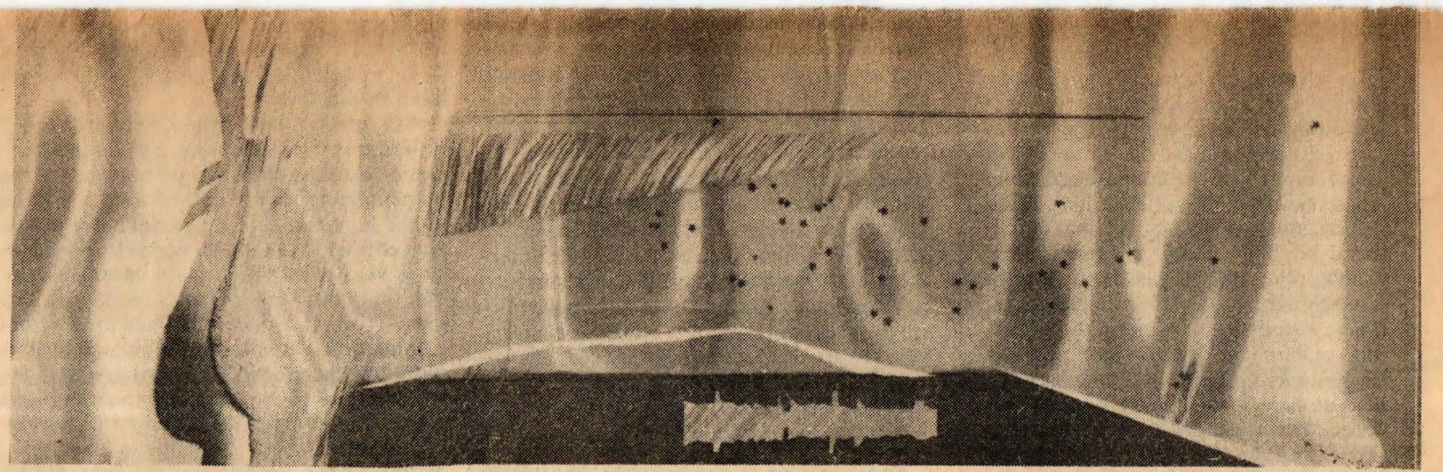
Çoğunlukla soyut bir anlatımın hakim olduğu geometrik formlar, yatay dikey zıtlıkları, koyu bir fon üzerinde leke görüntüleri ile öz yerine biçimsel yanın ağırlıkta oluşuyla, bir bütünlük sağlıyor sergideki yapıtlar. Değişik çalışmalar görüyoruz bu sergide. Tamer Akakıncı siyah kumaş üzerine iplerle oluşturmuş karelerini, Fatoş Beykar bir takım simgelerden hareket ederek yeni arayışlar içinde, kavramsal sanat olarak nitelendirilen çalışmasında. Erol Eti'nin ayna üzerine yaptığı çalışmalar yanında Aydın Uğurlu ip ve çalı malzemesi ile değişik bir görüntü sergiliyor dokumasında. Hüsamettin Koçan'ın koyu renkli fon üzerinde beyaz leke çalışmaları oldukça çarpıcı bir etki bırakıyor. Kemal İskender fantastik iki yapıtı ile sergiye katılırken, Rafet Ekiz "Yabancılaşma" adlı büyük boyutlu yapıtı ile katılıyor bu sergiye. Nüzhet Kutluğ gri ve yeşil armonileri ile köklerden oluşan çalışmasına "Uzay Bitkisi" adını vermiş. Ali Candaş'ın "İnşaatçılar" adlı yapıtı figüratif ve ekspresif niteliği ile diğer yapıtlardan ayrımlanıyor. Süleyman Saim Tekcan, İsmail Avcı, katalogda adını göremediğim Basri Erdem, Mustafa Aslıer- Mahmut Celayir, Faruk Cimok baskı tekniği ile oluşturdukları özgün yapıtları ile katılıyorlar bu sergiye. Ünal Cimit'in "Sevgi tohumlarından yorumlar" adını verdiği seramik çalışmaları, Yüksel Boz'un serbest formlu seramiği, Seyhun Topuz'un kırmızı demir heykeli, Haluk Tezonar'ın büst çalışması ve Hakkı Karayiğitoğlu'nun Nü (Yoga) alçı heykeli salonu biraz daha renklendiriyor.

BELLİ BİR ZÜMRE İÇİN

Resimde elma armut görmekten bıktık, yenilik, özgünlük gerekli diyenler için ilginç bir sergi. Ancak açış konuşmasında Sayın Prof. İsmail Tunalı'nın belirttiği gibi amaç: Sanatı halka sevdirmek, yaygınlaştırmak olmalı. Oysa bu sergiyi halkın anlayıp sevebileceğinden biraz kuşkuluyum. Özünü kendi halkından, kendi kültüründen ve değerlerinden almayan bir sanatı halkın benimsemesi ve sevmesi düşünülemez. Bu sergi belli bir zümrenin görüşünü yansıtıyor kanısındayım, Batı hayranlığı ve öykünmecilik simgeleniyor.

1 Haziran 1983 sayılı "Somut" dergisinde öldüğü gün Şahap Balcıoğlu ile bir söyleşisi yayınlanan Hollandalı ressam Zef Clement'in şu sözleri bize bir uyarı olmalı aslında: "Elimde olsa Türk sanatçılarına Avrupa hayranlığını yasaklarım. Yahu ayağınızı bastığınız toprağa göz atın. Burada binlerce yıllık kültür hazineleri cümbüş ediyor. Uzağa ne gidiyorsunuz? Kaynak burada. Bitmez tükenmez konular Anadoluda yatıyor ve kendisine el atıp gün ışığına çıkaracak sanatçıları bekliyor."

Biz batının tekniği ile kültürünü birbirine karıştırıyoruz. Tekniğini alalım ama kültürünü hayır. Çünkü bizim kültürümüz batıdan daha eski ve köklü temellere dayanıyor. Üstelik öykünme ile bir yere varamayız. Eğer özgün yapıtlar yaratmak istiyorsak, bize özgü değerler sanatımızın çıkış noktası olmalı.

Tomur Atagök "Yıldızlar"

Olağanüstü üç kültür olayı

Topkapı Sarayı'nın bahçesinde sizi, Abdülhamit'in 23 metrelik kayığı bekliyor. Tarih Boyunca Yazılar'ı, Süs Takıları'nı da yanınıza alıp, bir kültür ve zevk serüvenine çıkmağa hazır mısınız? Ya İznik çinilerinin renk armonilerinde, şaşkınlık ve ürpertiyle dolaşacağınız Harem sefasına ne dersiniz?

ZEKİ YUSUF BORAZAN

Belki de dünyanın kalbi, 20 Nisandan beri Türkiye'de atıyor. Çünkü en önemli sanat merkezlerinden biri olan İstanbul, o tarihten beri son derece yoğun, uluslararası kültür olaylarını yaşıyor. 20 Nisandan başlayarak 20 Eylül 1983'e değin sürecek, "Hicretin 15. Yüzyılında İslâm Sanatları Sergisi", 22 Mayıs — 30 Ekim 1983 tarihleri arasındaki, 18. Avrupa Konseyi sanat sergilerinden olan "Anadolu Medeniyetleri" sergisi ve son olarak 20 Hazirandan başlayarak 15 Temmuza değin süren, XI. Uluslararası İstanbul Festivali etkinlikleri.. Sergilenen ve sergilenecek olan sanatsal çalışmalara şöyle bir göz atmak bile, ne derece görkemli zenginlikler karşısında olduğumuzu bize gösterebilir ve bu eşsiz kültür olaylarına bizim de katılmamızı sağlayabilir:

Aphrodisias tiyatro kazısında bulunan Aphrodite taşı, Roma Çağı'na tarihleniyor.

İslâm Sanatları/Kutsal Emanetler, Hat Sanatı, Mimari Yapıtlar, Halı ve Kilim, Çini ve Seramik Sanatları Sergileri. Anadolu Medeniyetleri/Kalkolitik, Tunç Çağı, Hatti Uygarlığı, Hitit Devleti, Hurri Uygarlığı, Troia Uygarlığı, Urartu, Frygia, Lidya, Karia, İon Uygarlıkları, Hellenistik Çağ, Roma Çağı, Bizans Uygarlığı, Selçuk Uygarlığı, Osmanlı Devleti Uygarlığı ile Çağdaş Türk Resim ve Heykel Sanatı Sergileri. İstanbul Festivali/Dünyaca ünlü orkestra konserleri, oda müzikleri, resitaller, Pop ve Caz müzikleri, Folk müzikleri, Vokal müzikler, geleneksel müzik, Tiyatrolar, Bale yapıtları, Mim sanatı, Ulasal Danslar, Geleneksel Sahne Sanatları, resim, afiş, desen sergileri, Sinema Günleri.

Bu genel bakıştan sonra şimdi, söz konusu etkinliklerin bir bölümüne, edinilen izlenimlerin ışığında, daha yakından eğilmeye çalışalım: Sultan Ahmet Camisinin yüzyıllara meydan okuyan sağlam ve estetik yapısı altında yer alan halı ve kilimlerde ilk dikkati çeken şey, olağanüstü eski ve olağanüstü yeni oluşları... Hâlâ canlılıklarını yitirmemiş olan doğal renk ve desenler... Camlara güneş ışıkları ve vitraylarla yansıyan büyülü güzellikler..

Ayasofya bahçesindeki "Çağlar Boyunca Mezar Taşları" sergisinde ise, 100 metrelik bir alan içinde tanık olunan bir tarih. Yaşamış ve yaşamakta olan çeşitli ulusların ayrılık ve bütünlükleri.. Hellenistik devrin, yaşamı ve ölümü bir şölene dönüştürme eğilimleri.. Selçuklu Sanatında, sadeliğin ve doğal yaşamın, Osmanlı'larda ise, dinsel motiflerin ağır bastığı taşlar.

Yeniden onarılarak hizmete açılan İbrahim Paşa Sarayı... Geleneksel bir yapı içinde yer yer modern düzenlemeler.. Türk halk yaşamına ilişkin, fotoğraf ve dekorlar.. Yörük Çadırları, kilimler, sünnet, kına, gelin odaları... Bazen ilk kez görerek şaşıracağınız, bazen de, her adımda kendinizden bir parça bulabileceğiniz günlük yaşamın güzellikleri...

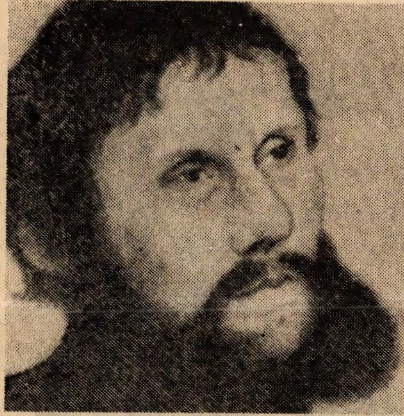
Topkapı Sarayı'nın bahçesinde ise sizi, Abdülhamit'in 23 metrelik kayığı bekliyor.. Tarih Boyunca Yazılar'ı, Süs Takıları'nı da yanınıza alıp, bir kültür ve zevk serüvenine çıkmağa hazır mısınız? Ya İznik çinilerinin renk armonilerinde, şaşkınlık ve ürpertiyle dolaşacağınız Harem sefasına ne dersiniz? Aya İrini'deki, başlangıçtan günümüze topraklarımızda boy atmış, bir araya getirilmiş, insana sonsuz bir süreklilik duygusu veren o buluntuları siz de gördünüz mü? Askeri Müze'deki Padişah Çadırları ile, Galata Mevlevihanesindeki Müzik Aletleri, savaşmak kadar, bir ruh inceliği yaratmak sanatında nerelerden gelindiğini size de gösterdi mi?

Sayın Aydın Gün: "Kişilerin beğenilerini geliştirmek için ne yapıyoruz eğitim alanında? Okullarımızda kurbağanın sindirim sistemine, çekirgenin sindirim sistemine sarfettiğimiz çabanın onda birini bile, güzeli, gerçeği, inceliği, sevme yeteneğimizi geliştirmek için harcayabiliyor muyuz?" diye soruyordu. İşte tüm bu sözü edilen etkinlikler, böyle bir çaba ve hedefin sonuçlarıdır. Ama ne yazık ki, yüzyıllardır her türlü değerimizi bizlere yabancılaştıran, açık bir kültür hegemonyasına karşı, böyle bir uyanış çağını başlatmış olan Atatürk ve onun çocukları Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat bugün aramızda yoklar. Bu mutlu sonucu göremediler.

Merhaba geçmişten geleceğe.. Yurdumuzun, insanlığın yarınına merhaba.

Büyük İskender'e ait Bergama'da bulunan taş, M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihleniyor. Yapıt İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde.

Luther

Forte'nin reformasyonu: Değişik bir tarih yorumu

İLBER ORTAYLI

*Dieter Forte, **Martin Luther ve Thomas Münzer ya da Muhasebenin Başlangıcı.** Türkçeye çeviren: Sargut Şölçün; Kaynak Yayınları, 1983 271 sayfa, 450 TL..*

Reform ve Rönesans, Türk okuyucusunun ilkokul sıralarından beri en azından duyageldiği iki kavramdır. Reform deyince akla hemen Luther gelir: Kudretli ve zalim Katolik Kilisesine (!) başkaldıran bir Alman rahip... Efsane, sadece Hıristiyan kültür çevresinin dışında olan bizlerin değil, Almanların anılarında da yaşar. Güney Almanya'da Worms şehri meydanında bir Luther heykeli vardır; kaidesine Luther'in pek görkemli bir lafı kazılmıştır: "Burdayım ve başka birşey olamam." Reichstag'da (İmparatorluk Meclisi), fikirlerini böyle inatla savunmuş. Bütün Protestanlığı O'nun kişiliğiyle özdeşleştirmek kuşkusuz doğru değil ama değişik tarih görüşleri bile bu doğru olmayan üzerinde birleşebiliyor. Şu sıralar Demokratik Almanya'da da Luther'in 500. doğum yıldönümü için tören, daha doğrusu törenler hazırlanmakta, Almanya tarihinin büyük evladı olarak....

Luther'in Reformasyon'daki abartılı rolünü ölçüye tartıya vurup silen büyük tarih yapıtları vardır. Küçük ama sağlam monografiler de vardır. İncil'in gerçek çevirisi ve kutsal kitabın filolojik yönden tenkidi, Rotterdamlı Erasmus'a aittir. Katolik Kilisesine karşı fikir ve hareketler, Luther'den yüzyıllar önce, Anadolu'da Paulisyenler (Kondratidler), Balkanlar'da Bogomiller, Bohemya'da Jan Huss ve taraftarları, Floransa'da Savonarola ile gelişti. Luther, komünyona (ekmek ve şa-

Ruh çağıran metinler

*"**Sahibinin Sesi**", Sevim Burak, ADAM YAYINCILIK, Ocak 1982, 80 sayfa, "**Afrika Dansı**", Sevim Burak, ADAM YAYINCILIK, Ekim 1982, 88 sayfa, 175 TL.*

MURATHAN MUNGAN

Sevim Burak, biri oyun, biri öykü olmak üzere aynı yıl içerisinde yayımlanan iki kitabıyla birden, tam onyedi yıl sonra yeniden okur karşısında çıkıyor. (İlk kitabı: **Yanık Saraylar** 1965).

Burak'ın öyküleri de, oyunları da birbirinin içerisinde geçen, birbirinden çoğalan metinler. Bu yüzden aynı eksen üzerinde birbirine katlanabilme özelliği gösteriyorlar. Yazdıklarında çoğu kez ortak bir malzeme kullanmasına karşın, her seferinde bunları yeni bir düzlemde yeniden kurabiliyor, onlardan yeni metinler çıkarabiliyor.

Sevim Burak'ın önemi nereden kaynaklanıyor?

Birkez özgün bir yazar Burak. En çok kendine benziyor. Bu yüzden onu ille de bir akımın göbeğine yerleştirmek isteyenler, onu anlamakta da, açıklamakta da yetersiz kalıyorlar. Gerçeklikle kurduğu ilişkiye yazınsal bir ad vermekte ısrar edenler, Bilinç akımından, Gerçeküstücülüğe dek değişik adlar yakıştırmışlar ona; Kanımca bu tür yakıştırmalarla çözümlenebilecek birşey değil Sevim Burak yazarlığı. O, bir yazar için çok temel bir şart olan ve çok zor elde edilen bir şeyi "üslup"u kazanmış; Üstelik bu üslubu hayli kişiselleştirmeyi mümkün kılmış; Böylelikle de olabilecek öykünmecilerinin önünü kendiliğinden tıkayıvermiş. Görünüşte rastgele anımsamalar, savruk çağrışımlar, zaman ve mekân kaydırmaları üzerine kurulu bir anlatı tekniği Burak'ınki. Düşler, anılar, sanrılar, imgeler, alegoriler içiçe geçerek çok katmanlı sarmal bir anlatım oluşturuyorlar. Hatta zaman zaman aklına geleni yazmış, hoşuna giden herhangi birşeye düşünmeksizin yervermiş, ya da ilginç olabileceğini umduğu bir ayrıntıyı metne sokuşturuvermiş sanıyorsunuz. Oysa yazarın işinin güçlüğü de önemi de burada ortaya çıkıyor: Bu denli birbirinden ilgisiz, hatta kopukmuş gibi görünen onca ayrıntıdan, onca dağınık bir malzemeden organik bir bütünlük, sağlam bir mimarî yapı kurmayı başarıyor. Hiçbir şeyin yersiz ya da fazla olmadığını anlayıveriyorsunuz. Tam da "iyice dağıttı" dediğiniz anda, ustaca toparlayıveriyor önünüze serdiği herşeyi. Bu anlamda karşınızdakinin bir yazar değil de, bir büyücü olduğunu düşünüyorsunuz; hem de tam sizi büyüsüne inandırdığı (oyuna kattığı) anda, son noktayı koyarak metnini bitirmiş, büyüsünden vazgeçmiş, sizi tarihin orta yerinde yapayalnız bırakıvermiş görkemli bir büyücü.

Neyi anlatıyor Burak?

Geçmişi, Osmanlının son günlerini, yanık sarayları, sedef kakmalı evleri, kundaklanan tarihi, ölüleri, ölülerini anlatıyor. Onlarla ye-

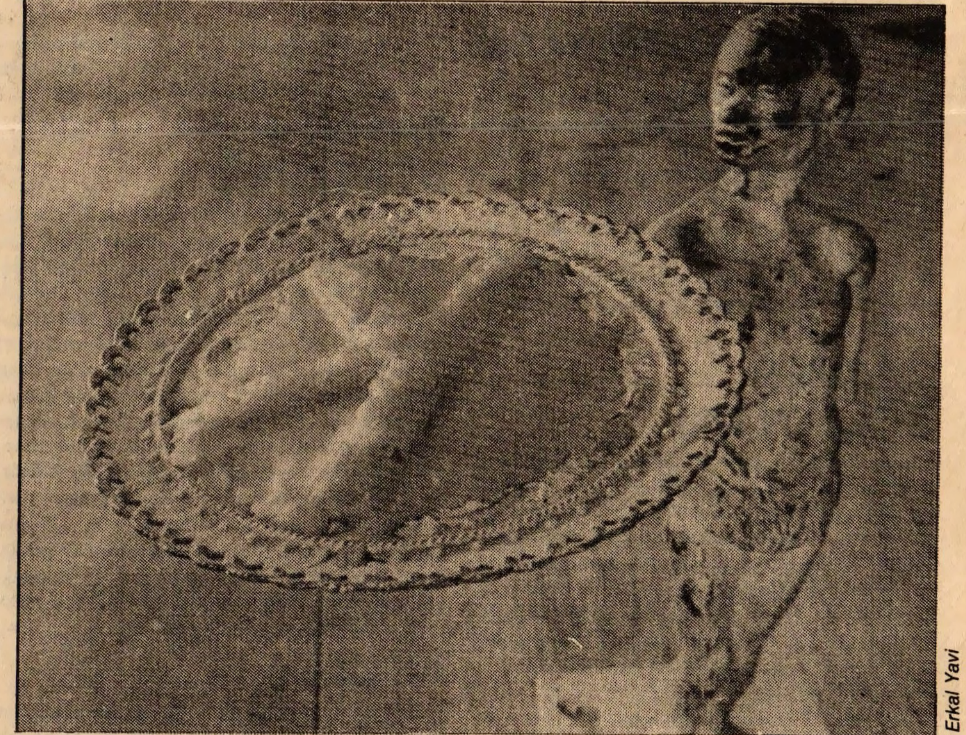
Bu ses ögesi, hem tek tek öykülerin kuruluşunda, hem de kitabın bütününde işlevsel bir ağırlık taşıyor. Ötekilerine oranla kendi içerisinde daha süreklilik gösteren ilk öykülerinden sonra, "**Onaltıncı Vay**"dan başlayarak, kitabın öyküleri kısalıyor, kopuklaşan tümceler giderek ilkin kısa tümcelere, kesik söyleyişlere dönüşüyor. Daha sonra tek bir sözcüğün betimleme ve çağrışım gücüne sığınan bu metinler, en sonda bir Ümmü Gülsüm çığlığına dönüyor; ve kitap bir Arap yalellisiyle bitiyor. İnsanın aklına hemen 1945'lerin ortalığı saran Mısır filimleri ve 'Ümmü Gülsüm kültürü' geliyor. Arabeskleşmenin ilk feryadını duyuyoruz kitabın son sayfasında. Geçmişin ve tarihin yükünü sırtında taşıyan bunamış aksoyluların attığı bir Ümmü Gülsüm çığlığıyla Afrika Dansını noktalıyor Burak.

Bu metinleriyle Burak, bence yazının geleceğe açılan kapılarından birini usulca aralıyor, elinin altında duran söz, ses ve görüntü aygıtlarıyla şimdilik sayıları üç olan yapıtlarıyla o eşikte dimdik duruyor.

Nasıl bir tiyatro Burak'ınki?

Burak'ın tiyatrosu bir tanzimat sahnesi gibi. Yazar, bu ilk oyununda Türk Tiyatrosu için önemli bir yeniliği, bir üslup ataklığını gerçekleştiriyor. Zaman ve mekân kaydırmaları üzerinde gidip gelen bir sanrı üzerine kuruyor oyununu. Yönetmenine sonsuz olanaklar tanıyan, ama büyük tuzaklarından, ince erdemlerinden ötürü de yönetmenini arayan, bekleyen bir oyun çatıyor. Dramaturg olmamdan ötürü edindiğim bir olanakla bir tarihte yazdım "**İşte Baş, İşte Gövde, İşte Kanatlar**" adlı oyununu okuma şansına sahip olmuş ve bu oyuna vurulmuştum. O zamanlar yazdığım "**Dünya**" gazetesinin sanat sayfasında bu oyunlar için "**Osmanlı mekânında absürd denemesi**" nitelemesinde bulunmuştum. Yazarın bu oyununun da bir an önce mutlaka okura kazandırılması gerektiğini düşünüyorum. Burak, tiyatroya rağmen, tiyatro yazmayı başarabilen bir yazar. Bu yüzden de çok çağcıl ve çok önemli.

Burak'ı okuyun. Hele yazındaki moda izleyicileri, Marquez'e Borges'e '**takılanlar**' Sevim Burak'ı mutlaka okumalıdırlar. Bu yazarımızın hiç de onlardan aşağı kalmadığını, ne yazık ki kendi insanına sahip çıkmayan bir ülkenin yazarı olmaktan başka hiçbir suçu olmadığını anlayacaklardır.

Erkal Yavi

Ölü Bir Deniz

Erhan Bener,
Roman, Yazko yayınları, 294 sayfa, 400TL

ÖMER FARUK C.

Roman, iki yalnız insanın motelde geçen bir haftalık beraberliğini konu almış. 55 yaşında yeni emekli olmuş Biyoloji öğretmeni Adnan Refik ve bir Bankada Kambiyo Müdürü olan 45 yaşında Yüksel motelde karşılaşırlar. İkisi de yalnızdır. Ve bir şeylerden kaçmaktadırlar Yüksel, Adnan Refik'i eski sevgilisi Fuat'a benzetir ve ilgilenir. Böyle başlayan tanışma beraberliğe, beraberlik aşka dönüşür.

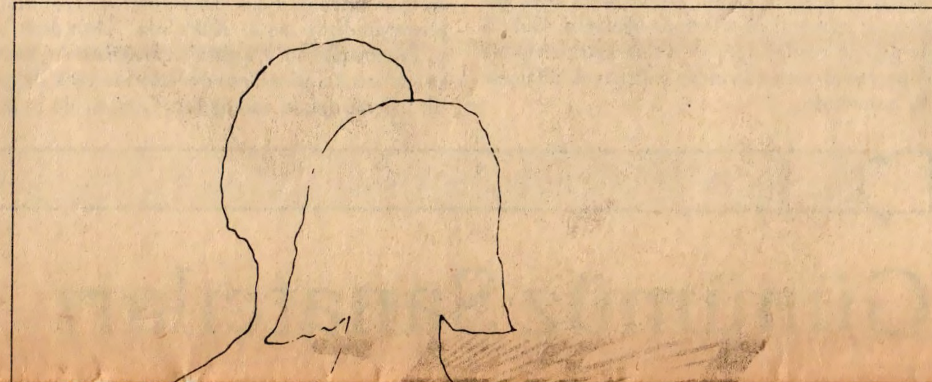
HAYATLARININ YAŞANMAMIŞLIĞINI GEÇ DE OLSA FARKEDİŞ

Adnan Refik emekli olur olmaz, bavulunu toplamış gelmiştir. Geri dönmeye niyeti yoktur. Bundan sonra hayatını tek başına yaşayacaktır.

Yüksel de bavulu almış gelmiştir. Bir süre kafasını dinlemek, sorunlarından kurtulmak istemiştir. İkisi de kaçmıştır. Hayatlarının yaşanmamışlığını farketmişlerdir. Ve arayış içindedirler. Hep birşeylerini bastırmışlardır. Ve tam da herşeyin bittiğini sandıkları an karşılaşırlar. Bir dayanışma kuru-

şey yoktur. İki tarafta başında ne ise üç aşağı beş yukarı sonunda da odur. Değişen duygular ve ihtiyaçtır. "O hesapsız süssüz, yapmacıksız birlikteliklerini bir daha yaratmaları olanaksızdı."(s.291) Artık beraberliğin sürmesi için özveri gerekir. Ya da sürmeyecektir. "Bu duyguyu büsbütün yitirmektense her türlü özveride bulunabileceğini düşünmüştü. Oysa bu doğru değildi. Sevgide özveri olamazdı." (s.252) der Yüksel. Gerçekten de sevgi doğal olarak süren bir şeydir. Özveri gerektirmez ve onunla bağdaşmaz. Özveri ile süren aşk olamaz.

Tabii, bu aşkın çıkmazı, daha geniş boyutludur. toplum, alışkanlıklar, değer yargıları ve bunların bilinçteki yansımaları bir kenara bırakılamaz. Torun sahibi insanlardır ve sürekli, "Toplum ne der?" "Arkadaşlar nasıl karşılarlar?" soruları kafalardadır. Yüksel bunu sözlerle ifade eder: "Küçük kışkırtmalar, bir bekar odasında yaşanan gelip geçici ilişkiler hoş karşılanabilirdi, ama kırk beşine gelmiş, torun sahibi olmuş bir kadının aşık olması kabul edilemezdi" (s.225)

DERİN GÖZLEMCİ BENER

Bazıları çok merak eder, hatta tartışmaları konu olur, roman gerçekten yaşanmış mıdır? Yazar, kendi hayatını mı yazmıştır? Yoksa hayal ürünü müdür? diye. Doğrusu ben özellikle bu romanda merak etmedim. Çünkü o kadar bizden bir olay ki, gerçekten yaşanmış veya yaşanmamış olması hiç önemli değil.

Bener, romanındaki tiplerini iyi tanımaktadır. Onları bütün yönleriyle aktarabilmiştir. İyi, kötü; üstün, zayıf yanları gözler önüne serilmektedir. Herkes kendisinden birşeyler bulabilmektedir romanda. Köylü çocuğun çıplaklığını seyretmesinden gizli bir zevk alan Yüksel de, Yükselin başıyla yaslandığı için kolu uyuşan ve bunu ifade eden Adnan Refik de gerçek kişilerdir.

Bener, romanda, Yüksel ve Adnan Refik tipleri ile iki ayrı toplumsal şekillenme sunmaktadır. İkisi de sorunlarından kaçıp gelmişlerdir. Fakat Adnan Refik sorunlarını geldiği yerde bırakmıştır. Onda mücadele yoktur. Oysa Yüksel sorunlarıyla içiçedir ve mücadele halindedir. Roman Yüksel'i ön plana çıkarmaktadır. Çünkü esas başkaldırıyı Yüksel temsil etmektedir. Kafası kızınca kocasına "Sevgilisiyle gitti" dersiniz diye haber gönderebilmektedir.

Yüksel'in modernliğine karşı, Adnan Refik Şarklıdır. İçten içe Yüksel'in rahatlığından (çıplaklığından) hoşnutsuzdur. Bener, Adnan Refik'in şahsında geleneksel erkek tipi çizmektedir.

Adnan Refik, "Aşkı cinsel eylemi yenilir yutulur hale getirmek için uydurulmuş bir masal"(s. 287) olarak nitelemektedir. Yine başka bir yerde "Sevgilerini besleyip büyütecek, tazeleyecek hiç bir kaynak yoktu cinselliklerinden gayrı ve bu kaynak da önünde sonunda en azından ikisinden biri için çok çabuk kurağa hükümlüydü" (s285-286) demektir. Cinsel eylemi aşkın yerine koymaktır. Ve asıl aşk olarak cinsel ilişkiyi görmektedir. Bu bakış tam da Biyoloji öğretmeni bakışıdır. Adnan Refik daha materyalisttir. Ya-

rapla İsa'nın ulûhiyyetini tevarüs) karşı çıkmadı ama, Pietro Pomponazzi Aristoteles mantığı içinde bu ibadeti eleştirdi. Nihayet ünlü sosyolog-düşünür Max Weber Protestan ahlâk ve görüşünü kapitalist gelişmenin anası olarak betimledi ama, kapitalizmi Protestan hareketinin anası olarak betimleyenler de çıktı. Bizim ülkemizde Protestanlığı laik, mantıkî, liberal bir dini hareket sananlar vardır. Yanlış. XVI. - XVII. yüzyıllarda Protestan şehirleri ve prensliklerindeki yobazlık ve Katoliklere yapılan zulüm, cümlenin malûmudur. Fransa'da Katolikler Protestanları kaçırttı, ama Almanya'dan da Katolikler kaçtı. Schlumberger (Şlumberje okunur) gibi bir alay Alman soyadlı Fransız vardır. Tarihin en çilekeş cemaatlerinden biri, İngiltere'deki Katolik cemaatidir.

Almanların pek de ünlü olmayan yazarı Dieter Forte, **Martin Luther ve Thomas Münzer ya da Muhasebenin Doğuşu** adlı oyununu, olayı ikinci biçimde yorumlayan tarihçilere göre yazmış. Luther, sermayenin ve taçların emrinde; Münzer ise köylü ayaklanmalarının önünde . Bütün Alman ve Avrupa tarihinin bu radikal yorumunu bilmek için - hele yaz aylarında, rahatlık ve zevkle - okunacak bir oyun. Zaten oynanacak değil, okunacak bir oyun olarak yazılmış. Vardır böyle oyunlar; örneğin, Kont Gobineau'nun "Rönesans" adlı oyunu da böyle hoşça okunacak bir tarih eseridir.... Gene Forte hatırlatıyor ki, muzaaf muhasebe usulü de Protestanların değil, Katoliklerin icadıydı. Katolisizmi kapitalizmin gelişmesine engel olarak görenler bilmelidir: Fransisken rahipler geliştirmiş şirketler muhasebesini. Zaten Rönesans Katolisizmi, dünyaya pek öyle yobazca bakmıyordu. Araştırma, öğrenme merakı, Protestanlardan az değil, fazlaydı bile.

Dieter Forte'nin oyununun Türkçeye çevrilmesi, bu nedenle okuyucumuzun, Avrupa tarihinin önemli bir dönemini ezberletilmiş kalıpların dışında bir gözle tanıması açısından yararlı oldu. Eser bunu başarabiliyor ve tarihi sıkmadan öğretebiliyor. Nakledilen olaylarda fantezi payı yok; hepsi gerçeklere dayanıyor. Yazarın yorumu, bu gerçeklerin vurgulanışında aranmalıdır. Çeviri güç bir çeviri; ancak Sargut Şölçün bunu başarabilmiş. Değişik tiplerin farklı üslûbunu, argoyu verebilmiş. Buna rağmen birkaç hatasını belirtmek gerekiyor, kitabı belki de kumların üstünde okuyacak olanların, metin üzerinde gerekli düzeltmeyi yapmalarını sağlamak için.... Örneğin s. 235'de, Bibienna'nın "Şu Luther'in yazdıklarına bakarsan, hepsi Ortaçağ'dır" şeklindeki ifadesi iyi bir cümle kuruluşu değil; "...Ortaçağ'dan kalmadır" veya "...Ortaçağ'ı aşamamıştır" demek daha doğru olurdu. Papa'nın, aynı sayfanın en altındaki repliği ise, "Ben ancak Papa olduktan sonra rahip oldum" şeklinde verilmeliydi; "Ben Papa'yken önce papaz oldum" pek anlaşılmıyor. Sen Piyer kilisesini "Petersdom" diye çevirmek de yanlış. Aslında, Papa'nın episkopal katedrası da Roma'daki St Pietro de Laterani'dir. Bu bir - iki pürüz dışında, kitabın arkasında yer alan teolojik lugatçe ve açıklamalar, okuyucu için yararlı olacaktır.

niden konuşmak istiyor. Herşeyi yeniden konuşmak. Büyü yapar gibi yazıyor, bu yüzden olsa gerek bütün metinlerinde sanrının gücünü görüyorsunuz. O yenilmez gücünü. Her öyküsü, her oyunu gizli bir tören gibi, metinleriyle ruh çağırıyor sanki, tarihin, geçmişin, ödeşmelerin, insanların ruhunu. Bütün tarihleri birarada yaşayan bir Bilincin sayıklamaları diye bakabilirsiniz bütün yazdıklarına. Bu 'Bilinç',tarihle, toplumla hesaplaşan bütün sayıklamalarında çağrışım hızını yakalamaya çalışıyor. Bütün tümceleri kırıp parçalanıyor, metnin ortasına dağılıveriyor, hatta zaman zaman bir tek sözcüğe iniveriyor bütün söylemek istedikleri.

O bir tek sözcüğe
Nasıl anlatıyor Burak?

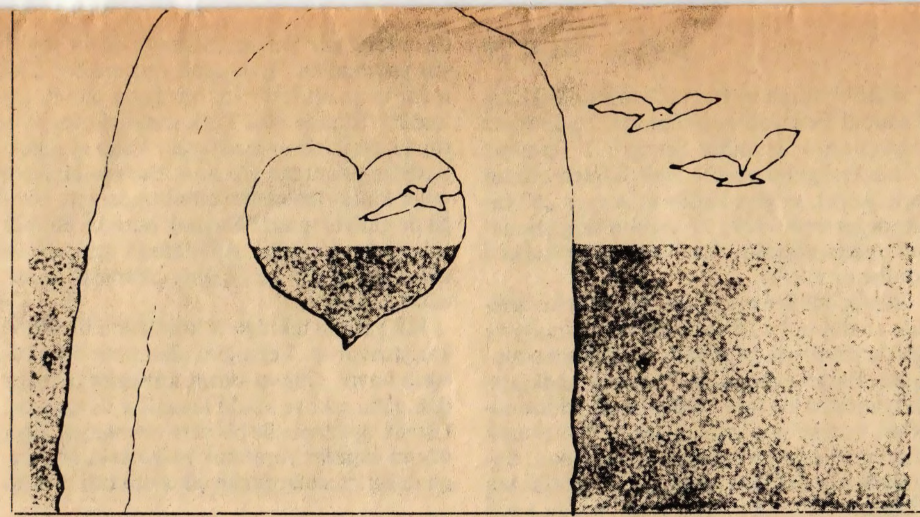
Daha çok bir atmosfer yazarı diyebiliriz onun için. Şizofrenik ya da paranoid diye **kodlandığında** tanımlanabilecek olan sanrılı bir atmosferi ustalıkla kuruyor. Keskin bir karaalayı, en ince makamdan bir incesızıyı, olağanüstü incelikteki ayrıntıları, saplantıları, takıntıları, yinelemeleri barındıran, bunlar üzerine kurulmuş bir atmosfer. Dışarıdan gözlenilerek (ve de özenilerek) değil, içeriden yaşanılarak kurulmuş, dolayısıyla da gücünü sahiciliğinden alan bu karabasansı evren, bir zaman sonra sizi de içerisine alıyor, kıyısında durup gözlemekle yetinemiyorsunuz artık, o algı dünyasının zehirli büyüsüne kapılıp, peşisıra sürükleniyosunuz. Bir çeşit yazın ritüeli bu. Kurumlaşmış algılama biçimleri içerisinde kavranılması mümkünsüz olan boyutlara götürüyor sizi, ya da gerçeklik diye bildiğimiz şeyin farklı yüzeylerine küçük mucizeli seyahatler düzenliyor. Bu anlamda Sevim Burak yazarlığı güçlü bir görme biçimi taşıyor, yazarın üslubunda somutlaşmış, anlatımına sıkı sıkıya bağlı bir görme biçimi.

Zaten çok görsel bir anlatım Burak'ınki. Yalnızca betimlemeden kaynaklanan, sözcüklerle çizilmiş, benzetmelerle desenlenmiş bir görsellik değil onunkisi. Bunlar zaten fazlasıyla var yazdıklarında. Bütün bunlara ek olarak, bunları da yedeğine alan ama daha başka bir noktaya ulaşmayı amaçladığını sandığım bir görselliğin peşinde o. Sinema, TV, video çağında dolaysız olarak göze seslenmeyi amaçlayan yeni bir yazın görselliği kurmak istediği kanısındayım. Örneğin "**Afrika Dansı**"nın sayfa düzenlemesinde her sayfa yalnızca yazılı bir metin gibi değil aynı zamanda, bir ekran gibi düşünülmüş ve gerçekleştirilmiş. Buna bağlı olarak, yalnızca sözdizimini bozmakla yetinmiyor, satırların yerleşim biçimini de bozuyor; Bu satırları aşağı-yukarı kaydırıyor, sağa-sola serpiştiriyor, sayfanın ortasına dağıtıyor, parantezlerle ayırıyor, kimi zaman resim kullanıyor. Bununla sanırım hem metinleri için bir gereklilik olan **'çoğul okuma'** biçimini sağlamlaştırıyor; hem de amaçladığı görsel efektleri güvenceye alıyor.

Metinlerin görsel gücünün yanısıra, bir de daha ilk okumada ayrımsanan bir sesi, bir temposu, bir ritmi var. Özellikle "Afrika Dansı" ve "Onaltıncı Vay" adlı öykülerin bütünüyle ses üzerine kurulduğu söylenebilir. Yinelemelerden, sözcüklerin diziminden, zaman zaman kopuklaşan tümcelerden, onların hızından oluşan bir ses. Bir tamtam ritmi, bir dalga hızı, bir vapur sesi. Bu yüzden Burak'ın metinlerindeki yinelemeler bir yazın kusuru olarak değil, bir ses aracı olarak değerlendirilmeli.

lur benzer sorunlara karşı aralarında.Yürekleri açtır. Ve kendi bildikleri gibi yaşamaya duyulan özlemle doludurlar. Bu duygu onları yakınlaştırır.

Aşk ayaklarını yerden keser, ikisi de bulutlardadır. Olumsuzluklar görülmez, hep iyi yönler ortak taraflar ön plana geçer. Ama bu ne zamana kadar? Aşk o kadar parlak bir şeydir ki, uzun süre bu parlaklığını muhafaza edemez. Mutlaka bu parlaklık biraz azalacak veya kaybolacaktır. Bu bazan daha çabuk olur, bazan daha yavaş. Ama aksi olamaz. Tılsım bozulacaktır. Romanda da bozulmaktadır.Bener bunun bilincindedir.Birbirini tanıdıkça ve yakınlık arttıkça bazı şeyler batmaya başlar. Tılsımın bozulmasıyla olumsuzluklar ön plana çıkar. Artık gerçekle karşı karşıyasındır. Başlangıçta abarttığını, olmayan şeyleri affettiğini anlarsın. Hayal kırıklığına uğramışsındır. Aslında değişen bir

Kapak: Sait Maden

zar bunu esaslı gözlemlemiştir.

SONUÇ

Sonuç baştan bellidir. Başarısızdır. Bu beraberlik sürdürülemez. Bener de bu gerçeklerin ışığında böyle noktalamaktadır. Gerçekçi bir sondur bu. Toplumsal gelişme de henüz bu bereberliğin 'mutlu son'unu kaldırabilecek düzeyde değildir. Bener, "Toplumdan, aşağılık insanlar topluluğundan kaçış ve hiç kimseye hesap vermeyecekleri bir yaşam düzeni" (s.98) istemek olarak ele alıyor ve toplumdan kaçamazsın diyor. Git orada mücadele et.

Ancak benim gönlüm, ne yalan söyleyeyim, 'mutlu son'dan yana idi. Belki bazıları bu isteğe bıyık altından gülecektir. Şüphesiz toplumsal taassup bireysel çıkışlarla yıkılamaz. Ancak değer yargılarına başkaldırıların ve başarının olumlu katkısını da görmemezlik edemeyiz.

İLANLAR

İ.T.Ü. Türk Musikisi
Devlet Konservatuarı
Enstrüman Yapım Bölümü
Öğrencilerinin Yapıtları Sergisi
7—22 Temmuz 1983
11. Uluslararası İstanbul
Festivali Programı
URART SANAT GALERİSİ

yazko
felsefe yazıları
6. KİTAP
TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'YLA KONUŞMA
Felsefe, Kültür ve Eğitim Üzerine
AHMET ARSLAN/İyonya Fizyologları mı, Atina Filozofları mı?
JEAN BAUDRILLARD'LA SÖYLEŞİ
İmbilim ve Çağdaş Sorunlar Üzerine
CEM TAYLAN/Georg Lukacs'ın Gerçekçiliği
RENE MICHA/Lukacs'ın Estetiğinde Sinema
ERKUT SEZGİN/Wittgenstein:Dil ve Dünya
VEHBİ HACIKADİROĞLU/Epistemolojide "Yinelenme Sorunu"
GÜVEN SAVAŞ KIZILTAN/Özel Yabancılaşma Tarzları
IMMANUEL KANT/ "Aydınlanma Nedir?" Sorusuna Yanıt
ARİSTOTELES / Metafizik - V . Kitap (D)
NALÂN KESEROĞLU/"Bilimsel Devrimlerin Yapısı" Neleri İçeriyor?
MEHMET HİKMET/ "Sivil Toplum ve Devlet" Üzerine
AÇIKLAMALI KAYNAKÇA

kulağımız kirişte
şiirler
RIFAT ILGAZ
ÇINAR YAYINLARI
Klodfarer Cd. Aksoy Han 31/7
Çemberlitaş - İstanbul
Tel: 5 28 21 72
YENİ ÇIKTI

yazko YAYIN DÜNYASINDA EN ÖNDE
ERHAN BENER
ÖLÜ BİR DENİZ
Roman
400 Lira
PINAR KÜR
ASILACAK KADIN
roman 3. basım
200 Lira
SALİM ŞENGİL
GÜZEL BİR OYUN
öyküler
150 Lira
ÖZDEMİR İNCE
YEDİ DERYALAR GEÇSEN
şiir
150 Lira
ÜMİT KAFTANCIOĞLU
İSTANBUL ALLAK BULLAK
öyküler
250 Lira
YENİ BASIMLAR
FİKRET OTYAM
ADI YEMENDİR
Gezi, 2. basım
BÜTÜN KİTAPÇILARDA
YAZKO, P.K. 442-Sirkeci/İstanbul

KAYNAK YAYINLARI
Halil Berktay
KABİLEDEN FEODALİZME
•
Ayşe Kilimci
SEVDADIR HER İŞİN BAŞI
•
Dieter Forte
MARTIN LUTHER ve THOMAS MÜNZER
ya da
MUHASEBENİN BAŞLANGICI
•
Bertolt Brecht
AŞK ŞİİRLERİ
•
Halil Berktay
CUMHURİYET İDEOLOJİSİ ve FUAT KÖPRÜLÜ
•
Turan Güneş
ARABA DEVRİLMEDEN ÖNCE
•
Nuri Yıldırım
ULUSLARARASI ŞİRKETLER
•
İlber Ortaylı
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ALMAN NÜFUZU
•
David Hume
DİN ÜSTÜNE
•
Christopher Hill
1640 İNGİLİZ DEVRİMİ
•
G.V. Plehanov
TARİHTE BİREYİN ROLÜ
•
Mahmut Gologlu
DEMOKRASİYE GEÇİŞ

İsteme Adresi: Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu-İST.
Dağıtım:
İstanbul: Say, Deniz, Barış, Özgür, Bilgi
Ankara: Can
İzmir: Şentürk

Pınar Kür ve Bir Deli Ağaç

KİFAYET BEYOĞLU

"Bir Deli Ağaç", kitaba adını veren öykü... Yazarın da "aklım fikrim yeni aşkımda şimdilerde" dediği "Bir Deli Ağaç" kitabın en duyarlıklı öyküsü bence... Yaşamın güzellikleri ve İstanbul'un doğasal görüntüleri sergilenmiş yer yer bir aşkla birlikte

Sanat dergilerini izleyebildiğim kadarıyla **Bir Deli Ağaç**'la (1) ilgili ilk değerlendirmeyi Füsun Akatlı yapmıştı (2). 'Pınar Kür'ün öykücülüğü romancılığından-beklenmeyecek kadar demeyeyim ama- birkaç kat daha iyi' Akatlı'nın değerlendirmesine **Bir Deli Ağaç**'ı okuduktan sonra katılıyorum ben de. Akatlı kitaptaki bütün öykülere kısaca değinip yazın hatalarına da yer vererek: "Belki de bir romanı tasarlarken vazgeçilmişlerden kalanlar gibi geliyor okuyana" diyordu. Okunması gerekli duyarlıklı bir yapıt **Bir Deli Ağaç.** Pınar Kür, aşk ve ölüm temalarını işlediği beş öyküden oluşturmuş kitabını. İlk öykü "Yaz Gecelerinde Keman": Oldukça duyarlıklı ve güzel bir anlatımı var. Öykünün baş kişisi Sevim Hanım, elli yaşlarında, yalnız yaşayan bir kadın. O yaştaki insana özgü bunalımları var, yalnız yaşama ilişkin... Yirmi yaşlarındayken sevgilisi İlhan'ı bir trafik kazasında kaybettiği için yaşama küskündür. Bir gece yarısı, Brahms'ın konçertosunun sessizliğe yayılmasıyla geçmişine döner. Yıllardır içinde özenle yaşattığı, ama sevgilisi İlhan'ı anımsattığı için dinlemediği bir keman konçertosudur bu. Bile bile ölü sevgilisini diriltme çabası uyansa da içinde... Bir gün müzik sesinin geldiği karşı daireye yasak aşk yaşayan bir çiftin yerleştiğini öğrenir.. Kendi umarsız aşkıyla onların birlikteliklerini özdeşleştiri. Yaşamı duyumsamaya başlamıştır artık. Yaşamaya başlamıştır yeniden... Yirmibeş yıldır bıkmadığı tekdüzeliği, umutsuz yaşamı sergilediği yaşamı bir anda Regression (Gerileme) gösterip, sanki durduğu yerden yeniden başlayıp renklenmiştir... Üstelik yıllardır ağlayamayan Sevim Hanım artık ağlayabiliyordur yeniden...

Sevim Hanım sevgilisinin ölümünü yadsımış, (inkâr mekanizması geliştirmiştir.) Oysa kendisi **psikoloji eğitimi** yapmıştır. Geliştirdiği bu yoksamayı gidermek için hiçbir çaba göstermez. Psikolojinin yararlarını bildiği halde neden kulaklarını tıkamıştır? Anlamsız geçen bunca zamanda, hiç mi bir çift sevgiliyi göremedi, ya da Brahms'ın keman konçertosunu duyumsamadı?.. diye sormaktan alamıyorum kendimi... Usum acı ve anlamsız geçen bu uzun yıllara takılıyor her nedense.. Oysa Sevim Hanım, psikoloji kitaplarından da uzak kalmaz: "Hiçbir şey bulamadığında okul yıllarından kalma ruhbilim kitaplarını yeniden karıştırırdım genellikle (s.41)

AKATLI'DAN SONRA SEYDA

Füsun Akatlı'nın değerlendirmesinden bir yıl sonra. Mehmet Seyda'nın değerlendirmesi yer almıştı (3) Aynı yapıtla ilgili. Mehmet Seyda değerlendirmesinde kitaptaki "Taksim-Maçka", "Herkes Bana Düşman" adlı iki öyküyü yalnız isim olarak belirtmekle yetinip, 'Yaz Gecelerinde Keman'ı oldukça duyarlıklı bulduğunu belirtmişti...

Bir ay sonra Fatma Akerson aynı kitabın valnızca bir öyküsünü "Yaz Gecelerinde Ke-

"Bir Ayrılık Şarkısı" dördüncü öyküsüdür **Bir Deli Ağaç**'ın. Bu öyküde "Yaz Gecelerinde Keman"daki beklentimizi, yani psikolojinin yararlarını, baş kişimiz kendi kendine özeleştiri yaparken görüyoruz. "Zamanla, onlar dışında bir dünyam gelişmeye başladığında bana yeterince anlayış göstermedikleri, özgürlük tanımadıkları için az mı kızdım sinirlendim?" (s.89) derken bunu iyice gözlemleyebiliyoruz. Bir genç kızın uzun bir ayrılıktan sonra annesini görmeye gelişi, çocukluk günlerinin bilinçaltındaki yansıması konu ediliyor. Çocukken eleştirdiği anne ve babasını olgunlaştıkça daha başka bir gözle görebilmenin aşaması sözü edilen...

"Bir Deli Ağaç", kitaba adını veren son öykü... Yazarın da "aklım fikrim yeni aşkımda şimdilerde" (5) dediği "Bir Deli Ağaç" kitabın en duyarlıklı öyküsü bence... Yaşamın güzellikleri ve İstanbul'un doğasal görüntüleri sergilenmiş yer yer bir aşkla birlikte... Bir Deli Ağaç'ın özgürlüğünden yola çıkarak özgürlük sevdalarına götürebilmiş bir insanı yüreklice... Bir insanın kendisini tanıyıp, yetilerini görebilmesini, kendi kendine yetmesini anımsatmak istiyor... Gerçi, Mehmet Seyda; "Bir Deli Ağaç'ı pek tutmadım. Ağaçla özdeşleşen bir deli kız konu ediliyor. Ressam da fazla idealize edilmiş" diyordu (3) aynı yazısında. Belki fazlasıyla idealize edilmiş bu genç kızın aşık olduğu ressam. Ama yine de çevremizde bizi yönlendiren, gerçekleri gösteren, yanılgılarımızı onlarla duyumsadığımız insanlar az da olsa yok mu? oysa bu ressam (erdemli kişi) bazı insanlara göre kötü bir yaşam sürmekte... İyi ve kötü kavramlarının göreceli olduğunu ayrımsarız bir kez daha öyküyü okuyunca...

---

(1) Bir Deli Ağaç, Pınar Kür, Yazko Yayınları.
(2) Milliyet Sanat Dergisi, 15 Temmuz 1981.
(3) Gösteri, Ağustos 1982
(4) Çağdaş Eleştiri, Eylül 1982
(5) Yazko Edebiyat, sayı 6

Osman Şahin öyküsü

NECATİ MERT

Osman Şahin, "Kırmızı Yel" öyküsüyle 1970 TRT Hikâye Büyük Ödülünü alıp adını duyurduktan sonra, emeğini, tümü de öykü olan dört kitapla sergiledi: "Kırmızı Yel" (1971); "Acenta Mirza" (1974) "Ağız İçinde Dil Gibi" (1980), "Acı Duman" (1983); bir de çocuk öyküleri: "Kraleli" (1979)

Toroslarda geçen çocukluk ve Fırat yöresi ağa köylerinde geçen öğretmenlik yıllarının etkisiyle, konularını, Doğu ile özellikle Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde örneklerine sık rastladığımız feodal ilişkilerden çıkardı. Ağa ile marabaların ters düştüğü durumlar, aynı "Muhammed uşağı" marabaların birbirleriyle kapışmaları, boş inançlar, din sömürücüleri, güç çalışma koşulları Osman Şahin'in vazgeçemediği konular oldu. Gerçi bu ilişkiler, birçok öyküde, feodalizmin kendi içinde devinerek anlatıldılar; ama daha ilk kitaptan başlayarak kapitalist ilişkilere evrilip açılmanın yollarını da aradılar. Örneğin "Opoletli Kardaş" öyküsü, Mardin'e ilk kez inen bir ağanın gülünç kişiliğinde, feodal gücün geçireceği sarsıntıyı belirtir. "Acenta Mirza", her şeyin "makinayla kimyaya" dönüştüğü günde "ucuz pahalı demeden" köyün satılıp ağalığın bozuluşunun öyküsüdür. 1980 Nevzat Üstün Öykü Ödülünü alan "Ağız İçinde Dil Gibi" kitabıyla öyküler Çukurova'ya da taşınmış, dolayısıyla konu alanı emek-sermaye ilişkilerini de kapsamıştır. "Irgat Elleri" öyküsü "çocuk sevgisi" ekseninde yoğunlaşıp bu ilişkilere doğrudan değil teğetten el atsa da tomruk taşıyıcısı Nedim'le kereste fabrikatörü Mahmut Bey'in karşıt uçlarda yer aldığı "Tomruk" öyküsü de bu üçüncü kitaptadır. Son kitap "Acı Duman"da devletin işveren olduğu bir işyerindeki acımasız çalışma koşullarını ve bir trafik kazasındaki savcı, doktor ve trafik polisi gibi devlet görevlilerinin boş çabalarını anlatan iki öyküyle karşılaşırız. "Kanlı Garo" ve "Kara Lastik" öyküleri, adaletsizliğin, sektör ayrımı yapılmaksızın ilişkilerin kendinde olduğunu göstermek için yazılmışlardır sanki.

ÇARESİZLİK BİR İLLETLE BAŞLAR

Osman Şahin'in ana kahramanları iki öbekte toplanır; ya zavallı, çaresiz, boynu eğiktirler ya da başkaldırırlar. Çaresizlik bir dert, bir illetle başlar, bir inanç sömürücüsünü dinlemekle sürer. Esintiyle tarlayı kurak ve çorak bırakan "Kırmızı Yel" belasına karşı Muğdetli Resul Şıh'a gider, ona uyarak çocuğunu kurban eder. "Fırat'ın Cinleri"nde de üst üste yaptığı iki güç doğum sonucu kanaması durmayan Yağda'nın, Cindar sözüyle oyalanıp kudurmasını ve yine Cindar'a uyarak Fırat'a atılmasını okuruz. Çaresizliğin ağa ve işveren önünde sergilendiği öykülerle de karşılaşıyoruz. "Bedvanlı Zülfo" öyküsünde, nehirdeki adasını ağaya kaptıran Zülfo eşkiya olup dağa çıkmanın ve hükümete şikâyetin bu haksızlığı çözmeye yetmeyeceğini düşünüp adadan vazgeçer. "Kanlı Garo"da da Garo ağır dilli Şantiye Çavuşu'nun ve kötü koşullu işin rağmına çalışmayı sürdürür. Ancak bu iki öyküde öykünün altından akan sessiz bir direnci sezmek de olasıdır; Zülfo'nun, köyden ayrılması ve taş kırma işini sürdürürken, Garo'nun "çok kollu bir ejderhaya" benzerliği ve direnen taşa sürekli egemenliği.

Ama başkaldırı çoğunlukla açık ve doğrudandır. "Fareler", "Reşim", "Gömlek" ve "Beyaz Öküz" gibi dört kitaba yayılmış öyküler bunun örnekleridir. "Fareler"de ağa ile Feyzo teke tek kalırlar, karşılıklı silahlaşma sonucu, Feyzo, ağasını vurur. "Beyaz Öküz"de de, Keto'nun, namus uğruna, Küçük Ağa'yı planlı öldürüşünü okuruz. Bu iki öyküde, başkaldıranların haklılıklarından başka güçleri, öfkelerinden başka dayanakları, yani kendilerinden başka güvendikleri yoktur. Oysa 'Reşim' ve "Gömlek" öyküleri "öldürme" yerine "atma", "yüze çarpma" gibi daha yumuşak tepkilerle sonuçlansa da kalabalıkların desteğine ve gereğine dikkati çeker.

ÖFKENİN DIŞA VURULUŞU

"Tomruk", "Obruk Bekçisi" ve "Sarı Sesizlik" öyküleri ise öfkenin başka planlarda, ama yine kendiliğinden dışavuruluşunu taşırlar: Tomrukları tutan halatların kesilerek tomrukların denize salınması, obruktaki peynir derilerinin bıçaklanması, oğlunun ölüsünü getiren "yeşil giysili"ye ana saçının "hart hart" kesilip fırlatılması gibi.

Azapların, yoksul köylülerin birbirleriyle kapıştıkları öykülere de sık rastlıyoruz Osman Şahin'de. Kapışmalar ya kendi ağalarına hizmet (Kurt Avı) ya da kendilerine dönük bir çıkarı paylaşım sırasında (Odun, Musallim İle Kuşde) oluyor. Son kitabında ise düşmanlıklar daha çok kan

İsa Çelik

ve yöresel çarpıcılığı yüklenmiş benzetmeler, "görsel" olana yönelik gözlemler de onun dilini oluşturur:

"Nehrin uğultusu, hırslı sesini avuçlayıp gıtti.

"Açlığın, işsizliğin taşırdığı seller gibi gelirlerdi."

"Adana köprüsünde müfreze, Halep'te örfiye, Kozan dağında çete durdu. Ağalar beyler horoz sesiyle uyanırken o, Yemen'de borazan sesiyle uyandı."

"Havanın titrediğini, toprağın ağır ağır kaynadığını görebilirdi insan."

"Bağırıp çağırmalarına karşın yanıt vermedi Seyfo. Ağıra aldı kendini. Bileği taşını ileri geri sürtmeye başladı tırpanının ağzına."

Dilinin en az bunlar kadar önemli ve bunlar kadar çok rastlanan bir başka özelliği de birinci tekil şahıs ağzıyla anlatımdır. Üçüncü tekil şahıs ağzıyla anlatılan öteki öyküler ne kadar gerilim yüklü ise bu öyküleri de o denli devinimsizdir. Gerçi çarpıcı enstantaneler bunların da özelliğidir, ama amaç gizdöküm, açıklama, yaşam öyküsü, övgü, dilek ve yergiye dayanınca olaylar sırt sırta da yığışsalar, öyküler durgunlaşmaktadır. Oysa kuraldır, dile getirilen olay canlandırılan olaya nazaran, -her zaman- deviniminden çok şey yitirir; Osman Şahin -fazla olarak- bu öykülerinde dilsel tutumunu da "anlatılan"ın önüne geçirince öyküleri ayakta tutan yalnız enstantanelerin çarpıcılığı olmaktadır.

Şöyle: "Kırmızı Yel" öyküsünün kahramanı sanık Mudetli Resul'dür. "Hakim Beğ"e karşı suçunu açıklamaktadır. Ancak yöresel sözcükleri ve yaygın sözcüklerin de şivesizini sık sık kullanması "dil"i ön plana çıkartmakta, öyküden kala kala Mudetli'nin çocuğa bıçak çalması kalmaktadır.

DİLDEKİ YÖRESELLİK AYIKLANIYOR

Osman Şahin, sonraki öykülerinde dilindeki yöreselliği oldukça ayıklamış, yazı diline yönelmişse de bu kez folklorik öğelerden ve halk hikâyeciliğinin iç kafiyeleri ile koşut tümcelerinden oluşan yeni bir dile yönelmiştir:

"Bir gün olsun o boylarına göre allı yorgan dikemedim. Güllü çorap, pullu uçkur öremedim."

"Tarladaki çiftçi mesesiyle, dağdaki çoban asasıyla."

"Gelen geçen o giysilerden anladı ki o evin yası var, şehiti var, acısı var."

"Buluta sınır, dağa çit, güneşe cetvel çekeni bilirsin. Çift kanatlı kapılardan girip çıkanı bilirsin. Ak elleri seni görse tanımaz. Sana ağıt, sana türkü, sana destan düzmezler."

Bu dil öyküye şiirin, şiirsel ve dilsel duyarlığın katılışıdır. Yine "anlatılan"ın önüne geçmeyip onun denginde olursa Osman Şahin öyküsü için de kazançtır. Fakat, O bu dili "Deli Hatice", "Özlü Hamurlar", "Makam Taşları" ve "Yörük Ana" öykülerinde "türkü, destan" ve özellikle "ağıt" gibi kullanmaktadır.

Bu son iki öykü "anlatılan" konusu ile de ağıta uygundur zaten. "Makam Taşları"nda anıların komşuluğun, törelerin, saygı-sevgi ortamının, "Yörük Ana"da da yörüklüğün "müteahhit'lli, "holding"li, 'benzin'li yeni düzende yıkılışına ağıt yakılır. İlk bakışta, dil, öykünün içeriği ile uygundur. Ancak bu iki öyküde, Osman Şahin, feodal değerleri övmek gibi bir yanlışa -kendiliğinden- düşünce folklora dayalı dil seçimi de kuşkular yükleniyor.

man''ı ayrıntılı olarak inceliyordu. (4). ''Kişinin kendi kendisiyle hesaplaşmasını ve bu hesaplaşmadan yeni bir kimlik üretme olgusunu son derece tutarlı anlatıyor''... diyordu belirttiğim öykü için. Akerson'un değerlendirmesine de katılmamla birlikte ''Yaz Gecelerinde Keman'' için az önceki sorularımı yinelemek istiyorum. ''Herkes Bana Düşman'' ikinci öyküsüdür kitabın. Orhan işadamıdır. Sevgilisinin yanında viski içerken düşünmeye başlar. Orhan'ın annesi çocuklarının ilgisizliği nedeniyle intihar etmiştir. Bazı gazeteler olayın nedenini araştırır. Üçkâğıtlarının ortaya çıkarılacağından korkan Orhan, bundan rahatsız olur. Sık sık ''Herkes Bana Düşman'' tümcesini yineler. Sürekli kendisini savunur: ''Hem ağbim okudu da, profesör oldu da ne oldu allahaşkına? Karısının parası muhiti olmasa sürünür?'' Oysa kendisi öyle mi: ''Kırkıma gelmeden milyoner oldum. Az iş mi bu?'' (69) savunmalar kız kardeşi Yıldız'dan söz ederken acımasızdır. Yıldız'ın bir akşam üzeri eve ölüsü gelmiştir oysa... Annesinin ölümüne de kaza süsü vermek ister. Ama sonunda her zaman olduğu gibi bir umar bulmuştur üçkâğıtçı kafasında... Bu öykünün en belirgin özelliği güncel oluşu ve gerçekçiliğidir. Türkiye'de okuyana verilen değer ve yaşam sıkıntısı, buna karşılık kolay yollardan zengin olma olanakları anlatılır. Gerçi, Pınar Kür: ''Aşktan, güzellikten, ölüm acısından söz açabiliyorum. Sevgiye ve güzelliğe gereksinmemiz var. Elbette öykülerim kimseyi yaşam bunalımlarından kurtarmayacaktır. Elbette kimseye daha iyi güvenceli yaşam koşulları sağlamayacaktır. Ama belki de yaşamlarındaki en büyük eksikliği azıcık olsun giderebilecektir.'' (5) derken bir ölçüde yazdıklarının bizleri bunalımdan kurtarmayacağının bilincindedir... Gün geçtikçe yaşam sıkıntısından bunalan insanımız daha çok duyarsızlığa itilmekte... Pınar Kür'ün öykülerine bu yönden yaklaştığımızda yaşamımızdaki eksiklikleri duyumsayabiliyoruz rahatlıkla...

GÜZEL BİR UYDURMACA

''Taksim-Maçka'' kitabın üçüncü öyküsüdür. Bireysel bir mutluluk örneği sergilenir öyküde. Füsun Akatlı ''uydurmacılık değil mi, öykücünün işi?'' (2) diyordu bu öykü için. Ama güzel bir uydurmaca olduğuna katılıyorum ben de. Öyküde yeni evli bir çiftin imgelem güçlerinin yaratısıyla insanlarla oynama alışkanlığı konu ediliyor. ''Kimseye zarar vermek istemeyecek kadar mutlu olduğumuz için de başkalarıyla kendi aramızda oynardık'' (s.89) sanki çok mutlu olan insanlar hep bu yolu mu seçerler? diye sormaktan alamıyorum kendimi. Ancak öyküyü okudukça bu ender insanların dünyasına kapılıyorum ben de. Sabahları işe giderken, her gün karşılaştıkları bir genç kız takılmıştır oltaya... Üçlü olmuşlardır artık. Adını ''Vildan'' koyarlar. Herşeyiyle imgeler yaratarak ilgilenirler. Onu oldukça bakımlı ve şık görürler önceleri. Ama zamanla umulmadık birşey olur. Vildan yanında bir erkekle geçmeye başlar aynı yoldan. Vildan'ın mutluluğu gözlerinden okunuyordur. ''Koca bulmuş'' diye sevinirler onun adına... Ama gittikçe bu iri kıyım adamı gözleri pek tutmaz olur. ''Vildan'' daha sonraları yalnız geçmeye başlar aynı yoldan: ayrılmışlardır artık.

Görünümü mutsuz ve bakımsızdır eskiye göre... Mutlulukla mutsuzluğun görüntüsel olarak birbirine benzediğinin savı sürülür ortaya...

davasında düğümlense de öyküler bir ölümle değil duygulu, insancıl ve sevecen durumlarla kapanıyor: Amcasını vuran İsako'yu, sırf evine sığındığı için, vuramaz Seyfo (Ocağına Sığınmak); Battal Kâzo'yu vuracaktır, ama Kâzo'nun düşmanı ''yiğit ve akıllı'' gören sözlerini işittikten sonra Battal da vuramaz (Kanın Masalı); yine iki düşman aile tütünsüz karakışta, bütün muhtaçlığında barışıverirler (Acı Duman).

Osman Şahin'in öykülerinin baskın özelliği ilk bakışta olay, hız, gerilim, kan ve ilginç sonuçtur. Buna uygun olarak çok kısa tümceler, hızı ... Oysa yine son kitabında üçüncü ve birinci tekil şahıs ağzıyla anlatım aynı öykü içinde başarıyla kaynaştırılmıştır. Olay, hız, gerilim gibi yazarının benimsenmiş özellikleriyle -benimseyemediğim- ''ağıt''ının buluştuğu ''Beyaz Öküz'' öyküsü bence Osman Şahin dilinin bir üst düzeyde yeniden yaratılışıdır.

Osman Şahin'i, öyküsünün içeriğini bir üst toplum ilişkilerine taşırken izlemiştik, şimdi de -kendi adıma- dilini bu yeni örgülere yüceltmesini bekliyorum.

Yayın dünyamızdan kayan yıldız

REMZİ İNANÇ

Bu Cengiz Tuncer'dır.

Onüç yılda birkaç dizide iki yüzden fazla kitap yayınlamıştı. Kıvrak zekâsı, bilincli seçimi ve olabildiğince mert tavrıyla Babıâli'ye kendini kabul ettirmişti. Yetenekli bir yazar, üstün nitelikli editördü. (Bu satırları yazarken ölümünün üzerinden iki yıl geçtiği halde, içim acı dolu, anlatılmaz burukluk içindeyim.) 1960'dan sonraki yayıncıların birçoğu gibi, Cengiz Tuncer de edebiyattan gelmişti. Kısa zamanda gücünü ortaya koydu. Atılım sözcüğü sankı Cengiz için söylenmişti. Çağdaş dünya edebiyatının ünlü, ama bizde henüz az bilinen nice yazarlarını dilimize kazandırdı. Kitapların biçimine önem verir özen gösterirdi. Çıkardığı hemen bütün kitaplar iplik dikişli ve naylon şömizliydi. Bu bir düzeni ve ilkeyi belirliyordu. Gücü yettiğince çeşitli diziler açtı. Baba ve ''Kelebek romanları yanısıra, A.Toynbee'den İsmail Beşikçi'ye; Kazancakis'ten Simonov'a; Kerim Korcan'dan Abbas Sayar'a, Aysel Özakın'a değin değişik bir repertuar..

İşe başladığı yıllardaki iyice mütevazi bürosunu da, yıllar sonra çok zevkle döşenmiş varsıl çalışma odasını da gördüm. Cengiz Turcer vekar ve onur çizgisinden bir milim yitirmemişti. İyimserliği yine ayaktaydı. Yine genellikle veren hep oydu. Yalnız dostlarına değil, ilişkide olduğu herkese aynı açıklıkta dururdu. İnandırıcı ve etkili konuşurdu. Yayın veya öbür iş konuşmalarında karşısındakinin çıkarını ayrıntılarıyla o anımsatır, bilinçlendirir, gözardı edilmesini önlemeye calışırdı.

Üç dört yıl önce Yayıncılar Derneği Yönetim Kurulu Ankara'ya gelmişti. Cengiz Tuncer'le birlikte Enver Aytekin, Kâni Ekşioğlu ve rahmetli Mehmet Ali Yalçın da vardı. İlgililerle görüştükten sonra, akşama doğru kitabevine geldiler. Arkadaşlar yoğun bir gün geçirmişlerdi. Bezgin ve yorgundular. İçlerinde neşesini yitirmeyen yalnız Cengiz'di. Bir ara ayakkabısının tekini çıkardı, kendisine dışarıdan gönderilen çorabını gösterdi. Bu, eldiven biçiminde, ayak parmaklarına geçirilen değişik bir çoraptı. Hep birlikte gülüştük. Mehmet Ali Yalçın iyice yorgun görünüyordu. Çaylarımız geldi, sigaralarımızı tazeledik. İçimizde bir Cengiz sigara içmedi.

Ölümünden birkaç ay önce, bir arkadaşın kitabı için telefonla görüşmüştüm Cengiz'le.

— Bugün işe başladım, dedi. Epeydir evde yatıyordum. Bildiğin hastalık beni hayli sarstı. Diyeceğim dün arasaydın bulamazdın beni büroda.

Sesi hâlâ kulaklarımda. Net, açık. Gülen. Yalansız. İyimser. İnandırıcı. Elbette dostça.

Tam elli yaşında.. Ne yapacağını, niçin yapacağını, hele hele nasıl yapacağını bilecek bir birikimin birden gitmesi... Belki de budur beni en çok yakan.

Son onbeş yılda epeyi yayıncı dostlar yitirdik. Önce Mehmet Ali Ermiş (Gün Y.) yürek durmasından gitti. Sonra Remzi Bengü (Remzi K.), Mehmet Ali Yalçın (May), İlhan Erdost (Onur), Yaşar Nabi Nayır (Varlık), Cengiz Tuncer (E Y.), Günay Akarsu (İzlem), Oğuz Akkan (Cem Y.) ve geçen hafta İlhan Kalaylıoğlu (Devrim Y.)..

Tümünün anısına sevgi ve saygı...

''Teneke Trampet'' üzerine aykırı birtakım sözler

SELÇUK BARAN

Sait Faik'in ünlü sorusunun kaçınılmaz yanıtının ortaya koyduğu gibi, yangında ilk kurtarılacak olan çocuktur, her zaman ve her yerde

Ancak çok iyi bir filmi görmek için evden çıkmak zahmetine katlanan ben, **''Teneke Trampet''**e, filmin nasıl birşey olduğunu kimselere sormak gereğini duymadan gittim. Çünkü ''Teneke Trampet '' **görülmesi gereken bir filmdi**, öyle düşünüyordum. Sinemadan çıktığımızda şöyle konuştuk: ''Görülmesi gereken bir film!'' Başka birşey demedik. Birisi azıcık konuştu: ''Faşizmi kötüleyeyim derken faşizm propagandası yapıyor neredeyse!''

Sesimi çıkarmadım. Kafama sanki bir odun vurmuşlardı, sersemlemiştim; konuşacak durumda değildim.

Kafama odun indirmeyi başardığına göre, film amacına ulaşmıştı. Belki.

Romanını okumadığımdan, bundan böyle de okumaya hiç heveslenmeyeceğimden **Teneke Trampet** hakkında konuşmaya hakkım yok, diye düşündüm bir ara.

Çünkü film -diyelim- bir Nazi zulmüydü de, filmin gösterildiği Sanatevi her zamanki gibi bir firavun zulmüydü. Üstelik firavun'un zulmü altında bastırılan halk öylesine yılgındı ki, başkaldırmak nerede, yakınmayı bile beceremiyordu. Bu, firavun zulmü dediğim kısaca şu anlama geliyor:

Karanlık salonda perdede olup bitenleri, ancak yanınızdaki kişinin yüzünü seçtiğiniz kadar seçebilirsiniz. Arada görüntü bulanıverir. Çünkü makinist o sırada belki uyumaya başlamıştır. Elinizden gelen tek şey, adamın bir an önce uyanması için dua etmekten ibarettir. Alt yazıları okumak için gözlerinizi istediğiniz kadar açın, belertin, ne yaparsanız yapın, yararsızdır. Üstelik okusanız ne olacak ki? Çevirinin yanlış, bozuk ve eksik olduğunu anlamanız için dil bilmeniz gerekmez, Türkçe bilginiz yeterlidir. Boş, belki SANATEVİ'nin sayın sahipleri ve yöneticileri ancak seçkin bir izleyici kitlesine seslendiklerini, bu seçkinlerin de nasıl olsa yabancı dil bildiklerini varsayıyorlardır. Gene de bu varsayım, yöneticilerin vatandaşı hiçe saymalarını önleyemeyecektir. Çünkü ses düzeni öylesine bozuktur ki, konuşmaları orijinallerinden izlemekten geçtim, konuşulan dilin hangisi olduğunu anlamanız bile oldukça zordur.

Julia ve Guguk Kuşu için aynı şeyi söyleyemem. Söz konusu filmlerde ses düzeni iyiydi; beyaz perdede, bir kör döğüşünün sürüp gittiğini sanmanıza yol açmayacak denli az-biraz aydınlık mevcuttu. SANATEVİ'ne haksızlık etmeyeyim diye yazıyorum bu satırları. Ama şimdi de şu soru geliyor aklıma: Demek ki bir filmi dosdoğru sunmak mümkün. Öyleyse!

Böyle bir sinemada, sözünü ettiğim elverişsiz koşullar altında izlediğim film üzerinde yazmak belki doğru değildir. Ama ben kafama o odunu yedim ya, ayıldıktan sonra konuşurum artık.

FAŞİZMİ YAŞADIM BU FİLMLE

Şimdi... biz faşizmden neden nefret ederiz? Çünkü faşizm insan olma, insan gibi yaşama, onurlu bir birey olma, birbirimizi ve kendimizi sevme haklarımızı elimizden alır. Geleceğe duyduğumuz, kendimizi ve bizden türeyenlerle ilgili umutlarımızı yok eder. Çünkü faşizm, geleceğin önüne korkunç duvarı çeker (arkadaşımın ne demek istediğini anlamaya başlıyorum galiba) Bu film sayesinde ben, kendimden ve bütün insanlardan iğrendim. Hepimizi, kusa kusa ölmeyi hak etmiş yaratıklar olarak gördüm; kısacası faşizmi yaşadım: hem de hiçbir eleştiriye kalkışmadan... Çünkü faşizmin kendisi **bendim.** Çünkü insanda bulunduğu sanılan bütün güzel duygular (sevgiyle birlikte) yalandı, bir yutturmacadan başka bir şey değildi. Tüm insanların tek niteliği vardı. Hepsi faşisttiler.

Ingeborg Bachman'ın bir sözünü düşünüyordum: ''Faşizm, aslında iki kişi arasındadır.'' **''Gece Nöbetçisi''** filmini düşünüyordum, o da aynı şeyi söylüyordu: Faşizm, sizin içinizdedir.

Onlar ve G. Grass öyle diyorsa öyledir; ya da değildir. Bunlar büyük ustalar. Haddimi bilirim, hiçbiriyle tartışacak değilim. Ne yaptıklarını, ne yapmak istediklerini elbette iyi bilirler.

Ben, bir çocuğun böyle bir filmde oynatılmasına karşı çıkıyorum. Olağanüstü güzellikteki çocuk yüzünde, mor halkalarla çevrili, hep dipsiz bir boşluğa, o boşluğu görmemek istercesine bakan gözleri, bir çocuk sesine hiç yakışmayan o boğulmuş çığlığı andıran şeyi... unutamıyorum. O güzelim çocuğun bu filmi oynadıktan sonra sağlıklı bir yaşam sürdürebileceğine inanmıyorum. Çünkü ona doğar doğmaz bağışlanan, armağan edilen saflığı, çocuksuluğu ve geleceği şimdiden elinden alınmıştır, bir film uğruna... Kimsenin bunu yapmaya hakkı yoktur!

Sait Faik'in ünlü sorusunun kaçınılmaz yanıtının ortaya koyduğu gibi, **Yangında ilk kurtarılacak olan çocuktur,** her zaman ve her yerde.

Onüç-ondört yaşlarındaki kızlarına seks filmleri çevirten, sonra da sırıta sırıta onların menajerliklerini üstlenen analara o kadar kızmıyorum. Kız, o yaşta ilk seks deneyimlerini yaşamıştır nasıl olsa. Hiç değilse iki yıl sonra yaşayacaktır. Pek çok kişinin seksi, çarpıtılmış olarak algıladığı Batıda, bunun pek önemli olduğunu sanmıyorum. Ama David Benned on yaşında bile değil, körpecik bir çocuk daha. Ve böyle şeyleri ileride nasıl olsa deneyecek diye bir özürümüz yok.

NAZİZM BORCHERT

Borchert, yaşasaydı, G. Grass'ın çağdaşı ve belki Alman edebiyatının en büyük yazarlarından biri olacaktı. Savaşı eleştiren mektupları sansürün eline geçtiği için askeri mahkemede yargılandı ve cezaevine atıldı. Cezaevindeki kötü yaşam koşullarının sonucu hastalandı. Öldüğünde yirmi iki yaşındaydı. O yaşına değin yazabildiği öyküler, şiirler, oyunlar yeteneğini, yüreğinin büyüklüğünü kanıtlamaya yeter. O da çığlıklar atıyordu, yüreğinizi paralayan çığlıklar... Ama ne Nazizm ne savaş, Borchert'i insanları sevmekten geleceğe güvenmekten vazgeçirememişti.

''Analar, hayır deyin?'' adlı bir yazısını hatırlatıyorum Borchert'in:

''Eğer bir gün şiir okumayı çok seven oğlunuzun eline silah tutuşturup savaşa yollamaya kalkarlarsa, hayır, deyin. Hayır demeye ancak sizin hakkınız vardır çünkü; analar hayır deyin! Eğer kimya dersinde başarılı olan oğlunuzu günün birinde bomba yapmaya zorlarlarsa hayır, deyin. Çünkü buna hakkınız vardır. Analar hayır, deyin! Çünkü ancak siz hayır demeyi bilebilirsiniz!

Metin elimde yok. Yirmi yıl önce okuduklarımdan aklımda kalanlar bunlar.

Ama analar çocuklarının sırtından para kazanmak istiyorlarsa eğer... Bu hırçın, bu hoyrat dünyada kimse onları durduramaz.

O zaman çocuklar tıpkı Oscar gibi büyüklerden tiksinmeyi, onlar gibi olmamak için hiç büyümemeyi seçebilirler. Ne var ki, çocuk olarak kalsalar da, büyüklerin işledikleri suçlardan kurtulamayacaklardır. Onlar da haklarını koruyacak, çıkarlarını savunacak, bu yüzden sevdiklerini öldüreceklerdir.

Yani, G. Grass haklı mı şimdi? Faşizm, hepimizin içinde mi? Kurtuluş yok mu? Bosch'un, Breughel'in sonsuza değin lânetlenmiş; ruhları da, bedenleri de çarpık çurpuk sakatlarından mıyız?

Kapitalizmin son aşaması olan emperyalizm... Ben bilmem, öyle söylüyorlar. Anlamam bu işlerden de, şimdi diyorum, son aşamada emperyalizm hop diye gerçekleşmeyince faşizme başvurup da şey mi yapıyorlar? Biz kapitalizmin ilk aşamasındaki ülkelerden olmakla... Dedim ya, anlamam, bu konularda cahilim... Gene de daha vaktimiz var diyorum. Yani bu dar vakitte... Analarımız öyle derlerdi ya, ''şimdi bu dar vakitte olmaz!'' Değil mi ama, şimdi bu dar vakitte ne lüzumu var?

Hazırlayan: **ALİ ALKAN İNAL**

SORUŞTURMA

Gazeteciler: "Basın özgür olmalı"

CÜNEYT ARCAYÜREK: (MİLLİYET GAZETESİ ANKARA BÜROSU İSTİHBARAT ŞEFİ)

Arcayürek: "Basın hangi ölçüde özgür?"

1) Basın sorunu Türkiye'de uzun zamandan beri sadece demokratik düzene geçtiğimiz 1946'dan beri değil, bir asıra yakın bir zamandır, daima gelen giden her iktidarın ilk veya son olarak ele aldığı sorunlardan. 36 yıldır gazeteci olarak Türkiye'de basın kanununun hemen hemen her dört yılda bir ya da iki yılda bir değiştirilmesi gerektiğine, gelen giden bütün iktidarlarca inanıldığına tanık oldum. Bugün basın yasasında yine önemli bazı değişiklikler yapılıyor. Hükümete sorarsanız bu değişiklikler görüntüde Türk basınının değil basın yaşamınızı alet ederek, ülkenin bütünlüğüne, bölünmezliğine yönelen bazı yayınları önlemek için getiriliyor. Basın yasası için yetkililerce ortaya konan gerekçe bana göre askıda kalıyor. Çünkü İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin de açıkladığı gibi basın yasasında yapılmak istenen değişiklikler, bu amaca yönelik dahi olsa, genel ifadeleri kapsadığı için biz ulusal basın olarak herhangi bir iktidar tarafından aynı maddelerin içinde, aynı uygulamalara uğratılmak durumunda kalıyoruz.

Basının Türkiye'de hangi ölçüde özgür olduğu da bir türlü saptanamadı. 1950'de iktidara geldiler, "alabildiğine hürriyet" dediler, aynı iktidar sahipleri 1953'de basın kanununu değiştirdi. 1960'da bir anayasa yapıldı, "basın özgürlüğü son derece önemli bir etkendir demokrasilerin hayatında, hatta basın altıncı silahıdır demokrasilerin" gibi büyük erdemli nutuklar söylendi. Sonra yavaş yavaş "şu basını biraz sıksak nasıl olur acaba?" diye başladılar. Fakat o sırada 1961 anayasasının getirdiği geniş, açık ve anlayışlı özgürlükçü bir ortam vardı.

Şunu söylemek istemiyorum: Basın alabildiğine hür olmalı derken, insanların haysiyetlerinedurup dururken, ulu orta saldırsın yalan yazsın, belgeleyemediği, kanıtlayamadığını dayazsın. Bu istekte ya da savda bulunmuyorum. Ama dürüstçe bir sorunu ele alıp, belgelerle ortaya koyarsa basın, bir devlet yöneticisinin Türkiye'nin koşulları içindeki sakıncalı tutumu-

dirde, o yazı işleri müdürünün gelen yazılara bakış açışı değişecek, bir korku kompleksine kapılacaktır. Doğru dürüst yazı, haber, karikatür çıkmaz olacaktır.

Cezayı dahi adil dağıtmayan basın yasası olur mu? Düşünün ki yazmışım, vermişim gözümden kaçmış, girmiş. Yazı işleri müdürü içeride ben dışarıda. Ben de gireyim mi? Hayır, o da girmesin. Para cezası mı? Eh, bir ölçüde peki. Peşin hükümlü bu yasa, basını başında "suçlu" sayıyor, ardından cezayı dağıtıyor.

7) Aslında bu tür bir gerekçeyle meseleyi ele aldığımız zaman o basınla bu basın arasında ayırım vardır gibi görünüyor, ama gerçekte olmuyor. Çünkü, yasa sadece şu veya bu bölümdeki bir yayın organını veya bir gazete, bir dergi veya bir kitaba dönük değil genelde bütün yayınları hedef alıyor.

8) Bu basın yasasını bu hükümet geçirecektir. Basının itirazlarına uyar gibi görünüp, söylediklerimize göre biraz yumuşatır gibi görünecektir ama, yine asıl unsurlar kalacaktır. Eğer bu ülkede 6 Kasım'da gerçekten seçimler olursa, sayın Cumhurbaşkanımızın söylediği gibi günü gelir ertelenmezse, gelecek meclisin ilk sorunlarından biri basın yasasındaki zorlayıcı ama doğasınındışında zorlayıcı hükümlerin değiştirilmesi olacaktır. Çünkü basın günün birinde kendini savunmaya başlayacaktır.

Gelecekteki hükümetler belki bu yasanın kendi işlerine çok yarayacağını düşünerek, değiştirilmesini istemeyebilirler. Bu yönde düşünen iktidarlar gelebilir, kuşkulardan biri budur. Bunu savunuyor basın ve doğrudur. Ama eğer bu ülkede 6 Kasımdan sonra gerçek bir parlamenter demokrasi oturacaksa, o zaman hükümetlerin bu türlü direnişlerine karşı çıkacak hareketlenmeler de parlamentonun içinde olacaktır ya da o parlamentoyu bu değişikliğe zorlayacak dış etkenler bulunacaktır. Bu kaçınılmaz bir demokratik kaide ve demokrasinin kendi icabıdır.

Bekir Coşkun: (GÜNAYDIN GAZETESİ ANKARA BÜROSU TEMSİLCİSİ)

Coşkun: "Basına karşı tutum oldum olası ters"

1) Anayasa hazırlanırken, basınla ilgili bir çerçeve çizilmişti. Bu çerçevenin içi de kanunla doldurulacaktı. O çerçevede kısıtlamalar olduğu için, zaten böyle bir kanunun hazırlanacağı bekleniyordu. Yani bugün hazırlanan tasarıdaki kısıtlamalar, büyük ölçüde anaya-

> ## Sorular:
>
> **1 — Tasarı hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?**
> 2 — Yayınların suç içerdikleri savıyla dağıtımının önlenmesi bir çeşit sansür sayılabilir mi?
> **3 — Tasarıda yer alan "gizli bilgilerin açıklanması" konusunu nasıl değerlendiriyorsunuz?**
> 4 — Toplu basın mahkemelerinin kaldırılması konusundaki görüşünüz nedir?
> **5 — Basın suçlarında zaman aşımı süresinin uzatılmasının doğuracağı sonuçlar nelerdir? Tekzibe kolaylık getirilmesini nasıl karşılıyorsunuz?**
> 6 — Yazı işleri müdürlerine artan sorumluluklar yüklenmesi ne sonuçlar yaratabilir?
> **7 — Sizce, basın suçlarında cezaların artırılması yoluyla, tasarının gerekçesinde yer alan "korsan basına engel olmak" amacına varılabilir mi?**
> 8 — Tasarı, bu biçimiyle uygulamada, özellikle gelecek siyasal dönemde ne tür sorunlar çıkarabilir? Umutlarınız nelerdir?

dayalı bir iştir. Onu önleyeceğiz diye bu tip tedbirler getirmek ciddi basını sıkıntıya sokar. Anayasada bunun yeri olduğu inancında değilim.

3) Gizli bilgi kavramı kesinlikle açık değil. Bu, zaman içerisinde siyasi iktidarlar tarafından istenildiği gibi yorumlanabilir ve bizi sıkıntıya sokabilir. Her gün önümüze yüzlerce evrak geliyor. Üzerinde "hizmete özel" diye yazıyor. Hiçbir gizliliği yok. Yabancı gazetelerde, yabancı radyolardaki yayınlar, Türkiye'de Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından tercüme ediliyor ve çeşitli yerlere dağıtılıyor. Düşünün ki, bunun üzerinde dahi "gizli" damgası var, "hizmete özel" damgası var. Yani, yabancı bir gazetede çıkan yazıyı Türkiye'de kullanamayacaksınız, tercüme edemeyeceksiniz, üzerindeki "gizli" damgasından dolayı bu suç mu sayılacak?

4) Toplu basın mahkemeleri herhalde yargılamanın daha hızlı işlemesi amacıyla kaldırıldı. Ama Türkiye'de görüyoruz, normal mahkemeler ne kadar zamanda karar verebiliyor? Bir boşanma davası 10-15 yıl sürüyor. Bir tapu davası 5-10 yıl sürüyor, bir kira davası yine aynı şekilde 3-5 yıl süre biliyor. Onun için bir hızlanma sağlayamayacağı açıktır. Ayrıca toplu basın mahkemelerinde bir ihtisaslaşma vardır. Bu ihtisaslaşma da ortadan kalkıyor. Sanıyorum, toplu basın mahkemelerini muhafaza etmek yine en iyi yoldur.

5) Süre uzatılması bizim üzerimizde bir baskı doğurur, Demoklesin kılıcı gibi o süre tepemizde sallanıp duracaktır. Sürenin uzatılmasında hiçbir pratik yarar yoktur. Yayınlanan gazeteyi ertesi gün Cumhuriyet savcıları okuyor, yargıçlar okuyor. Bir ay içerisinde okunmayacak, iki ay içerisinde okunmayacak, altı ay sonra mı okunup oradaki bir yayın görülecek.

6) Bunun sonuçları 1960'dan önceki gibi olacak. Eğer tasarı bu şekilde kanunlaşacak olursa gazetelerde hapse girmek üzere veya sadece ceza almak üzere gölge yazı işleri müdürleri kullanılmaya başlanacak. Çünkü tasarıda gördüğümüz husus şu ki, gazetelerde yazı işleri müdürleri hedef haline getirilmiş varsa sorumlu onlar, yoksa sorumlu yine onlar. Bunun yaratacağı tabii sonuç bir süre sonra naylon yazı işleri müdürlüğü müessesesidir.

8) Siyasal iktidarlar buradaki bazı lastikli maddeleri istedikleri gibi yorumlayabilir ve basın için hoş

lar önce, "mektepler olmasaydı maarif vekaletini iyi idare ederdik" zihniyetinde olduğu gibi 20. yüzyılın sonlarında "basın olmazsa ülkeyi gül gibi yönetiriz." düşüncesinin somut bir yansımasıdır bu hüküm.

3) Tasarıda tanımı verilmeyen dolayısıyla ne olduğu belli olmayan bir "gizli bilgi" kavramı getiriliyor. "Devlete ait gizli bilgilerin yayınlanması", yasal yoldan engellenmek isteniyor. Nedir bu, "devlete ait gizli bilgiler"? Zamanına göre, örneğin hükümetin buğday fiatını saptamış olması ve bunun resmen açıklanmasından önce yayınlanması da bu kavrama girer. Zamanına göre, herhangi bir yolsuzluk olayı bu kavrama girer, zamanına göre, ekonomik durumun hiç de parlak olmadığına ilişkin verilen bir yerli ya da uluslararası rapor da bu kavrama girer, Geniş halk kitlelerinin bilmesinde sakınca görülen her bilgi "gizli" damgasını yer ve siyasal iktidarlar ülkeyi istedikleri gibi yönetebilirler.

8) Tasarı basının en temel işlevi olan haberciliği engelliyor. Oysa haberin çok temel bir özelliği var. Haberin kendisi halkın maddi koşullarını değiştirmeye yönelik isteğin "ilk tahriki" olarak nitelenebilir. Çevresinden ve dünyadan haberli kılmak, insanları en azından düşünmeye zorlar. Haber, düşüncenin arkasından, insanları yaşadığı dünyayı ve çevreyi değiştirme yönünde harekete geçirir. Sadece üç beş satırlık yazı değil, yerine göre karikatür, fotoğraf da aynı işlevi taşır. Yeni yasa tasarısı ise tüm bu yolları kapayan insanları düşünce üretiminden ve açıklamasından alakoyan yaptırımlar dizisinden oluşuyor. Böyle bir tasarının yasalaşması, bundan sonra ülkeyi yönetecek siyasal iktidarlara da yarar getirmez. Nitekim tarihte yarar getirmediği çok görülmüştür.

MEHMET ALİ KIŞLALI (HÜRRİYET GAZETESİ ANKARA BÜROSU ŞEFİ)

ye layık bir basın yasası Danışma Meclisi'nden, orada olmadığı takdirde MGK'den çıkacaktır" şeklindedir. Buna inanıyorum. Ama bugün ortaya çıkmış olan tasarı, hazırlayanlar için ileride herhalde çok manevi rahatsızlık yaratacak bir tasarı.

Duru: "Gerekçe inandırıcı olmaktan uzaktır"

NAHİT DURU: (GÜNEŞ GAZETESİ ANKARA BÜROSU İSTİHBARAT ŞEFİ)

1) Tasarı basın özgürlüğünü tam anlamıyla engelleyici bir nitelik taşımaktadır.

2) Basılan bir eserin veya gazetenin dağıtımının önlenmesi basın özgürlüğünü temelden sarsan bir nitelik taşımaktadır.

3) Tasarının ek 1. maddesinde "devlete ait gizli bilgilerin ifşası" denilmektedir. Bu gizli bilgilerin ne olduğu ise açıklanmamaktadır. Örneğin Bakanlar Kurulunda görüşülen bir konu, devletin gizli bilgisi mi sayılacaktır? Bakanlar Kurulundaki bir tartışma, basına yansıdığı zaman, Cumhuriyet Savcısı bu tümceye dayanarak işlem mi yapacaktır? Bu, yoruma açık, soyut, "gizli bilgi" sözcüğü ile işlem yapılırsa, basın, basın olmaktan çıkacaktır kanısındayım.

4) Toplu basın mahkemeleri kaldırılarak tek hakimli mahkemede yargılama yapılması da basın açısından önemli sakıncalar getirmektedir. Tasarı, toplu basın mahkemelerini kaldırarak neyi amaçlamaktadır? Bunu anlamak mümkün değildir. Bir ticaret mahkemesinde bile, üç yargıç bulunurken, basın davasında tek yargıç bulundurulmasını aklın alması biraz güç.

5) Tasarı ile getirilmek istenen tekzip müessesesi ile basın kendini savunamaz duruma gelmektedir. Bu da basının "tekzip" edilir korkusuyla halkı aydınlatma görevini yerine getirmemesine yol açacaktır.

Cevap ve düzeltme hakkı en kutsal haklardan biridir. Saygıyla karşılıyoruz Hergün yazı yazıyoruz, gazetelerde haber yayınlıyoruz, ilgili tarafların cevap hakkını kullanmaları kadar doğal bir şey yoktur. Biz de bu hakka saygı göstererek gerekeni yapmalıyız. Ancak cevap belirli bir süre içinde verilirse etkilidir. Bu süreyi uzun tutmak biraz önce söylediğim gibi Demoklesin kılıcının bir başka türüdür.

6) Yazı İşleri Müdürleri ile ilgili olarak getirilen değişiklikle tasarı, 1979 öncesine dönüş yapmaktadır. Yazı işleri müdürleri bundan böyle bir haber ya da yazıda suç arayacak ve kamuoyunu aydınlatmakla görevli bir kurumun sorumlusu olduğunu unutarak, "savcı" gibi davranacaktır. Bu da basın özgürlüğü açısından olduğu kadar, olayları halka iletmek açısından da, daha doğrusu iletememek açısından da sakıncalar doğuracaktır.

7) Gerekçe inandırıcı olmaktan uzaktır. "Korsan Basın"ın suç işlemesine engel olmak güvenlik örgütlerinin görevidir. Güvenlik örgütleri bugün yapamadıkları, başaramadıkları bir işi bu yasa ile nasıl başaracaklar? Bu sorunun yanıtını tasarıyı hazırlayanların bile verebileceğinden kuşkuluyum.

8) Bu tasarı tam anlamıyla basın özgürlüğünü engellemeyi amaçlamaktadır. Kaldı ki, Türk basını bugüne kadar iyi bir sınav vermiş, devleti, halkın geleceğini ilgilendiren konularda devletin istediği yönde hareket etmeyi başarmıştır. Bir Kıbrıs olayındaki tutumu, 12 Eylül'den sonraki davranışı buna örnek gösterilebilir. Ne var ki tasarı, kötü niyetli iktidarlar elinde, Türk basının başında "demoklesin kılıcı" gibi duracak ve basının işlevini yerine getirmesini önleyecektir.

SİNEMA

"İnce Memed" üstüne

Ustinov filme yaklaşımını anlatırken, "Bütün film boyunca alttan alta devam eden bir alay var, yani bir tür bıyık altından gülme" diyor. Bu da filme yaklaşımında ironik bir biçime başvurduğunu gösteriyor ki, işte film için en büyük tehlike de burada başlıyor.

... yazarsa basın, o gazetenin bir takım zorlama kayıtlarla cezalandırılması hiçbir demokratik ülkede görülmediği için bizde de görülmemeli diyorum. Döndük dolaştık 30 yıl önceye geldik.

2) Hükümetin yetkili kişilerine sorduğunuz zaman karşınıza şu gerekçeyle çıkıyorlar: "Türkiye'de 12 Eylül'den önce o türlü yayınlar oldu ki, bu yayınlar Türkiye'nin birliğini bütünlüğünü zedeledi". Böyle yayınlar olmuştur ama az ölçüdeki bu yayınları önleyeceğim diye genelde bir hüküm getirerek, diyelim ki Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet gazetesinin bir sonraki yayınını ele alarak durdurma, toplama, hakkında dava açma gibi bir yetkiyle ortaya çıkmak olacak iş değildir. Gelecek iktidarların, kötüye kullanma olasılığı olan maddelerden biri de bu. Buna sansür adı vermesek bile, gizli denetim değil midir? Yapılmak istenen, gizli denetim veya korkudan doğacak denetim.. Bu bir takım "yeni meslekleri" icad eder. Biz yeterince mesleğe sahibiz Türkiye'de. Bir de gazetecilik gibi kendine özgü bir takım gelenekleri, görenekleri olan bir meslekte yeni meslek grupları ortaya çıkarmayalım.

3) Bu maddeye gerek var mıydı? Bence yoktu. Sünger gibi bir madde bu... Gazeteci olarak, devletin gizli belgelerini, ceza hukundaki deyimiyle sırlarını ifşa etmekten, belki 8-10 defa mahkemeye gittim. Sonuçlarını tartışmak istemiyorum. Şunu söylemek istiyorum. Esasen Türk Ceza Kanununda, devletin gizli belgelerini ya da sırlarını ifşa edenler hakkında özel hükümler vardır. Hatta o kadar vardır ki, bazıları fıkralarında idam cezasına kadar götürür insanı... Bir keresinde, Devlet Güvenlik Mahkemesine de gittik. Olay şu.. ABD ile Türkiye arasındaki gizli anlaşmaları açıklayan bir dizi yaptım ben. 55 tane belgeyi başladık yayınlamaya.. İkinci gün emir geldi durdurduk. Ertesi gün beni Devlet Güvenlik Mahkemesi savcılığına çağırdılar, üç gün sonra dava açtılar. Devlet Güvenlik Mahkemelerini , Anayasa Mahkemesi iptal etmişti. Yasası düştü, bizim mahkeme de düştü. Ama DGM'den düştü, 3. Ağır Cezaya gittim. Yargılandım, beraat ettim. Hakim, "Gazeteci, bu yayınıyla gazetecilik görevi yaptığı kanaati bende var, beraat ettiriyorum." dedi. Yargıtay da tasdik etti.

Bu yasaya göre, ne gizlidir, ne değildir? Diyelim ki, İmar Bakanı, Tarım Bakanına bir mektup yazdı. "Türkiye'deki ağaç miktarı 8 milyondur." dedi, üstüne de iki tane kırmızı ay vurdu: Gizli belge... Bu mektubu bir gazeteci aldı, yazdı. Bakan "gizli" dedi mi, gittin içeri.. Bu yasa ile gizliliğin ölçüsü yok. Bakanlar Kurulu'nu yazdın, gizli... Mahkemeye... Bir bakanlık bir tasarı hazırlamış, öbür bakanlıklara gönderiyor, görüş almak için.. Gizli dedi mi, gene gittin..

Basın yaşamında sınırsız gizliliğe giden hüküm olamaz. Gazeteciliği bir kere kökünden öldürür ve antidemokratiktir.

4) Niçin toplu basın mahkemelerini kaldırıyorlar? Zararı neydi? Biz biliyorduk ki, üç hakimli bir toplu basın mahkemesi vardır. Bu devlet, bir takım aşırı cereyanları süratle önlemek için özel mahkemeler kurmayı Anayasa hükmü haline getiriyor da basın gibi, daha bir özelliği olan, ayrı evrenin davalarını niçin toplu basın mahkemelerinden çıkartıyor? DGM'lerin neden kurulduğunu, tarihçesini hepimiz biliyoruz. Hükümetin açıkladığı nedenlere göre kurulduğu belli.. O sorunlar hakkında, özel mahkemelere gerek var da, basın gibi çok duyarlılığı olan ve kamuoyunun aynası olduğunu kabul ettiğimiz, daha öteye gidiyoruz, demokrasinin 6. şartı dediğimiz sektörü bir takım normal mahkemelere vermenin yanlış olduğunu neden kabul etmiyoruz?

Basın mahkemeleri dediğimiz mahkemelerin hakimleri, hic değilse bir süre sonra basın sorunlarını ve basın yasalarını öğrenerek, bilerek geliyorlardı. Demek ki, bir arazi davasına bakan hakim, arkadan beni alacak, Başbakan'a hakaret davasına bakacak.. O hakimin bunun içinden çıkacağını sanmıyorum. Ben nasıl arazi davasının içinden çıkamıyorsam, o hakimin de basın davasının içinden bizim istediğimiz ve düşündüğümüz anlamda çıkacağına inanmıyorum.

6) Her şey bu yeni yasada bırakılmış, bir yazı işleri müdürünün sırtına verilmiştir. Para cezası, hapis cezası zorlamaları.. Ben herkese hapis cezası dağıtılsın demiyorum ama bir yazı işleri müdürüne bu derece ağır sorumluluklar ve ağır cezai baskılar verildiği taksada var. Ancak tasarı, kısıtlamada, anayasayı da aşmış durumda. Getirilen kısıtlama, sadece basını bağlamayacak. Konuşma, söz söyleme özgürlüğünü de etkileyecek. Özetlersek, tasarı, Türkiye'de basın özgürlüğünü 45 sene geriye götürüyor.

2) Tabii zaten sansür bu demek. Bunun hangi ülkelerde uygulandığının bir çizelgesi yapılsa hiçbir ileri çağdaş ülkede bunu göremeyiz.

3) Evet, öyle bir kavram ki, yorumla yorumla bitmez. Diyelim ki, "maydanoz ihracatımız azaldı" dedik, birisi kalkıp, "sen ulusal ekonomiyi zedeleyici haber yayınladın" diye suçlayabilir.

4) Türkiye'de basına karşı tutum, oldum olası ters gelmiş basın hep endişe duyulan bir kesim olarak görülmüş. Basının kuvvet olduğu anayasaya konulduğu halde uygulama hep farklı kalmış.

5) Diyelim ki çokhaklı, belgelere dayalı, gerçekci bir yayın yapıldı. İkinci gün önünüzde tekzibi görebilirsiniz ve tasarıya göre de yayınlamak zorundasınız. Sonuçta gazeteci doğru bildiği baberi de yayınlamaktan çekinecektir. Eğer bir haber birilerini rahatsız edecekse, gazeteci o haberi vermemeye, görmemeve çalışacak.

6) Yazı işleri müdürlerimiz zaten sıkıntıdaydı. Gazeteden çok mahkeme koridorunda oturuyorlar. Yasa bu şekliyle çıkarsa haberler standart olacak, okuyucu gazetede hiçbir sorunun dile getirilmediğini bilecek, aradığını bulamayacak ve okumaktan vaz geçecek.

7) Şimdi bu neye benziyor biliyor musunuz? Tüketiciyi koruma kanunu çıkmadı diye hepimiz bağırıyoruz. Bir de baktık ki tüketiciyi korumak için 58 tane kanun var.. Ama hiçbiri kullanılmıyor. Basınla ilgili de yeterli, hatta sert hükümler zaten vardı.

8) Tasarı bu haliyle çıkarsa, demokratik, çağdaş, uygar bir ülkedeki gibi yazma-çizme mücadelesi yeniden başlayacak. Ama bu şekliyle çıkacağına pek inanmıyorum. İnanmak da istemiyorum. Bugün yönetimde bulunanlar, bu çağdışı yasanın kendi dönemlerinde çıkmış olmasını istemeyeceklerdir. Birtaraftan okuma-yazma seferberliği başlatılıyor, öte yandan asıl okuma çizgisini yükseltecek olan basına "sen şöyle kenarda dur" deniliyor. olamaz. Ayrıca basının sustuğu yerde dedikodu mekanizması çalışmaya başlar. Tasarının MGK'inde ve Danışma Meclisi'nde düzeltileceğine inanıyorum.

YAVUZ DONAT: (TERCÜMAN GAZETESİ ANKARA BÜRO ŞEFİ)

Donat: "Parlamentoda geniş biçimde tartışılmalı"

1) Danışma Meclisi'nde bu şekilde geçeceği kanaatinde değilim, Danışma Meclisi'nden geçse dahi daha yukarı kademelerde düzeltileceğine inanıyorum. Henüz yayınlanmamış bir yazıyı neşredilmemiş bir gazeteyi suç saymak hangi yorumla mümkün, bunu bilemiyorum. Bizim için böyle bir hükümle karşılaşmak fevkalade sürpriz oldu.

2) Sayılır. Tahmin ediyorum bu 12 Eylül'den önce var olan korsan basını önlemek için bir tedbir olarak düşünüldü. Korsan basın dediğimiz zaten yeraltına olmayan sonuçlar doğabilir. Temennimiz, tasarı kanunlaşmadan önce basın kuruluşlarının üzerlerine düşen görevi yapmalarıdır. Bu konuda Gazeteciler Cemiyetleri görüşlerini hazırlamış yetkili makamlara göndermişlerdir. Olumlu bir yöntemdir. Ancak bu yetmez, gidip Danışma Meclisi üyeleriyle, daha sonra MGK yetkilileriyle Gazeteciler Cemiyetinin bu hususları görüşmeleri gereklidir. Bir karşı tepki söz konusudur. 12 Eylül'den önce bazı kötü uygulamalar görüldü, korsan basın görüldü, devlete karşı bazı hareketler görüldü diye bu aşırı tedbirleri getirmeye hiç gerek yoktur. Zaten Türk basını da bu aşırı tedbirlere layık değildir, müstehak değildir. Bu kanunu seçimle gelecek siyasal iktidara bırakmak en yerinde hareket olacaktır. Halkın oyuyla gelmiş insanların bunu parlamentoda geniş biçimde tartışması, bu tartışmanın kamuoyunda devam etmesi ve ondan sonra tasarının kanunlaşması gerektiği düşüncesindeyim.

YALÇIN DOĞAN: (CUMHURİYET GAZETESİ ANKARA BÜROSU TEMSİLCİSİ)

Doğan: "Gazeteciliğe gem vurulmak isteniyor"

1) Basınla ilgili ilk ciddi uygulama, bundan yüz yıl öncesine dek iniyor. 1864 yılında, Sultan Abdülaziz tarafından yayınlanan, "Matbuat Nizamnamesi" basının susturulmasına yönelik ilk yasal yaptırım olarak biliniyor. Yasal düzenlemelerin dışında, 1850'lerin sonlarında Takvim-i Vekayi'nin yayın yaşamına başlaması ile birlikte bazı "fiili durumlar"a rastanmıyor değil. Ancak bu konuda ilk girişim, Sultan Abdülaziz'e nasip oluyor. Aslında Sultan 2. Abdülhamit'in koyu istibdat yönetiminde basının susturulması açısından kullandığı Matbuat nizamnamesi, işte bu 1864 tarihli yönetmelik.. Daha sonra Abdülhamit işi, "Matbuat kanun dairesinde serbesttir." kuralına dek getiriyor.

Basının özgürlük mücadelesi, bir anlamda demokrasinin yerleşme sürecine ve tarihine denk düşüyor. Demokrasinin ve basın özgürlüğünün yerleşme ve siyasal iktidarların basın özgürlüğünü içlerine sindirebilmeleri arasında tam bir paralellik var. Ya da başka bir deyimle, demokrasinin yerleşmeye başladığı dönemler, basının özgürce düşüncelerini açıklayabildiği dönemler oldu. Dolayısıyla, demokrasi tarihi ile basın tarihi birlikte yazıldı.

Basın yasasının değiştirilmesi şimdi yeniden gündemde. Yeni yasa sadece gazeteciliği büyük bir risk altına sokmuyor, aynı zamanda basın ve yayın dünyasına ilişkin ne varsa, tümünü denetlemeyi öngörüyor.

2) Düşünce özgürlüğünü yok etme tasarının çok temel bir yönüdür, ayrıca meslekten men gibi Osmanlı döneminden kalma önlemlere gidilerek gazeteciliğe gem vurulmak isteniyor. Yargı kararı olmaksızın gazete ve dergi toplatılabilir hale getiriliyor, gazetelerin ve bir bütün olarak matbaaların mal varlıklarına el konulabilir durumlar yaratılmak isteniyor. Tıpkı yıl-

Kışlalı: "İlerde manevi rahatsızlık yaratacak"

1) Ya Gazeteciler Cemiyetinin açıklamasında vardı, veyahut gazetelerimizden birinin başlığıdır. "Çağdışı" olarak ifade ediyorlar, ben buna katılıyorum.

2) Bu durum gayet açık. Basında suçun nasıl oluşacağı hakkında benim yorum yapmama gerek yok. Bunu en iyi Prof. Feyyaz Gölcüklü konunun uzmanı olarak anayasa hazırlanırken de daha sonra da açıkladı "basında suç yayının dağıtımıyla, okura ulaşmasayla oluşur" diye bir bilim adamı olarak en güzel açıklamayı yaptı. Yayınların dağıtılmadan toplanmasının da bir sansür olacağını vurguladı. Ben de buna katılıyorum.

3) Gizli bilgi çok esnek bir kavram. Ama bunu o zaman da ilgililerle konuşmuştuk, tartışmıştık. Bununla ilgili bir yasa çıkacağını, neyin devlet gizliliği kavramı içine gireceğini belirten bir yasanın hazırlanması gerektiğini söylemişlerdi. Yoksa bu gizlibilgi kavramı, çok afaki bir söz. Kötü niyetli yöneticiler elinde, bu istenildiği yere çekilebilir ve basın özgürlüğü açısından çok ağır neticeler yaratabilir.

4) Yargıçların baktıkları konularda, uzman olmalarının adaletin ortaya çıkarılması bakımından yararı inkar edilemez bir gerçektir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri gibi ayrı ihtisas mahkemelerine gidilirken, bir taraftan basınla ilgili iyi kötü, ihtisas mahkemesi olmayan fakat hiç olmazsa basın davalarına daha fazla bakan bir mahkemenin kaldırılması bence iyi olmamıştır.

5) Eğer her şey gibi bu da kötü niyetle kullanılmazsa esaslı bir değişiklik yok diye düşünmek lazım. Ama iktidarların değişmesiyle konulara yaklaşım ve bakış açıları değişirse böyle bir zaman aşımı uzamasından büyük sorunlar doğar.

Cevap ve düzeltme hakkına daima saygı duymuşumdur. Bunun istisnai istismarlarına karşı çıkılabilir, yoksa kendisi hakkında yanlış bir yayın yapılan kişinin düzeltme veya cevap verme hakkının bir zamanla sınırlandırılması gerekmez. Bu hak istismar edilmeksizin kullanılmalıdır. Bu hususda endişem yok.

6) Yazı İşleri Müdürlerinin sorumluluklarının büyük olduğunu her zaman düşünmüşümdür. Sorumluluklarının bir oranda daha arttırılmak istenmesi çok iyi incelenmesi gereken bir husustur.

7) Ben gerekçeyle ortaya çıkarılan yasa tasarısı arasında bir doğrudan ilişki görmüyorum. Ortaya çıkarılan tutarsızlıklarla dolu, gayri ciddi, son derece tutucu, savunulması çok güç bir tasarı. Genelde bunu söylemekle yetineyim. Sorunun cevabı bunun içine girecektir.

8) Kötü niyetli bunu kullanmaya kalkan bir iktidar basın özgürlüğünü kökünden kaldırır. O kadar ağır hükümler var.

Kanıma göre bu, Adalet Bakanlığı'nda küçük ve son derece yobaz bir teknisyen grubunun ortaya çıkardığı bir tasarı. Zannediyorum. Tasarı üzerinde bakanın dahi yeteri kadar bilgi sahibi olduğundan da kuşkuluyum. Bunların dışında hükümet mensuplarının da bu tasarıyı benimsedikleri hakkında açıkseçik işaretler yok. Herkesten duyduğum, "zaman yoktu, vakit geçirmeden sunmak gerekiyordu Danışma Meclisine.. Bu mutlaka düzeltilecektir, mutlaka Türkiye'-

ÇETİN ÖNER

Günlerdir kıvranıp duruyorum bu yazıyı yazmak için. Sıkıntım ne yazacağımı kestirememekten değil; nasıl yazacağıma karar verememekten. Günlerdir tekrar tekrar okuyorum Millyet Sanat Dergisi'nin 73/1 haziran 1983 tarihli sayısını. Okudukça içim kabarıyor, üzülüyor, bozuluyorum. Hele kapaktaki yazıyı okdukça kanım tepeme çıkıyor; "Peter Ustinov'un Çeyrek Yüzyılda Gerçekleşen Düşü: İnce Memed!"

Dergideki yazıları okudukça da yüreğim daralıyor.

Ne adına bu üzüntüm, kimin adına?

Elbette önce baba dostu, ustam Yaşar Kemal adına. Sonra İnce Memed, Çukurova, Türkiye adına. Türkiye'de sinema ile uğraşan yaşlı, genç, oyuncu, yönetmen, kameraman v.b adına.

Yahu, sana mı düştü bu işin tasası diyeceksiniz. Alan memnun, satan memnun, yapan memnun seni ne ilgilendirir diyeceksiniz. Pişmiş aşa su katma diyeceksiniz. Daha filmin bir karesini bile görmeden diyeceksiniz.

Doğrudur, tüm bu uyarılara katılmama karşın içim elvermiyor, Türk yazının bu başyapıtının baştan savma bir anlayışla güme gitmesine. Çünkü "İnce Memed" salt Bay Ustinov'un değil Türkiye'de sinemaya bulaşmış bir yığın sanatçının da düşüdür. Ne yazık ki parayı veren düdüğü dilediği gibi çaldığını kendi sözleri ile belgeliyor. Adam, Abdi ağa mantığını öylesine benimsemiş ki üçon para başlık karşılığı aldığı İnce Memed'i dilediği gibi kuşa çevirdiğini açık seçik söylüyor.

Bay Ustinov iyi bir yazar, iyi bir oyuncu, iyi bir yönetmen olabilir. Öyledir de. Ne ki tüm bu iyiliklerine karşın "İnce Memed"e yaklaşımı kötülükler, yanlışlıklarla doludur. Öncelikle romana bakışı yanlış bu ünlü sanatçının. Bu nedenle de bu bakış ile ele alınacak bir senaryodan doğru bir film çıkabileceğine inanamıyoruz biz. Örneğin bay Ustinov:

"Aslında benim yazdığım senaryo kitaptan biraz farklı ama Yaşar Kemal bunu onayladı. Yani benim senaryomda kişiler kitaptaki kadar net bir biçimde ak ya da kara değiller." diyor. İşte temel yanlışlık burda başlıyor kanımca. Yaşar Kemal hangi nedenlerle susar, karşı çıkmaz bilemem ama Abdi ağa ile İnce Memed arasında, roman kişileri olarak, sadece ton farkı varsa bir diyeceğim yok. Ama bu yaklaşım kökünden yanlıştır diyorum ben. Sosyal konumları açısından aralarında Ak/Kara gibi kesin ayrımlar olan bu iki roman kişisini - Ustinov'un deyişi ile- gri olarak ele almak romanın temel yapısına aykırı bir tutumdur.

"İnce Memed" kişiliği üstüne Sayın Ustinov'un "Didaktik tip...
Polemik romanlarında rastlanan tip... Kişiliğine efsane karışmış tip..." gibi eleştirisel tanımlamalarına Yaşar Kemal'in katılıp katılmadığı ayrı bir konudur. Ne var ki biz bu tanımlara katılmadığımızı altını kalın çizgiler çizerek belirtiyoruz.

Sinemaya biraz bulaşmış bir kişi gerek dergideki fotoğraflardan, gerek filme emeği geçenlerin kendi sözlerinden giderek "İnce Memed"in güme gitmiş bir film olacağını kolayca kestirebilir.

Yanlışlık çekimin Türkiye dışında gerçekleştirilmesinden başlıyor. Bunun suçu doğaldır ki gelmiş geçmiş kimi yönetimlerindir. Bunu Yaşar Kemal de belirtiyor konuşmasında. Ne var ki çeyrek asırdır beklenen bu düş için üç beş sene daha beklenebilinirdi sanıyorum. Filmin Türkiye'de çekilmesi hem Türkiye için -bırakalım propagandayı- iyi bir döviz kaynağı olurdu, hem de yazarın yakındenetiminisağlardı. Filmde görev alacak Türk sanatçılarının katkıları da cabası. O zaman hiç olmazsa biri çıkar -ki büyük bir olasılıkla bu Çukurova yöresini iyi tanıyan biri olurdu-, yahu Bay Ustinov bu İnce Memed rolünü oynattığın oğlana iyi kötü biraz bıyık tak, eşkiyalığa soyunup dağa çıkan bir delikanlı bıyıksız olmaz. Yoksa dağda başına bir iş gelir bu ablak suratlı oğlancağızın, diye uyarabilirdi.

Bu gibi kimi küçük uyarılar Bay Ustinov'a yönetmen olarak zaman da kazandırdı. Yugoslavya'da yaptığı gibi o dönemde Türk köylülerinin fes mi, şapka mı, serpuş mu giydiğini günlerce araştırma gereğini duymazdı.

Ustinov filme yaklaşımını anlatırken " Bütün film boyunca alttan alta devam eden bir alay var, yani bir tür bıyık altında gülme", diyor. Bu da filme yaklaşımında ironik (Alaycı, gırgır) bir biçime başvurduğunu gösteriyor ki işte, film için en büyük tehlike de burda başlıyor. Kendisi oyuncu olarak biraz bizim Rana Cabbar'a benzer. Her tür tipi komik oynamak gibi bir saplantısı vardır. Biraz düşünürseniz anımsayacaksınız filmlerde çizdiği tipleri. Roma'yı yakan eli kanlı Neron'u bile seyirciye kahkahalar attıracak kadar komik oynamıştı QOVADİS'te. Oysa film bir komedi filmi değildi. TOPKAPI'da ki ağzından tükrükler saçarak "Mevkufsunuz." diyen Kaçakçı da komik olarak oynandığından kızamıyordunuz bile adama. Demekki Abdi ağa da sevimli bir ağacık olup çıkmış "İnce Memed" filminde. Çünkü oynayan Bay Ustinov yine.

İnce Memed'i oynayan Simon Dutton "Belki tam bir Türk havasını yakalayamadıysam bile ortak yanlarımızı ortaya çıkardım." diyor. Haydaa! Yahu, Dutton kardaş bizim İngilizler'le hangi ortak yanımız var ki ortaya çıkarıyorsun oyununla?

Gelelim filmin müziğine. Manos Hacıdakis gibi bir Akdenizli'nin müziği yapması bir şans "İnce Memed" için. Ne var ki Bay Ustinov bu şansını da kötüye kullanmış "gri bir film yapacağım" diye. Hacıdakis'in deyişi ile "Ustinov oldukça enternasyonal bir müzik istemiş film için; Tam tipik bir Türk müziği değil!". O daTürk müziğini incelemeyi yarım bırakıp, yine kendi deyişi ile "Filmin yapımcısı Bay Kavur'un kendisine mırıldandığı -evet, yanlış okumadınız; mırıldandığı!- bir müzik parçasından etkilenip müziği oluşturmuş. İyi mi?

Hacıdakis'in yetkin bir müzikçi olduğu tartışmasız bir gerçek. Ne var ki hiç olmazsa "İnce Memed"in müziğini olsun bir Türk yapaydı ya. Ne gezer! Örneğin Yaşar Kemal'in kırk yıllık dostu ve onun deyişi ile "Bir öykü ve müzik dehâsı" olan Bay Livaneli pek ala kıvırabilirdi bu işi.

Okuduklarımızdan çıkartabildiğimiz tüm bu sakıncalarına karşın yine de "İnce Memed"in dört başı bayındır bir yapım olmasını yürekten diliyoruz. Ve inşallah sezilerimizde de yanılıyoruzdur. Ne varki romanın yazarı Yaşar Kemal çoktan umudu kesmiş filmden. Yoksa "Yirmi yıllık yılan hikâyesi sona erdi. Çok kötü bir film olmuşsa bile yine memnunum." diyebilir mi?

Yaşar Kemal ülkemizin yetiştirdiği en büyük yazarlardan biridir. Ne var ki sinema sanatı ile pek ilgisi yoktur. Hatta sinemadan anlamaz da denebilir. Anlamadığı şundan anlaşılıyor. Amerikan FOX Firması "İnce Memed için kendisine üç yönetmen öneriyor: Kazan, Kurosawa, Losey.

Kazan -ki Anadolulu bir yönetmen. Türk toplumunu, gelenek ve göreneklerini iyice bilmesi bir yana- "Viva Zapata" gibi 'İnce Memed"e benzer bir film yönetmiş, ödüller kazanmış ünlü bir yönetmen. Yaşar Kemal onu seçmiyor. Gönlü Kurosawa'da. Bu da iyi bir seçim. Ne ki ihale Losey'in üstünde kalmış, ondan da Ustinov'a geçmiş.

Bizce Kazan biçilmiş kaftandı bu filmin yönetimi için. Zapata'da, Marlon Brando'nun yanına, Meksikalı bir oyuncuyu (Antony Quin) katması rastlantısal değildi. Üstelik filmdeki öteki oyuncuların büyük bir bölümünü de Meksikalı oyunculardan seçmişti. Amacına da ulaştı. Bir Meksikalı köylü liderinin öyküsünü, Meksikalı oyuncuların desteği ile yerel motifleri de alabildiğine kullanarak, evrensel bir film cıkardı ortaya. Sonuç: Oscar Ödülü!

Bay Ustinov evrensel bir film yapma uğruna romanın evrensel boyutlardaki yerelliğini -paradoksal gözükebilir kimi okuyucuya bu sav; değildir.- Hiçe sayarak kendince bir "İnce Memed" çıkarmıştır orkataya. Bakalım filmi izleyince ne der Yaşar Kemal.

"Türkiye'deki sinemacıları denediğini, iyi bir sonuç alamadığını" savlayan Yaşar Kemal konuşmasında iki yerde çelişkiye düşerek sinemadan hiç mi hiç anlamadığını bir kez daha ortaya koyuyor: Senaryosundan, yönetimine, yönetiminden müziğine kadar ilkel bir yapıt olan "Yılanı Öldürseler" için "Türkiye'de çevrilmiş en iyi filimlerden biridir" derken "şu anda çalışabileceği bir tek yönetmen"den söz ediyor: Lütfü Akad! Biz birinci savına kesinkes katılmadığımız gibi ikinci savında da içten olmadığını biliyoruz. Çünkü Lütfü Akad kuşunu bir çok kez elinden kaçırmıştır Yaşar Kemal. "Yılanı Öldürseler"de görev almamız sözkonusu olduğunda -yapımcı dostumuzun da anımsayacağı gibi- bir tek yönetmen adayımız üstünde günlerce dil döktük evet dediremedik kendilerine. Önerdiğimiz yönetmenin adı Lütfü Akad'dı. Eğer Yaşar Kemal bu dileğinde içtense bir öneri ile bitireceğiz yazımızı: Yaşar Kemal'in bir filmi finanse edecek kadar parası vardır sanıyorum. Boyumca da yapıtı var. Lütfü Akad'da nicedir film yapmıyor. Akad hocamı razı etmesi de benden. Hodri meydan bir Yaşar Kemal romanını -ki Lütfü Hoca'nın önereceği- beyazperdeye aktarmak için girişimde bulunsun. Ben kendi payıma hiç karşılık beklemeden yapılacak bu filmde görev almaya hazırım. Hem de ne görev verilirse. Ama bir koşulla: "Yılanı Öldürseler"deki gibi senaryosunun yazımını yarılatıp, tek satırını bile okumadan vazgeçmek yok.

Biz Türkiye'de roman ve roman yazarlarının varolduğuna inanıyoruz. Bakalım Yaşar Kemal Türkiye'de sinemacıların olduğuna inanıyor mu gerçekten. İşte bütün sorun, bu!

"Yaren Sohbeti" ve "Semahlar"

İLHAN CEM ERSEVEN

Dervişlik hırkada tac'da değildir,
Hararet nâr'dadır, sac'da değildir,
Her ne ararsan kendinde ara,
Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir.
—Hacı Bektaş Veli—

Anadolu, birçok uygarlıkların ve ekinlerin beşiği olmuştur. Bu beşikte nice kavimler, aşiret boyları , beylikler ve uluslar gelenek ve görenekleriyle, müzik ve danslarıyla, felsefe ve sanatlarıyla, din ve dünya görüşleriyle bir **tarih** yaratmışlardır. Yapılan kazı ve araştırmalarda, ortaya çıkarılan yazıtlarda, cönklerde, yazmalarda bu köklü ve soylu "**tarih**"i apaçık görebiliyoruz. Anadolu, salt Türk ekinini bağrında beslememiş, İslâm dini ve tasavvuf ekinine de kucak açmıştır. Nice tasavvuf düşünürleri yetişmiş.. Nice tarikat örgütleri oluşmuştur. Bu örgütlerden bazıları içyapısal değişikliğe uğrayarak tamamen yozlaşıp ortadan silinmişler, bazıları ise dışsal bir değişiklik geçirerek Türk-İslam ekin senteziyle yoğrularak günümüze dek ulaşmasını bilmiştir. Günümüzde en belirgin izlerini gördüğümüz tasavvuf ve düşünce akımları Bektaşilik, Mevlevilik ve az da olsa Ahilik'tir. Mevlevilikle diğerleri aynı dönemin akımları, örgütleri olmasına karşın içsel ve dışsal farklılıklar göstermektedir. Mevlevilik, saray güdümünde gelişip yayılırken, Bektaşilik esnaf kesimi içinde uzantısı ve özdeşi olan Ahilik ise, emekçi, üretici, "zenaat" sahibi Türkmen halkın gönlünde yer kazanıp yaygınlaşmıştır. Mevlevilik, sünni aristokrat sınıfın düşüncesine daha yakın gelirken, Bektaşilik ve Ahilik, Alevi Türkmen köylülerin, üreticilerin, küçük el sanat sahiplerinin düşünce ve yaşam biçimlerine daha yakın ve özdeştir.

Bugün Mevlevi törenlerinin devlet desteğiyle yapılması ve kutlanması saraycı gelenekten, aristokrat yapılanmadan ileri gelmektedir. Bu nedenle halkımız tarikat folkloru, müzik ve dansı denince 'Mevlevi tören ve sema'larını' anlamaktadır. Oysa bunun yanısıra, "**tarikat sırrı**" gereği gizli yapılmak zorunda bırakılan Alevi-Bektaşilerin öz müzik ve dansları (Semahları) ise hiç kimse tarafından bilinmemekte.. 'bilmek' istenilmemektedir. Oysa bugün milyonlarca (ülkemizde ve diğer ülkelerde) Türk Alevi-Bektaşi vardır. Bunların da kendi yaşam biçimlerine ve inanışlarına özgü, kökü ta şamanizme dek ulaşan ve sevgileri **Ali**'de benlik kazanan felsefeleri, ekinleri, folklor değerleri vardır. Yaşam biçimiyle, hukuk anlayışıyla, gelenek ve görenekleriyle, yazını, dansı ve müziği ile, herşeyiyle ulusal özellik göstermektedirler.

Türkçe anlaşıp Türkçe söyleşmektedirler. Bu özellikleri günümüzde Toroslarda, Ege bölgesinde **Tahtacı oymaklarında**, **Çepniler**'de, **Yörük**, **Aşiret** ve **Türkmenler**'de rahatlıkla görmekteyiz. İşte böyle bir yapıya sahip bir Türk topluluğunun kuşkusuz halk müzikleri, dansları ve yazını olacaktır.. olması da gerekir.

Biz bu yazımızda, Ankara Üniversitesi **DTCF Tiyatro Bölümü**'nün sahneye koyduğu, Alevilik eylem ve düşüncelerinin verildiği birlik ve muhabbet bağlarının iyice güçlendirildiği "**Cem**" adını verdikleri toplantıda oynadıkları "**Semahlar**" ile, küçük esnaflar arasında yaygınlaşmış ve günümüz kooperatifleşme ve sendikalaşmanın ilk örneklerinin görüldüğü, insan emeğinin, esnaf ahlâkının ve dayanışmanın amaç ve üstün kılındığı ve bunu örgütsel ve eylemsel olarak yaşam geçiren Ahilik kuru-

"Semah"/DTCF Tiyatro Bölümü

şımasına karşın, esnaf ahlâk ve disiplini içinde, yarenler, aralarında kadın-kız olmadıklarından özgürce ama taşkınlığa yol açmadan gece eğlentilerini sürdürüyorlar. Bu **sohbet**' te Ahilik eylem ve düşüncesini bulmuyoruz salt.. Aynı zamanda Anadolu folklor değerlerinin bir dizi sergilenişini de buluyoruz. Örneğin Tura, Cico, kadın oyuncu taklitleri, kız kaçırma, vb.. halk seyirlik oyunları..

İki kez izleme olanağı bulduğum bu gösteride, özellikle "**Yaren Sohbeti**"nde, oyuncuların gittikçe oyun disiplininden yer yer uzaklaştıkları, daha önceki düzeyin altına düştükleri, rollerini daha bir serbestlik (kendiliğinden) içinde yerine getirdikleri görülmektedir. Bu belki, oyuncuların oyun çizgisini olumsuzlaştıran oynama/oynamama gibi bir ikilem arasında kalmaktan ya da "**bu bir sohbettir.... her hareket yapılır, yaptığım hareket göze batmaz..**" gibi bir düşünceden de kaynaklanıyor olabilir.

Tiyatrocu olmadığım için, özellikle '**sohbet**' havasının etkin olduğu böylesi bir oyunda bu tür davranışlar nasıl karşılanır bilemem. Belki de ikinci görüş daha öne fırlamaktadır.

İkinci bölümde ise, "**Kardeşlik Töreni-Samah**"ı izledik. Oyun üzerindeki görüşlerimizi belirtmeden önce **Semah** (samah) üzerinde kısaca durmak gerekir: (+).

"Semah, bilindiği gibi Arapça işitmek, duymak anlamına gelen **semâ**, **simâ** sözcüklerinin Anadolu köylüsü ağzında aldığı şekillerden biridir. Yalnız Alevi-Bektaşi topluluğunca semah olarak kullanılan **semâ** sözcüğünün çeşitli tanım ve anlamları bulunmaktadır. Örneğin işitme, gök ve gökyüzü anlamına geldiği gibi "**Mevlevi dervişlerinin kollarını iki yana açıp dönerek yaptıkları ayin**" (1) anlamına

Güzel aşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi
—Pir Sultan Abdal—

yerde oynanmamıştır. Semahların gizli yapılmasının nedeni, o dönemin devlet yönetimince sürekli baskı ve denetim altında bulunması, Alevi -Bektaşi gelenek, görenek ve inanışları gereğidir. Halk yazınının bulunması ile biraz su yüzüne çıkıyor, müziği ise bazı araştırmacıların özverili çalışmaları sonucu bir kaçının notaya alınmasıyla, çalınmasıyla öz hakkında bir bilgi ve görüş elde ediniliyor. Fakat özgün oyunları olan **semahlar** hakkında, ne oynanışları ne de şekli ve figürleri üzerinde herhangi bir araştırmaya olanak vermediğinden ve anlaşılması da güç olduğundan öteki tarikat danslarına göre gizli kalıyordu. Bu nedenledir ki, diğer tarikatların semâ dedikleri oyunlarının başka hiç bir tarikat tarafından uygulanılmadığı, bilinilmediği kanısına varılmış ve böylece Türk tarihinin başlangıcından beri sürüp gelen ve Türk Alevi toplulukları ve kolları içinde kalan bu güzel, özgün ve ulusal oyunlardan ne yazık ki kimsenin haberi olmamıştır Olunduysa da ilgilenilmemiştir.

Yasak denilen tarikatların her biri ayrı ayrı din adamları gibi kendi bağlı oldukları tarikatın **pîrine** tapınarak, kendi tarikat gelenek ve göreneklerinin daha geçerli ve Tanrı katında daha değerli olduğu görüşünü taşır olduklarından semâ işini de böylece yalnız Mevleviler benim-

den kalma dans olma olasılığına varması karşısında, bir yazıyla yanıt vererek şöyle demektedir: "**... Eski Türklerden kalan ve Şamanilikten gelen dinî ve millî Türk rakıslarının devamı Farisî metinlerle dolu olan Mevlevi ayinlerinde olmayıp asırlardan beri dualarını Arapça ve Acemceden tecrit ederek Türkçe okuyan ve ilahilerini 'nefes' adı altında Türkçe okuyan ve bütün adet ve an'anelerini eski Türk kabilelerinden getirip dininden ve harsından esirgeyerek saklayan ve kuvvetli bir inatla düne kadar icra edilegelen (Anadolu) da ve (Rumeli) de yer yer kesafet halinde ve birbirlerine müteakip köylerde yerleşmiş bulunan ve Mevlevi adetlerine milyonlarca defa kahir bir ekseriyetle üstün bulunan Türk Alevi kabilelerinin rakıslarıdır" (3).**

Yapılan araştırmalar ve eldeki kaynaklardan şu sonuç çıkıyor ki, **semâ/semah** denilen oyunlar ta eski Türklerden beri süregelmiş, daha sonra bazı tarikatlar bunu eğlence oyununa dönüştürmüşler, bazıları ise oyunlara tasavvufi ve ulusal benlik kazandırarak günümüze dek ulaştırmışlardır. Yukarıda da açıklandığı gibi semâ denilen oyunu Mevleviler ilk kez ortaya çıkarıp uygulamış değillerdir. Mevlevilikten daha önce varolan Aleviliğe bağlı oymaklar arasında ekinsel kalıtları gereği yapıldığından ve korunduğundan bu oyunlar günümüze Alevi Türkler aracılığıyla gelmiştir. Mevleviler daha sonra bu oyunu kendilerine göre uyarlamışlardır.

Alevi-Bektaşi halk dansları olan **semahların** doğuş kaynağı olarak **Kırklar Cemi** olayı gösterilmektedir. Olay ise şöyledir: O gece Peygamber göğe çıkarak **miraç** etmemiş, onun miracı Cebrail aracılığıyla **Kırklar Cemi**'ne.o gizli toplantıya (Hz. Ali Başkanlığında yapılmıştır) gitmiş olmasıdır. Peygamber ilk önce orada gördüklerinden kuşkuya kapılmış, "**Cemlerinin**" hak olup olmadığından ikirciklenmiş. Fakat Kırklar, kendilerinin **hak olduklarını** kanıtlamak için içlerinden biri kolunu kesmiş, bu sırada kırkından —Peygamber de içinde olduğu halde— birden kan aktığı görülmüş ve onların "**cemlerinin hak**" olduğuna inanmış. Bundan sonra orada bulunan Selman, bir üzüm çekirdeğini ezmiş.Kırklarınher biri üzüm suyundan içmiş. Peygamberle birlikte hepsi de **esrik** (sarhoş) olmuşlar. İşte o zaman Peygamber coşkuya gelerek kalkmış ve **semah dönmüş**. Semah sırasında sarığı çözülmüş. Kırklar onun sarığını alarak **kırk parça** yapmışlar ve bellerine sarmışlar. O gece böylece **Cem** sürdürülmüş. ertesi gün mecliste ileri gelenlerden biri Peygamber'i gökten indi sanarak, **miracını** kutlamışlar. Bunun içindir ki Aleviler, Alevi oldukları gece tören bittikten sonra Bektaşi veya Alevi olan her kimseye "**miracın kutlu olsun**" derlerdi. İşte bütün Alevi ve kollarının inanç getirdikleri buCem'dir. O gece orada Hz. Fatma da varmış. Bu nedenle Aleviler, kadınları da Cem'e alırlar. **Bu gün bile oynanan Kırklar Semahı'nın doğuşu bu olaya bağlanmaktadır ve en özgün semah oyunu da budur.**

Günümüzde Alevi-Bektaşiliğin etkin ve yaygın olduğu bölgelerde değişik ve özgün semah örnekleri sergilenmektedir. Semahların en yaygın olduğu bölgeler Antalya, İçel (Kırtıl yöresi), Sivas, Çorum, Tokat, Trakya bölgesinin ba-

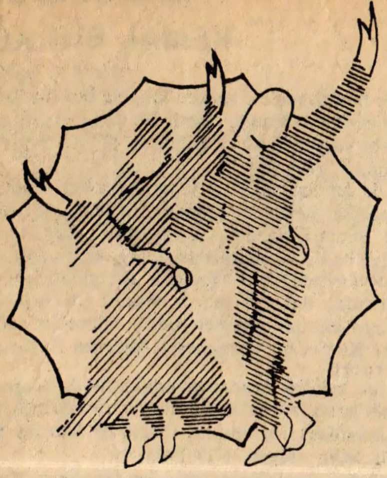
Bu anlattıklarımızın ışığında izlediğimiz "**Kardeşlik Töreni Samah**" gösterisine dönelim: Oyunu izlemeye gelen seyirciler, bana öyle geldi ki, **Semah** olgusuna oldukça yabancıydılar. Çoklarını çok ilginç ve ilk kez ortaya çıkarılan bir oyun gibi geliyordu. Bu da onların böylesi bir oyundan haberli olmadıklarını gösteriyor. Bilenler ise davranışlarıyla kendilerini belli ediyorlardı. Şöyleki şah beyitte seyircilerden bazıları dudak diyazi yapıyorlardı. Tabi bunlar Alevi inançlı kişilerdi kuşkusuz. İlk kez böyle bir oyunu izleme olanağı bulan seyircileri, oyunun başında aydınlatmak ve **Semahların doğuşu ve gelişimi** hakkında kısaca bilgi verilebilirdi. Bu yola neden gidilmedi bilmiyoruz. Bu oyunu sergilemekten amaç ne idi? bu sorunun yanıtı seyircilere verilmeliydi. Sahneye koyanlar **Semah** olayını, salt köy seyirlik oyunu gibi mi gördüler yoksa ritüel bir dans (Özellikle Alevi oymaklara özgü) olduğunu açıklamaktan kaçındılar mı? Üstelik bu konuda tez vermiş olan Sayın Belgin Aygün arkadaşımız konuyu derinlemesine bilmektedir.

Düşünce karanlığına ışık
tutanlara ve kendini halk
hizmetine adayanlara
ne mutlu...
—Hacı Bektaş Veli—

rinde bile eller yine de yavaş vuruluyordu birbirine. Bir başka hata ise, bazı oyuncuların, **Ayin-i Cem**'i yöneten **mürşit** (ya da **dede**) önüne gelince sırtlarını o makam'a dönmeleri, dönmeyenlerin ise üç adım kuralına uymadan dönmeleridir. Alevi-Bektaşi inancına göre Cem'i yöneten kişi **mürşit** makamındadır. **Mürşitlik** de, Hz. Ali'ye özgüdür. Semah oynanırken **mürşide** sırt dönülmez. Dönülürse o makamı hiçe sayılmış olur ki bu da o kişiyi bir daha hiç bir meclise ve Cem'e almamayı getirir.

Semahlar gelişigüzel, her yerde oynanmaz. Yukarda da belirttiğimiz gibi "**Ayin-i Cem**" ya da "**Bezm-i Cem**" adı verilen, belli günlerde

munun izlerini taşıyan, daha çok Çankırı esnafları arasında yaygınlaşa gelmiş olan "Yaren Sohbeti"nden söz edeceğiz.

Ankara Üniversitesi DTCF Tiyatro Bölümü, oyunu iki ayrı bölümde sunmaktadır: "Çankırı-Yaren Sohbeti" ve diğeri "Kardeşlik Töreni-Samah."

Bu iki gösteride Anadolu kültür birikiminin tören biçiminde kullanılarak birkaç amacın bireşimi ortaya çıkmaktadır. Bu bireşimde (gösteriyi izledikten sonra) Bektaşilik ve Ahilik eylem ve düşüncesinin aynı öz'den, aynı kaynaktan, sevgi, kardeşlik ve dayanışma mayasından kaynaklandığını görmekteyiz. Her ikisi de töresel ve geleneksel kökene dayanmaktadır. Diğer yandan da tasavvuf düşüncesiyle bağ kurmaktadır. Bu bağı da Bektaşilik örgütünün erkanname'lerinde toplanan **edeb, erkan, yol ve düşünceleri** oluşturmaktadır. Her ikisinde de, **"Eline...Diline...Beline Sahip ol.."** ilkesi vardır ve **temeldir**. Bu ilke, sevginin, kardeşliğin, hoşgörünün, dürüstlüğün, dayanışmanın simgesi olmuştur. Tasavvuf düşüncesinin (Bektaşilik ve Ahilik'te) mayasını bu ilke oluşturmaktadır. Gerçek, **insan** olmanın, Tanrı'ya **yakın** olmanın tek koşulu **bu**'dur.

Bu görüntüyü ilk oyunun **(Yaren Sohbeti)** başlarında hemen görüyoruz. İş bitiminde küçük esnaflar, o akşamın sohbet yerini sahibini kararlaştırmak için (ellerinde gece lâmbaları) kulis yaparlarken dışardan gelip halkanın ortasına destursuz giren **"yolsuz"**u hoşgörü içinde, esnaf ahlâkını elden bırakmaksızın karga tulumba şeklinde içlerinden atmakla gösteriyorlar. Esnafların meclislerine katılmak için yukarıda andığımız ilkeye sahip olmak gerek. Yoksa **"yolsuz"** olunmakta.. hiç bir mecliste yer verilmemektedir.

Esnaf geleneğinde **"geri çevirme"** yoktur. Esnaflar, kimin evinde sohbet etmeyi dilemişlerse, sohbeti verecek ev sahibi bundan büyük bir onur duymaktadır. Çünkü, adı anılmakla bir **'saygınlığı'** var kılınmıştır. Ne diyordu **Başağa: Üç şeyimiz açıktır: Alın, Kalp, Kapı..** Ahilik felsefesinin temelinde yatan bu öz, tüm esnaf halkın ahlâk anlayışında ve benliğinde vardır. Kapısı, kendini dost bilen ve sayan herkese açıktır.. Kalbi temizdir, hiç kimsenin malında gözü yoktur. Bir başkası için fesatlık düşünmez.. düşünemez. Alnı apaçıktır.. Çünkü, kendini onurlu, saygın kılacak, yaren sohbetlerine rahatlıkla girebilecektir.. yaptıkları, davranışları ortadadır.. hiç bir lekeli işi yoktur.

Kendisinde varolan bu üç şeyi açık bırakan bir esnaf kişi, her zaman sevilir, saygı görür, yardım bulur...

"Yaren Sohbeti" oyunu, Ahilikten izler taşıda gelmektedir. Meydan-Larousse'da ise, **"Köylü Alevilerin cem bezmi adı verilen özel törenlerinde musiki eşliğinde kadın erkek, birlikte yaptıkları bir raks, sema"** olarak tanımı yapılmaktadır.

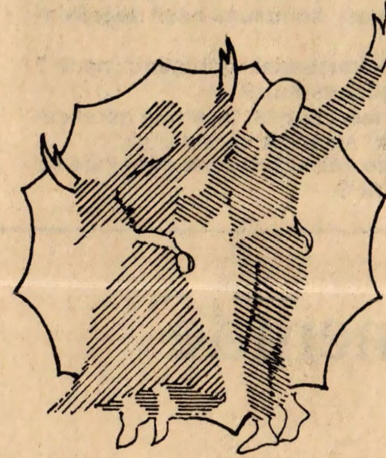
Görüldüğü gibi **semâ** ya da **semah** sözcüğü iki ana anlamda kullanılmaktadır. Yani iki tarikat görüşün oyunlarına verdikleri addır. Yani Aleviler için **semah**, Mevleviler için **semâ** sözkonusudur.

Bu sözcük Anadolu'da çeşitli bölgelerde **semah, zamah, samah, zamak, semak..** gibi şekillere bürünmüştür. **Semâ**, Mevlevilerde olduğu gibi yapı itibariyle vücudu kendi ekseni yönünde döndürerek yapılan dinsel oyuna terim olmuşsa da Anadolu köylü Alevilerinde **semahlar**, Mevlevi semâları gibi yalnız ve özellikle dönmekten ibaret bir dans değil, belirli ezgilerin kesin ritmlerine uygun olarak çeşitli kol ve ayak hareketlerinden oluşan gerçek oyunlar niteliğindedir. Bazı Alevi boylarında semah yerine **pervaz**, pervaz edenlere de **pervazcı** denilmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi **semahlar**, Alevi- Bektaşi Türk oymakları arasında **"tarikat sırrı"** geregi yapılan gizli halk müziği ve yazını gibi gizli olarak yapılmıştır. Yani bu durumuyla bir seyirlik halk oyunu gibi uluorta her **semişlerdir.** Bektaşi ve diğer bütün Alevi kolları, kendi öz oyunlarını gizli tutup ortaya çıkarmamayı inanışları gereği uygun buldukları bu **"gizlilik"**, **Mevlevilere semâ siyasasında söz sahibi olma olanağını yaratmak ve bütün törenlerde Acem kültürü ağırlık taşımasına karşın bu oyunların eski Türklerden kalma oyun türlerinden ve törenlerinden kaynaklandığı görüşünü ileri sürmek hakkını vermiştir.**

Bu konuda araştırmacı Vahit Lütfi Salcı, 1940'larda Mevlevilerin bu tavrını eleştirmiş ve şu görüşü ileri sürmüştür: **"Anadolu'da kahir bir çoklukla yapılan tasavvuf hareketlerinde mevlevi tesirleri olmadığı gibi, yapılan edebiyat da mevlevi edebiyatı ve bunlar arasında yapılan semâ'lar da mevlevi oyunları olmayıp Horasan erenleri denilen şahsiyetlerle Şamanilikten getirilen eski Türk dinine uygun Türk halk kasavvufu, Türk halk Alevi edebiyatı ve Türk Alevi semaisidir."** (2).Görüldüğü gibi, Salcı yaptığı araştırmalar sonucunda Mevlevi semâlarının eski Türk dinsel törenlerinde görülen dansların aynısının yapılmasından ibaret olduğunu kabul etmemekte, tersine Türk Alevi kabileleri arasında yaşayan dinsel oyunların bu özelliği taşıdığını ileri sürmektedir. Yine o dönemlerde, Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan yazısından ötürü Yunus Nadi'ye, Mevlevi danslarının eski Türkler-

zı yöreleri, Nevşehir, Kayseri, Malatya, Erzincan ve Ege bölgesinde bazı yörelerdir. En çok oynanan semahlar ise Nevşehir-Hacıbektaş yöresinde **Kırklar, Kırat, Hacı Bektaş, Dergah, Sivas Turna semahları**, Sivas ve Tokat yöresinde **Garipler, Turnalar, Sivas, Gönüller Semahı**'dır. Semahlar genellikle bölgeye ve nefeslerin içeriğine göre adlandırılmaktadır. Ençok oynanan ve yaygın olan semahlar **Sivas Turna Semahı, Gönüller, Kırat, Kırklar ve Turnalar Semahıdır.**

Yemek sahnesi (Senah)/DTCF Tiyatro Bölümü

Semahlar belli bir **koreografik** düzende sunulmasına karşın oynanış açısından tam bir uyum yoktu. Şöyleki kızların el hareketleri çok yanlıştı. **Gelişigüzel** el-kol hareketi yapılmakta, sanki bale sergilenmekte. Aynı uyumsuzluk müziğin ritmine göre ayak figürlerinde var. Bir kısmı müzikle koşut giderken bir kısmı ise kendiliğinden ayaklarını atmakta, dönüşler yapmaktadır. Örneğin sazcı **"Ali yar, Ali yar.."** dedikçe, tüm oyuncular sanki çayda çıra oynuyormuş gibi hızlanıyorlar ve dönüyorlar. Bu dönüşler de ister istemez oyuncular arasında beklenilen uyumu getirmiyor. Yine bir semah oyununda **(Gönüller semahı olsa gerek)** alkış var. Şimdiye kadar izlediğim ve oynadığım semah oyunlarında hiç bir alkış figürüne raslamadım. Banaz'da izlediğim **Gönüller Semahı**'nda, oynayanlar ellerini ritmli bir şekilde vuruyorlar ama bu böylesi ses çıkaracak, alkış niteliğinde bir vuruş değildi. Oyunun **yeldirme** bölümlerinde toplanılan günlerde yapılır. Semahlar, Cem'in ritüel bölümlerinden biridir. Ayin-i Cem'de birçok hizmetler (12 hizmet) yerine getirilir. Bazı, yine ritüel olarak, **ikrar** törenleri yapılır. Semah, bu yapılanlar arasında her hangi bir hizmetten sonra, meclisin durumuna göre, yerine getirilir ve **dede**'nin işaretiyle oynanır. Ne yazık ki bu gösteride, bu hizmetlerin hiç birini görmedik. Salt gösterilen **musahip olma** töreniydi. Ayin-i Cem, yalnızca **musahip olma** (yol kardeşliği) ve **semahlardan** oluşan bir toplantı değildir. Türkçede görgü adı verilen Ayin-i Cem, Bektaşi canlarının toplandığı, tatlı şeylerin içilip, yemeklerin yenilip saz eşliğinde nefeslerin okunduğu, her türlü ailevi, kişisel, toplumsal, kırgınlık, dargınlık ve anlaşmazlıkların karara bağlandığı **(bir çeşit yargılama-İCE)** sohbet havası içinde geçen bir toplantıdır. (4). Ayrıca her yapılan hizmet için çeşitli Türkçe dualar (gülbenkler) okunur. Dua okunduktan sonra yapılacak olan hizmet yerine getirilir. Semah için de aynıdır. Oyuna başlamadan önce dede, aşağıdaki gülbenk'i okur:

Semahlar saf ola/Yüzünüz ak ola/Günahlar af ola/Gönlünüz pak ola/Hayır hizmetiniz kabul ola/Hizmetinizden şefaat bulasınız/ Hû, Gerçeğin demine hû.../ (5).

Bu gülbenki okuma olayını ne yazık ki, yerine getirilmesi gerekirken, oyunda göremedik.

Kendisiyle yaptığımız kısa bir görüşmede oyunu sahneye uygulayan arkadaşlardan birisi, sözlü olarak yaptığım eleştirilerimin çoğuna katıldığını, eksikliklerinin olmasının ve bazı bölümlerinin zorunlu olarak çıkarılmak durumunda kaldığını, hatta bu kadarına bile Fakülte Dekanlığının razı olmadığını, sansür uyguladığını **vurgulamıştı**. Ne derece doğru olduğunu bilemeyiz. Eğer Fakülte Dekanlığı engellemişse, kendilerine şu soruyu sormak gerek: Ortada apaçık, yalın bir **gerçek** var iken, neden **"gerçeğe hû"** demekten korkuyorsunuz? Anadolu kültürünü yadsıyor musunuz? Anadolu folklor değerlerini bilimsel yöntemlerle araştırıp, çağdaş bir sentezden geçirip günümüze sunmayı amaç edinen (öyle **sanıyorum**-altını ben **çizdim-İCE**) ve Fakülte'nin bir bölümünü oluşturan (ÖSYM Kılavuzunda da belirtildiğine göre) Tiyatro **Bölümü**'nün işlevi nedir? Bu işlev, hangi koşullarda yerine getirilmektedir?

Yukarda anlatılanlara ve izlenimlerimize dayanarak her iki oyunun (Fakültenin tutumunu da göz ardı etmeksizin) sahneye konması bizce alkışlanması ve kutlanması gereken bir oyun olduğunu söyleyebiliriz. Eksik ve yanlış yanları olmasına karşın böyle bir gösteriyi, "doğal ortamı, tutumu, bilgeliğiyle **kardeşlik** töreni örgüsü içinde" sundukları için tüm oyuncu kardeşlerimi kutlar, 11. Uluslararası İstanbul Festivali'nde de gösterileceğini öğrendiğim bu oyunu İstanbullu okurlarımızın kaçırmamalarını salık veririm.

Güzele, doğruya, iyiye, sevgiye, dostluğa **Merhaba...**

(+) Bu konuda ayrıntılı bir biçimde. Sanat EDEBİYAT 81 Dergisi'nde (Sayı: 15, Ağustos 1982, İstanbul) bilgi verilmiştir. İ.C.E.
(1) Resimli Türkçe Sözlük, TDK Yayını, 1977, Ankara.
(2) Gizli Türk Dini Oyunları, Vahit Lütfi Salcı, 1941, İstanbul.
(3) a.g.y. Salcı. s. 11.
(4) Pir Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşiliğin Esasları, Av. Hasan Gülşan, kendi yayını, 1975, İstanbul.
(5) a.g.y. Gülşan, 1975.

RÖPORTAJ

Çekoslovakya'da bir kültür elçimiz var: Ksenia Selnarova

ŞAHAP BALCIOĞLU

Kırkiki yıllık gazeteciliğimde bir takım ülkelere gitmem gerekti. Ama bunların hiçbirinde Türk elçiliğine uğramak aklımdan bile geçmedi. Nedeni çok açık: Elçilikte çalışanlar o ülkenin insanını tanımazlar, dertlerinin kökenine inmezler, Ankara'nın kendilerine verdiği komuta uygun davranırlar. Kravat da takarlar, ütülü elbiseyle beyaz gömlek de giyerler, güzel yabancı dil konuşurlar ama, benim gözümde bu vitrin, ondokuzuncu yüzyıl diplomasisinden arta kalmış boy gösterileridir, verimsizdir, yapmacıktır, sonuç vermez. Kaldı ki o ülkenin yöneticisi ya da halkı eşek değildir, bu "tiyatroyu yemez." O nedenle, bu yerlere gittim mi girerim halkın arasına, lâf alıp veririm, dostluklar edinirim, ora gazetecileriyle ilişki kurarım, problemimi kendi başıma çözerim. Bugüne kadar Yahya Kemal, Yakup Kadri, Ruşen Eşref gibiler başta olmak üzere, gittikleri ülkede Türk Edebiyatını, folklorunu yeni çevreye tanıtıp sevdiren, "Türk"e kendi çabasıyla özel saygınlık kazandıran bir elçiye rastlamadım. Hadi, kibar olalım, diyelim ki böylesi varsa da onu ben bulamadım. Dışişlerinin saygın görevlileri hep Ankara gazelini okurlar. Elbet bu da giderek kabak tadı verir. Ve işin gülüncü, dünyanın bütün elçilik personeli aynı oyunu oynar. Onun için de aralarında pek haşırneşirdirler. Diplomatların uluslararası özel mağazaları bile var. Dışişlerindeki görevliler ayrıcalığı olan kişilerdir. Allah âfiyet versin.

Şimdi, birisi kalkıp da size "bizim Çekoslovakyadaki Büyükelçimiz kimdir?" diye sorsa, sağdan soldan öğrenip Niyazi ya da Osman gibi birisini söylersiniz. Ve de elbette ki yanılırsınız. Çünkü o isim, Prag'daki Büyükelçiliğimizin koltuğunda oturan dışişleri görevlisinin adıdır. Bu kişi oraya gelene kadar epey mektep medresede okumuş, bol mürekkep yalamıştır. Fransızca, İngilizce ya da Almanca bilir, pabuçları boyalıdır, kravatı yabancı markalıdır, belki de rakı değil, viski içer. Makam otomobili çok gösterişlidir, üniformalı şoförü vardır.

Ama, bugün Çekoslovakya'da Türkiye'yi, yani Türk Kültürünü, Türk Edebiyatını, Türk Folklorunu tanıtan kişi Prag'da değil, Bratislava'da oturuyor. Bu kimse, Ksenia Selnarova adında bir kadın. Otuzdokuz yaşında, evli, bu yıl üniversiteye girecek Marek adında bir oğlu ve karayolları mühendisi olan bir kocası var. Onu geçen hafta Bâbıâlide tanıdım. Gazeteleri, kitapçıları dolaşıyor, yakaladığı öykücüyle, ozanla, düzyazı ustasıyla lâfa dalıyordu. Dilimizi, sözcükleri düşünüp seçerek konuşuyordu, ama kusursuzdu. Şatafatsız, sade bir elbise giymişti, yüzünde yarım gramlık pudra, allık ya da ruj yoktu, insanca, temiz temiz gülümsüyordu. Arkadaşlar tanıştırdılar, konuştuk. Bana lâf yetiştirirken aklı da, Aksarayda, arkadaşlarıyla buluşmaya giden oğlundaydı.

Ksenia Selnarova dilimizi, 1961-66 yılları arasında Pragdaki Şarl Üniversitesinin Felsefe Fakültesinde okurken çalışıp öğrenmiş. Böylece 66'da fakülteyi, Türkçe bilen bir kız bitirmiş.

Bitirmiş ama bu kız, o yüzden tam üç yıl iş bulamamış. Neden mi? Çok açık: Ülkede Türk diline gereksinme duyan bir kuruluş yokmuş! İşte böyle dostlar. Biz kendi kabuğumuzda oyalanır, kültürümüzü dış ülkelere yaymamakta o denli inat edersek, sonuç da bu olur.

Gariban Ksenia, üç yıl sonra Bratislava'daki Slovak Bilimler Akademisinde "araştırmacı" olarak Türkçe çalışmalarıyla ilgili bir iş bulur bulmaz hemen koşmuş. Şimdi o konuda uğraşıyor. Ama çabalarını yalnız Akademi çapında bırakmamış, edebiyat dergilerine, yayınevlerine el atmış, bir yığın Türkçe öyküyü, romanı, şiiri Slovakçaya kazandırmış, onları yayınlatıp kendi ulusuna Türk halkının kültürünü tanıtmış. Kısacası kültür ataşemiz olmuş, elçiliğimizi üstlenmiş. Bu kadın olmasa orada bizi kim tanır, nasıl tanır? Ve de söyler misiniz bana, Ankara'dan yollanan resmî suratlı broşürleri kim ciddiye alır?

Ksenia'nın bugüne kadar Slovakçaya çevirdiği yazarlarımızla yapıtları arasında Kemal Bilbaşar'dan "Cemo", Sait Faik'den bir yığın öykü, Orhan Veli'nin bütün şiirleri var. Şu sıralarda Adalet Ağaoğlu'ndan "Bir Düğün Gecesi"nin üstünde çalışıyor. Oradaki edebiyat dergilerinde yayınladığı makaleler, öyküler, şiir çevirileri elbette ki sayılmayacak kadar çok. Yeni isimler arasında Sulhi Dölek'in "Geç Başlayan Yargılama"sı onu fena halde sarmış. Erdal Öz'den "Yaralısın"ı, Necati Cumalı'dan "Susuz Yaz"ı, "Uzun Sürmüş Bir Gece"yi ve iki öyküyü bir yayınevine önermiş. İnceleyip uygun görmüşler. Bunlar da basılmak için sırada bekliyor.

Ksenia'ya göre son yıllarda Türk Edebiyatında büyük bir canlılık göze çarpıyor. Aklına hemen geliveren isimler arasında "Aziz Nesin'in kesinleşmiş yeri konuşulmaz bile" dedikten sonra:

— Sevgi Soysal, Füruzan, Pınar Kür, genç ozanlardan İsmail Uyaroğlu, Ataol Behramoğlu diye sıralayıverdi. Sonra:

— Ama, dedi, unuttuklarım da o kadar çok ki! Zaten böyle bir görüşmeye hazırlıklı değilim. Kafamı toparlayamadım.

Bu defaki yolculuğu Ksenia'nın ülkemize altıncı gelişi. Her seferinde onbeş, yirmi gün kalıyor. O arada kendisini ilgilendiren kimselerle bol bol konuşuyor. Buradan ayrılıp Irak'a geçti.

Lâf arasında kendisine, Türkçe öğrenip Prag'daki üniversiteyi şimdi yılda kaç gencin bitirdiğini sordum.

— Hiç, dedi.

Şaşırdım:

— Neden?

— Düşünün ki ben iş bulmak için üç yıl bekledim. Gençler elbette ki heryerde geçerakçe olan kolları seçiyorlar.

Kendi kendime, bizde kaç kişi Çekçe ya da Slovakça öğreniyor, diye düşündüm, kadına hak verdim.

Ama o, kavradığı bu yeni dilin heyecanını hâlâ yaşıyor:

_Türk halkı edebiyatının, folklorunun değerini iyi bilsin, diyor. Son derece köklü ve zengin bir kaynağa sahipsiniz.

Şimdi dostlar, bütün okuyuculara, bütün özel ve resmî kuruluşlara kendimce bir öneri getiriyorum: Ülkemizi, ulusumuzu, kültürümüzü seven bu kadını biz de Çekoslovakya'daki gönüllü temsilcimiz bilelim. Elimize geçen, minicik de olsa, bir düzyazı ya da kültür ürününü, adımızı bir köşesine yazıp ona yollayalım. Bu yiğit kadına destek olalım. O da, Bratislava'da otururken, Türkiye'de kendisini düşünen, sayan, seven insanların varlığını duysun, yaşasın, bundan güç alsın. İşte adresi:

Xenıa Celnarova
Zahradnicka, 49
821 08 Bratislava — Çekoslovakya

Hadi bakalım, sıvayın kolları!

somut

HAFTALIK SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ

12. Uluslararası Soroptimist Kongresi İstanbul'da yapılıyor

Avrupa Federasyon Başkanı Sadun Kâtipoğlu

Avrupa Parlamento eski Başkanı Simone Veil de kongreye konuk konuşmacı olarak katılacak

12. Uluslararası Soroptimist Kongresi, 24-28 Temmuz 1983 günleri arasında Atatürk Kültür Merkezinde yapılıyor.

Dört yılda bir yapılmakta olan Soroptimist Dünya Kongresi'nin İstanbul'daki toplantısına 74 ülkeden, 1300 meslek kadını katılacak; Eğitim, Ekonomik ve Sosyal Gelişme, Çevre, Sağlık, İnsan Hakları, Kadınların Sorunları, Evrensel Barış, Dostluk, ve Irkçılıkla Savaşım gibi sorunlarla ilgili konularda bildiriler sunulacak, konuşmalar yapılacak.

Uluslararası Soroptimistler Başkanı Catharine Salt'un **Atatürk ve Türkiye** başlıklı sunuş konuşmasından sonra, Kültür ve Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu kongrenin resmen açılış konuşmasını yapacak. Bu arada Atatürk'ün Türk Kadını ile ilgili çeşitli özdeyişlerini içeren programı, besteci Nevit Kodallı'nın **Atatürk Oratoryosu** eşliğinde ve daha sonra da Soroptimistlerin temsil ettiği 74 ülkenin bayrakları ile bir mültivizyon gösterisi biçiminde izleyicilere sunulacak.

Kongre'de konuk konuşmacı olarak bildiri sunacakların arasında geçmiş dönem Avrupa Parlamento Başkanı Bayan **Simone Veil,** Zimbabve Sağlık Bakanı Bayan **Angelika Mawanrara**, Birleşmiş Milletler Unicef Yönetim Kurulu Üyesi **Bayan Sheila Barry** ve Dr. Nejat Eczacıbaşı bulunuyor. Simone Veil **Geleceğin Politika Dünyasında Kadının Rolü,** Dr. Eczacıbaşı ise **Kadınların Birlikte Çalışma Konusunda Erkeklerin Görüşleri** konularında konuşma yapacaklar.

Dört gün sürecek olan 12. Uluslararası Soroptimist Dünya Kongresi sırasında katılan 1300 delege için ayrıca İstanbul'u tanıtma programı düzenlenmiş bulunuyor.

Arif Damar Gölcük Sıkıyönetim Askeri Mahkemesinde yargılanacak

Adapazarı 2'nci Ağır Ceza Mahkemesi, ozan Arif Damar hakkında görevsizlik kararı verdi ve dosyayı Gölcük Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'ne gönderdi. Bilindiği gibi Arif Damar hakkında 198K1'de YAZKO yayınları arasında üçüncü baskısı yapılan "Seslerin Ayak Sesleri" kitabındaki "Vietnam şiiri nedeniyle dava açılmıştı.

Sözkonusu kitaptan alınarak, "Adapazarı" gazetesinde yayınlanan sekiz şiiri inceleyen bilirkişi Prof.Sulhi Dönmezer, "Vietnam" adlı şiirde suç unsuru bulunabileceği görüşüne varmıştı.

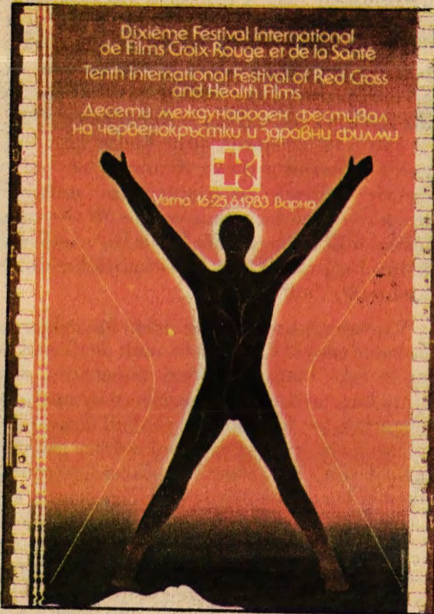
Ozan Arif Damar'ın avukatı Mustafa Kemal Karadayı, savcının iddialarına ve bilirkişinin raporuna karşı çıkan dört sayfalık bir yazıyı mahkeme heyetine sundu. Mahkeme heyetine ayrıca Vietnam savaşına karşı çıkan, savaş dönemine ait kitaplar ve belgesel fotoğraflar sunuldu. Bertrand Russel'in "Vietnam'da Savaş Suçları", Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Vietnam Savaşımız" adlı kitapları da dosyaya konulan yapıtlar arasında yeralıyor.

Gazetenin Yazı İşleri Müdürü olan Ömer Deniz de, bilirkişi raporunu eleştiren bir yazıyı mahkeme heyetine iletti.

Varna'da sinema günleri ya da bir festivalin anatomisi

ÂLİM ŞERİF ONARAN

Özellikle çağrılı bulunduğu halde kişisel nedenlerle festivale katılamayan "Yılanı Öldürseler"in yönetmeni ve başoyuncusu Türkan Şoray'ın Varna'ya gelememesi Türk ve Bulgarları düş kırıklığına uğrattı.

Varna'daki festivalin amblemi

Jüri üyesi olarak çağrılı bulunduğum 10. Kızılay-Kızılhaç ve Sağlık Filmleri Festivali'ne ulaşmak için özel arabamla ve eşimle birlikte Kırklareli-Dereköy yoluyla Varna'ya gttim. Festival 16—25 Haziran günleri arasında sürdürüleceginden bir gün önce yağmurlu bir havada yola çıkmak zorunda kalmıştık. Arabasıyla bize yol gösteren, kendisi de Festivale çağrılı filmci dostlardan Apo (Abdurrahman Keskiner)'le birlikte öğleyin sınırı aştık ve bir çeşme başında mola verip bir şeyler atıştırırken 55—60 yaşlarında, yanında 8—9 yaşlarındaki topaç bir oğlanla ve elinde sepetiyle bir Bulgar kadını çıkageldi; "Doberden" (iyi günler) dedi. Selâmına karşılık verdik. Sepetinden çıkardığı iki avuç dolusu çileği çeşmede bir güzel yıkayarak önümüze sundu. Çok duygulandık; biz de çıkarıp iki avuç dolusu çeşitli Türk meyvası sunduk. Kadın almak istemedi. Çocuğun iştahlı bakışlarına güvenerek ısrarla verdik. Kadının davranışı bizi çok etkilemiş; çok eski günlere götürmüştü.

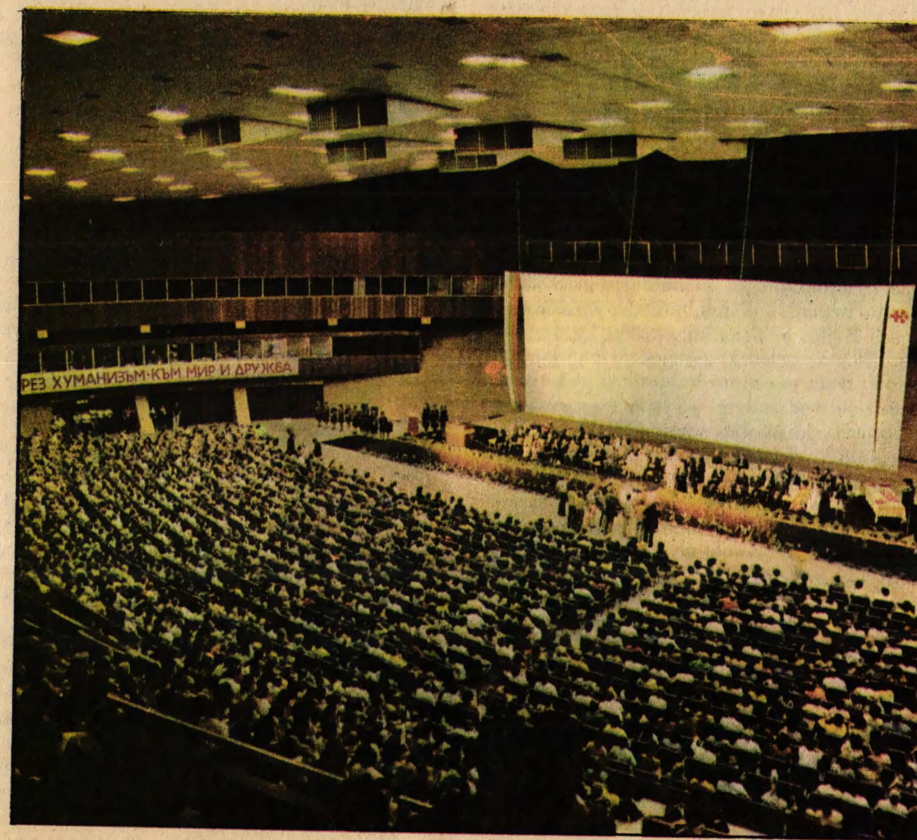
Yeniden yola çıkıp ormanlık ve dönemeçli yöreleri geçtik; Burgaz'dan sonra daha çok kıyıyı izleyerek ikindi saatlerinde Varna'ya ulaştık. Doğruca festivalin yapıldığı Kültür ve Spor Sarayı'na gittik ve "ispatı vücut" eyledik. Orada gördüğümüz Türk filmlerinin temsilcisi "Filmatik" firmasının sahibi Bülent Talay'dan, sıcağı sıcağına, yarışmaya katılan "Yılanı Öldürseler" adlı filmle film pazarında gösterilecek olan "Bir Günün Hikâyesi" adlı filmin "teknik nedenlerle" yarışmada ve pazarda gösterimden alıkonulduğun öğrendik. Bu, bizde bir burukluk yarattı.

özellikle çağrılı bulunduğu halde kişisel nedenlerle festivale katılamayan "Yılanı Öldürseler"in yönetmeni ve başoyuncusu Türkân Şoray'ın Varna'ya gelememesi ve filmin festivalde gösteriminden alıkonulmasına sırf bu filmi görmek için başka şehirlerden bile gelen Türk ve Bulgarları da düş kırıklığına uğrattığını sonradan öğrendik. Çünkü Şoray'ın başka filmleri, özellikle Atıf Yılmaz'la çevirdiği "Selvi Boylum, Al Yazmalım" adlı filmi daha önce Bulgaristan'da gösterilerek çok tutulmuş; Sofya'da birkaç sinemada birden haftalarca programda kalmıştı.

O gün festival boyunca kalacağımız "Çerno Moré" (Karadeniz)Oteli'ne çekilerek dinlendikten sonra ertesi günden başlayarak uğraşılara katıldık.

Festivalde filmlerin izleneceği Kültür ve Spor Sarayı 1948'de kurulmuş. İki katlı bir bina (ayrıca bodrum katı var). İki yılda bir yapılan ve bu yıl onuncu kez yer alan festival, daha önceleri açık hava tiyatrolarında sürdürülmüş... Festival süresince Varna'da çeşitli yerlerde Yazlık Uluslararası MüzikFestivali deyer aldığı gibi; "Republica" sinemasında daha önceki yıllarda şenliğe katılıp ödül almış fimlerin "retrospectif" gösterisi de yapılıyor; ayrıca çağrılılar için gezi proğramları düzenlenmiş bulunuvordu.

"İnsanlık Yoluyla Barışa ve Dostluğa" (Çrez Humanizim Kım Mir i Drujba) mottosu ile oluşturulan Festivalde, her iki yılda bir olduğu gibi bu yıl da dört kategoride filmler yarışıyordu; "Kızılay-Kızılhaç Filmleri" . "Kısa ve Orta Metraj Filmler"."Konulu Filmler" ve "Televizyon Filmleri ve Programları". Dört kategoride verilecek ödüller dışında ayrıca CIDALCjürisi"Léonide Moguy" ödülü, FIBRESCI (Uluslararası Eleştirmenler Federasyonu) ödülü de verilecekti.

Açılış günü, "Kültür ve Spor Sarayı'nın içi

Her kategoride yarışacak filmler için yedişer kişiden oluşan dört ayrı uluslararası jüri seçilmişti. Benim katıldığım konulu filmleri değerlendirecek jüri: Dr. Lyuben Stanaven (Jüri Başkanı, Bulgaristan). Emilia Radeva (sinema ve tiyatro oyuncusu, Bulgaristan), Vladimir Vasiliyeviç Monahov (Film yönetmeni, Sovyet Rusya). Julie Christie (Film oyuncusu, İngiltere). Kazuo Yamada (Takeshi Kume) (Sinema yazarı ve eleştirmen. Japonya). Ovidiu Georgescu (Sinemacılar Birliği Başkanı, Romanya), Prof. Dr. Âlim Şerif Onaran (Sinema Tarihi Öğretim Üyesi, Türkiye)'den oluşuyordu.

Festival boyunca yayınlanan bültenler elimdeki kaynaklar ve kişisel temaslardan edindiğim bilgilere göre jüri üyelerinin durumlarını ve niteliklerini biraz daha ayrıntılı olarak sunuyorum: Jüri Başkanı Dr. Lyuben Stanev, daha çok olgun kişiliği, sanat kültürü ve sinema kültürü alanındaki bilgisi ile seçkinleşmiş birisi izlenimini uyandırdı bende... Özellikle hoşgörüsü ve uzlaştırmacı çabalarıyla çok başarılı oldu. Emilia Radeva, 1932 yılında Rodomir'de doğmuş; yüksek öğrenimini Krastiu-Sarafov Dramatik Sanatlar Enstitüsü'nde tamamlamış. Meslek hayatına Plovdiv Dram Tiyatrosu'nda başlamış; orada üç yıl kaldıktan sonra şimdi çalıştığı Sofya'daki "Halk Tiyatrosu"na girmiş. Birçok oyunda rol aldığı gibi, sinema oyuncusuolarak1959'da Dimitrov ödülü alan Anton Marinoviç'in "Âdem'in Kaburga Kemiği" (Rebro Adamovo), 1957'de Boian Danovski'nin "Günün Düzeninde İlk Nokta" (Tocika perva ot dnevnia red) ve Cristo Ganeff ve Binca Ganeva'nın "Partizanlar" (Zivoto si tecetiho) ve bir Bulgar-Çekoslavak ortakyapımı olan Vaclav Krşka/Kiril İlinçev'in Nazım Hikmet'ten uyarladıkları "Bir Aşk Efsanesi" (Leghenda za Lubovta)'nda ("Şirin" rolünde) oynamıştır. Ayrıca "Biz de Gençtik", "Gitme Sakın", "Graminia'nın Sevgilisi", "Son Koz", "İkiz'in Anısı" ve "Anaerki" gibi filmlerde de rol almıştır. Ràdeva'ya 1979'da "Halk Sanatçısı" sıfatı tanındı. Şimdi, Bulgar Sinemacılar Birliği'nin Oyuncular Bölümü Başkanlığını da yapmaktadır.

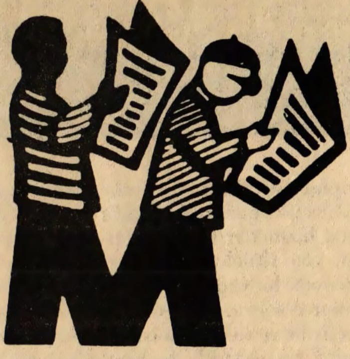
Vladimir Vasiliyeviç Monahov, 1922'de, Rusya'da, Krivor Rog'da doğmuş; öğrenimini Sinema İncelemeleri Yüksek Enstitüsü'nde tamamlamış ve "Mosfilm" stüdyosu'nda 30 yıl çalışmıştır. Çevirdiği filmler arasında "İyimser Trajedi", Venedik Film Şenliği'nde birincilik ödülü ve Karlovy-Vary'de seyirciler ödülü alan "Hafifmeşrep Kadın" ve birçok uluslararası ödül alan "İnsanın Kaderi" vardır. Yönetmenliğini yaptığı filmler: "Beklenmeyen Misafir", "Tansıklar", "Sonsuz Aşkım" ve "İstenmeyen Aşk"tır. Monahov şimdi Sinema İncelemeleri Yüksek Enstitüsü'nde öğretim üyesi ve Sovyet Sinemacıları Birliği sekreteridir ve Lenin Liyakat Nişanı'nı taşımaktadır.

1941 yılında babasının çay ekimiyle uğraştığı Hindistan (Chukua, Assam)'da doğan Julie Christie, öğrenimlerini İngiltere'de ve Fransa'da sürdürmüş; 18 yaşında iken temelli yerleştiği İngiltere'de, London Dramatic Art School'da kurs görmüş; sonra da "Waterhouse", "Hall" (Birmingham Repertory Company) ve Shakespeare'in "Yanlışlıklar Komedisi" (Comedy of Errors) adlı oyunundaki Luciana rolüyle seçkinleştiği "Royal Shakespeare Theater Company"de tiyatro uğraşıları vermiştir.

(Devam edecek)

Savaş Yılları ve Gizli

Devlet Bakanı İlhan Öztrak'ın koordinatörlüğünde hazırlanan basın yasasında değişiklik yapan tasarı hakkında, gazete yöneticileri ile görüştük.
Tercüman Gazetesi adına Kemal Ilıcak'ı aradığımızda çok meşgul olduğunu ve görüşemeyeceğini öğrendik. Genel yayın yönetmeni Hakkı Öcal ise, prensip olarak dergilere demeç vermediğini belirtti. (Sekreterliği aracılığı ile)

Sorularımız şöyle idi:
1. Tasarı hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
2. Yayınların suç içerdikleri savıyla dağıtımın önlenmesine ne diyorsunuz ?
3. Tasarıda yer alan 'gizli bilgilerin açıklanması' konusunu nasıl değerlendiriyorsunuz ?
4. Toplu basın mahkemelerinin kaldırılması konusundaki görüşünüz nedir ?
5. Tekzibe kolaylık getirilmesini nasıl karşılıyorsunuz?
6. Sizce, basın suçlarında cezaların arttırılması yoluyla, tasarının gerekçesinde yer alan 'korsan basına engel olmak' amacına varabilir mi?
7. Tasarı, bu biçimiyle uygulamada, özellikle gelecek siyasal dönemde ne tür sorunlar çıkarabilir? Umutlarınız nelerdir ?

Uraz: "Bu dönemde çıkmamalı"

ABDULLAH URAZ SON HAVADİS GAZETESİ BAŞYAZARI

1. Bir basın kanununa ihtiyaç varsa, bu dönemde çıkmamalıdır. Beş yıllık kalkınma planı nasıl gelecek meclise ve kurulacak hükümete bırakılıyorsa, basın kanunu da mutlaka öyle yapılmalıdır.

2. "Sav"la bir mevkitenin toplanması veyadağıtımının önlenmesi, fevkalade büyük mahsurları vardır.

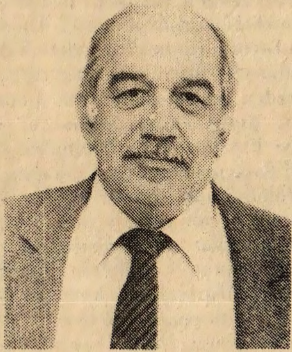
3. Bu konu gerçekten zor ve karşılıklı sorumluluk meselesidir. Bazı bilgilerin gizli olduğunun tayini çok zor bir şeydir. Herhalde üzerinde önemle durulması gerekir.

4. Bence bu da yanlıştır. Bu güne kadar olan tatbikattan ne devlet, ne de basın mensuplarının şikayetçi olduğunu sanmıyorum. Toplu basın mahkemesi aynı zamanda hakimden müteşekkil bir jüri mahiyetindedir. Bu sebeble de faydalıdır. Böyle bir mahkemeden vazgeçilmesi ve tek hakime gidilmesi kararlar üzerinde konuşulmasına ve hatta kararlara gölge düşürebilir.

5. Bence doğrudur.

6. Tek kelimeyle cevabım şudur; zor.

7. Ben böyle bir kanunun bugün çıkarılacağına inanmıyorum. Onun için de konu üzerinde ciddiyetle durmuyorum. Suallerinizin başında da söylediğim gibi, Anayasa, çerçevesi içinde çıkması gereken bu kanun mutlaka yeni siyasi döneme bırakılmalıdır. Benim tavsiyem aynısuallerinyeni kurulan partilerin genel başkanlarına sorulmasıdır.

HASAN YILMAER "HÜRRİYET HABER AJANSI GENEL MÜDÜRÜ"

Yılmaer: "Özgürlük her zaman galip geldi"

1.) Basın özgürlüğünün herhangi bir sınırlandırma içine alınmasını kabul etmem. Çünkü kısıtlı bir basın kamuya karşı, görevini yapamaz. Bu tasarı ise kısıtlama sınırını son derece dar hale getirmektedir.

2.) Düşünemem bile. İnsanların düşünceleri kontrol edilemez. Bir yayının da yayından önce suç işlemiş olabileceğini düşünmek imkansızdır.

3.) Halkı ilgilendirebilecek hiç bir şey gizli değildir. Askeri sır dışında her şey halkın önünde olanca açıklığıyla tartışılmalıdır. Anladığıma göre, burada tutulan yol devletin haklarını korumak değil, suç işleyiciyi korumak olur. Bir hırsızın, suistimal yapanın, yaptıklarını gizlilik arkasına saklaması başka türlü açıklanamaz. Bunun örneklerini son zamanlarda gördük. Ve bir takım politik kişiler, hatta bakanlar mahkum oldu.

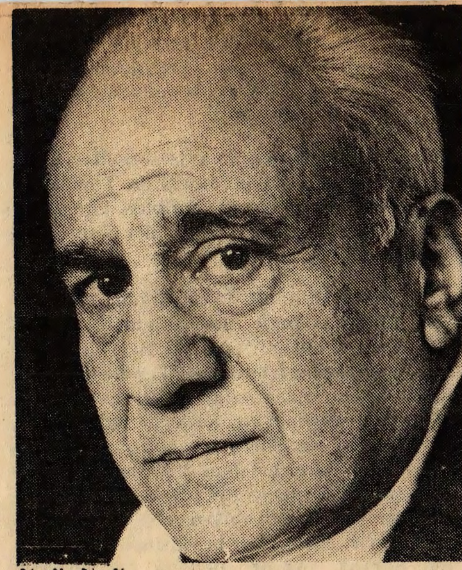
4.) Büyük hatadır. Basını bilen ihtisas mahkemeleri gerekir.

5.) Bir sorumlu kişi olarak, bugün bile tekzip müessesesinin istismarından yakınırım. Yanlışı düzeltmek elbette doğrudur. Ama doğruyu kişisel fikirlerle yanlışa çevirmek için yol açmak çok hatalıdır.

6.) Hayır varamaz. Üstelik cezalar ağırlaştıkça uygulanması zorlaşır. Bir trafik haberini yanlış verdi diye gazetecinin idama mahkum edilebileceğini belirten bir yasa maddesi olsa, bunu hangi hakim uygulayabilir. Hukukun ana prensibi de cezanın suçla orantılı olmasıdır.

7.) Kırk seneye yaklaşan gazetecilik yaşantım içinde, dönem dönem basının ağır kayıplar altına alınmaya çalışıldığını gördüm. Buna erişebilmek için yasalar da çıkartıldı. Ama zaman içinde hepsi değişti. Şu veya bu yolla hiç kimsenin yüzyıl sonra sansürü geri getirebileceğine inanmıyorum. Olsa olsa bunun girişimi olur. Ama özgürlük her zaman galip geldi. Türk basını geçmişte de görevini sürdürdü, bu gün de sürdürüyor, yarın da her koşul altında sürdürecek.

Nadi: "Bu bir önsansürdür"

Nadir Nadi

1. Basın özgürlüğünü (herhangi bir yönetim ister ise) ortadan kaldırıcı bir nitelik taşıdığını düşünüyorum.
2. Bu bir önsansürdür.
3. Çok yanlış buluyorum.
4. Yanlıştır.
5. Doğru haberlerin bile yalanlanabileceği bir ortam gelişecek, gazete sorumlularının eli kolu bağlanacaktır.
6. Varamaz.
7. ....

Saydam: "Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda hazırlanmalıdır"

ALİ SAYDAM KARACAN YAYINLARI GENEL YAYIN YÖNETMENİ

1. Tasarı, bu haliyle yasalaşırsa, Türkiye'nin genel gelişınesinin gerisinde kalan ve özellikle, milli kültür değerlerine her geçen gün daha sıkı bir şekilde sahip çıkan memleketimiz insanının bilgilenmesini ve manevi zenginleşmesini engelleyecek bir işleyiş getirme tehlikesini taşımaktadır.

Ayrıca tasarıda, "Müstehcenlik" kavramına yine bir açıklık getirilmemekte, Atatürkçü milli ahlak ilkeleri doğrultusunda bir çözüm aramak yerine, şeriat hükümleriyle yönetilen ülkelerdeki, yada totaliter rejimlerin hüküm sürdüğü sistemlerdeki uygulamaları çağrıştıran yaklaşımlar benimsenmektedir. "Müstehcenlik", "Halkın ar ve haya duygularının rencide edilmesi" şeklinde tanımlanmaya devam ederken, halkın ar ve haya duygularının ne zaman rencide olacağı, yargı organının ya da onun görevlendireceği bilirkişilerin kişisel "kanaatine" terkedilmiş olmaktadır. Milli kültürümüzün ögesi olan milli ahlakımızın boyutlarını kim ve neye göre belirleyecektir? Bu, yasada açıkça ortaya çıkmamaktadır.

2. Gazete veya derginin, "Suç içerdiği" iddiasıyla dağıtımının engellenmsi mekanizması, yetkinin kötüye kullanıldığı durumlarda, ki bu, yakın geçmişimiz incelendiğinde sık sık göze çarpmaktadır, basın organlarını maddi ve manevi büyük zararlara uğrattığı gibi, tasarıda, zararların giderilmesini öngören bir hüküm bulunmadığından, söz konusu zararların giderilmesi de, tasarının bugünkü çerçevesi içinde, imkânsız olacaktır.

3. "Devlete ait gizli belgelerin ifşaatı", ile ilgili ek madde, Yazı İşleri Müdürleri'nin sorumluluklarıı çerçevesini daraltarak, aslında basın kuruluşlarının önemli bir noktası olan söz konusu makamı, göstermelik bir mekanizma derekesine düşme tehlikesi içine itmektedir.

Öte yandan eskiden bulunmadığı halde bu tasarıyla, Yazı İşleri Müdürleri için hapis cezalarının artırılarak konulması da basına getirilen açık bir sansür niteliği taşımaktadır. Zaman darlığı nedeniyle, Yazı İşleri Müdürlerinin yazıların tümünü en ince yasal ayrıntılarına kadar okumalarının olanaksız olduğunu, meslekle şu ya da bu şekilde teması bulunmuş herkes bilir. Hal böyleyken, yasanın katı bir biçimde uygulanması halinde — daima ille de aksi olacak, diye kimse iddiada bulunamaz— Yazı İşleri Müdürlerinin yılın büyük bir kısmını demir parmaklıklar arkasında geçirmeleri gibi "ilginç" bir durum ortaya çıkabilir ki, bu da dolaysız sansürden başka bir şey değildir.

4. Toplu basın mahkemelerinin kaldırılması, çağdaş toplumlarda girift toplumsal mekanizmalarla ilgili sorunların "İhtisas Mahkemeleri" tarafından çözüme ulaştırılması kuralına aykırıdır. Ticaret ve çalışma hayatını düzenleyen mahkemeler gibi , Toplu Basın Mahkemeleri de basın dünyamızın vazgeçilmez unsuru olarak kalmadırlar. Bunları kaldırmak yerine, işleyişlerinde islah yoluna gitmek, tek akılcı yol olacaktır.

5. Tekzip müessesesine kolaylık getirilmesinde hiçbir sakınca görmüyorum. Ancak, konu sadece süre açısından değil işleyiş açısından da ele alınıp düzene konulmalıdır.

6. Modern toplumlarda "suçların engellenmesi", bir "cezaların artırılması" sorunu olarak ele alınmamalıdır. Çağımızın Ceza Hukuku anlayışı her konuda hep bu yönde bir eğilim göstermektedir. Tek başına ceza müeyyidesi, hiçbir zaman suçu engelleyici bir unsur olarak değerlendirilmemektedir. Bu konuda sosyal ve mesleki önlemlerin alınması ayrıca yerinde olacaktır.

7. Memleketimizde, köklü geleneklere sahip basın dünyamızın içinde bulunduğu sorunlara gerçekçi çözümler getirecek bir tasarının, tartışmalar, ilgili meslek kuruluşları tarafından sunulacak görüşler doğrultusunda, yeniden düzenlenip, ülke ve çağımız gerçeklerine uygun bir hale getirileceğine inanmak istiyoruz.

Tek dileğimiz, komisyona geri gönderilmiş bulunan yasa tasarısının, şeriat hükümlerinin ya da totaliter sistemlerin yaklaşımları değil, "Basın hürriyetinden doğan mahsurların yegane izale vasıtası yine basın hürriyetidir" diyen Atatürk'ün demokratik ve milli görüşleri doğrultusunda hazırlanmasıdır.

...ve Gizli Sansür

KEMAL SÜLKER

(Baştarafı 1. sayfada)

diğer hapishanelere sevkedildiği ve bunda fevkalade vaziyet olmadığı cihetle bu nakil işinin gazetelerde yazılmaması rica olunur. (İst.C. Müddeiumumisi, 18.4.1941)

• İki günden beri (....) da yapılan askeri manevra ve tatbikat hakkında gazetelerde yazılar görüyorum. Bunların yazılmasının memnu olduğunu bildiğiniz halde yazmanızdan dolayı yapılacak muameleyi ayrıca tebliğ edeceğim. Bu andan itibaren böyle ufak dahi bir yazıya tesadüf edersem derhal ağır kanuni muamele tatbik edeceğim. (Örfi İdare Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal, 1.7.1941)

• Başvekilin seyahatleri hakkında A.A.nın vereceği haberlerden başka hiç bir suretle neşriyat yapılmaması rica olunur. (Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, 17.7.1941)

• Fahri Türkoğlu adına gelen iki vagon benzinin yüklendiği motorda çıkan yangın hakkında: Bu haberin birinci sayfada değil, ikinci, üçüncü sayfalarda havadis kabilinden yazılması, büyük başlıkla yazılmaması, fotoğraf neşredilmemesi, hadiseyi mübalağalandıracak "büyük tehlikeden kurtulundu, orada.... vardı", gibi hakikat olmayan sansasyonel hiç bir ilave yapılmaması ve haberin bildirilen şekliyle aynen neşriyle iktifa olunması Ö.İ.K.nın emirlerine atfen tebliğ olunur. (Emniyet Nöbetçi Müdürü Şükrü Saip Borhan, 25.8.1941)

• Matbuat Um.Md. tarafından zaman zaman verilen talimatların bazı gazetelerde ufak bir tadilatla aynen neşredildiği müşahade edilmiştir. Bu hal pek ender olmakla beraber, gaye; talimatın neşri olmayıp bu talimat çerçevesi içinde neşriyat yapılması olduğuna Um.Md.ce büromuzun dikkati celbedilmekte olduğundan muhterem gazetelerimizin esasen kendi neşriyatları bakımından arzu etmeyecekleri bir ifade ve metin birliği husule gelmemesine itina etmelerini saygılarımla rica ederim. (İstanbul Matbuat bürosu işlerini tedvire memur Süreyya, 27.8.1941)

• İngilizlerin Yunanistan'a yaptıkları ve ileride yapacakları askeri mahiyetteki yardımları hakkında herhangi bir haber vermekten bir müddet için içtinab edilmesini ehemmiyetle rica ederim. (Matbuat Um.Md. Selim Sarper, 10.3.1941)

• Sovyet-İran arasında bir gerginlik mevcud olduğuna dair Atahi gazetesine atfen Ofi Ajansının verdiği mütalaa hakkında gazetelerimizin komanter yapmaması mat.Um.Md'den tebliğ edilmiştir. (Em.Md.Y.A. Korkut, 18.4.1941)

• Alman Nasyonal Sosyalist fırkası erkanından Rudolf Hess'in tagayyübü hakkında bu akşam A.A. tarafından verilen haber hakkında hiçbir tefsir yapılmadan, ancak haberin neşriyle iktifa olunacaktır Bu habere dair sansasyonel manşet veyahut serlevha konmayacaktır. (Matbuat Um.Md.Selim Sarper, 12.5.1941)

Şurasını belirtmek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir kısım basın savaşan ülkelerden bazılarını tutuyor, bazılarına karşı düşmanca tavır alıyordu. Oysa Türkiye tarafsız kalmış ve savaşa girmemek için çok yararlı çalışmalar yapmış, diplomatik başarılar elde etmişti. İktidar, bazı konularda basını yönlendirmede kendi politikası açısından zorunluk görmekteydi. Özellikle dışpolitika alanında şu, ya da bu yabancı devlete bazı basın mensuplarının sempati veya antipati duymalarına göre sert eleştiriler yapmaları istenmeyen durumlar yaratabilirdi. Tan, buna özen göstermekteydi.

1) TGS İstanbul Şubesi 6. Genel Kurul Çalışma Raporu, s.37
2) Gazetecilik Enstitüsü Dergisi YILLIK, sa.2, s.142, Niyazi Ahmed Banoğlu'nun yazısı,
3) Öldürülen gazetecilerden ilk üçü: Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zeki.
4) A.E. Yalman, Gördüklerim, Geçirdiklerim, C ı, İstanbul 1971
5) a.g.e. c 3,
6) Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, S.241.